

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ХУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

МОЛИЯ ЙЎНАЛИШИ

**“БЮДЖЕТ ТИЗИМИ БЮДЖЕТЛАРИ
ҒАЗНА ИЖРОСИ”**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201__ йил _____ - сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ТМИ “Бюджет ҳисоби” кафедраси катта ўқитувчиси Ташмухамедова Д.А

Такризчи: ТМИ, и.ф.д. Шохаъзамий Ш.Ш. “Баҳолаш иши ва инвестициялар” кафедраси профессори

Ўқув-услугий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 201__ йил _____даги _____-сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	4
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.....	13
III. Назарий материаллар.....	19
IV. Амалий машғулот материаллари.....	86
V. Кейслар банки.....	92
VI. Мустақил таълим мавзулари	97
VII. Глоссарий.....	100
VIII. Адабиётлар рўйхати	103

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўтган йил 12 июндаги «Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қароридаги устувор йўналишлар ва вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси» тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори асосида Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида «...таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усуллари кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш асосида янада такомиллаштириш» асосий вазифалардан бири қилиб белгиланган.¹

Дастур мазмуни давлат молиявий ресурсларини самарали бошқариш борасидаги билимларни такомиллаштириш, бюджет тизими ғазна ижроси муаммоларини аниқлаш, уларни ўрганиш, таҳлил этиш ва бошқариш, давлат бюджети ғазначилик тизими фаолиятининг ривожланишида ахборот – коммуникация технологияларини қўлланиши бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Ушбу дастурда хорижий мамлакатлар илғор тажрибаларига асосланган ҳолда, бюджет тизими бюджетлари ғазначилик ижросининг фаолият ҳолати, уни ташкил этиш ва бошқариш тажрибаси, юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш асосида харажатлар тўловининг дастлабки ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

жорий амалга ошириш, ягона ғазна ҳисобрақами ва шахсий ғазна ҳисобрақамларини очиш ва юритиш тартиблари, Ўзбекистонда ғазначилик тизими тараққиётининг истиқболларининг муаммолари, уларни бартараф этишида тегишли чора-тадбирлар белгилаш борасидаги вазифалар баён этилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулининг **мақсади** давлат бюджетининг ғазна ижроси ҳақида назарий билимлар бериш, уларда мамлакатда амалга оширилаётган институционал ислохотларнинг бугунги босқичида, молиявий-иқтисодий инқироз амал қилаётган бир даврда давлат молия тизимида амалга оширилаётган ўзгаришларнинг асосий йўналишлари ва ғазначилик тизимида фаолият юритиш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобланади.

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулининг **вазифалари:**

- ғазначилик фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва аҳамиятини ўрганиш;

- давлат бюджети ғазна ижросининг амал қилиш асосларини ўрганиш;

- ғазначилик фаолиятини бошқаришнинг ташкилий асосларини ўрганиш;

- давлат бюджети даромадларини ғазначилик тизими орқали шакллантириш ва унинг манбаларини ўрганиш;

- давлат бюджети харажатларини ғазначилик тизими орқали ижро этиш ва таркибини ўрганиш;

- ғазначилик органлари томонидан амалга ошириладиган назоратни амалга ошириш ва ташкил этиш асосларини ўрганиш;

- иқтисодий ривожланишнинг ҳар бир босқичида давлат бюджет сиёсатининг асосий йўналишларини ва ундан келиб чиққан ҳолда амалга ошириладиган бюджет ижросининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва ҳ.к.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- ғазначилик фаолиятининг мазмуни, вазифалари, ривожланиш босқичлари;

- ғазначилик тизимини бошқариш ва тартибга солиш асослари;

- давлат бюджети ғазна ижроси шароитида бюджет даромадларининг шаклланиш манбалари ва ишлатиш йўналишлари;

- ғазначилик тизими шароитида республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасидаги бюджетлараро муносабатларнинг шакллари;

- ғазначилик тизимида бюджет муносабатларини ташкил этиш шакллари

ҳақида билимларига эга бўлиши;

Тингловчи:

- бюджет тизими ғазначилик ижроси жараёнларини таҳлил қилиш, тенденцияларни баҳолаш **кўникма ва малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- замонавий билимларни қўллаш орқали муаммолар ечимини топиш, уларни бартараф этиш ва қарорлар қабул қилиш борасида **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Кутиш йўлдоши”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Давлат бюджети”, “Бюджет ҳисоби ва назорати” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар иқтисодиётнинг инновацион тараққиёти муаммоларини аниқлаш, уларни таҳлил этиш, баҳолаш ва ечимини топишга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат
---	-----------------	-----------------------------------

		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юклармаси				Мустақил таълим
			жами	жумладан			
				Назарий	Амалий машғулот	Қўчма машғулот	
1.	Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, моҳияти, вазифалари ва тамойиллари.	4	4	2	2		
2.	Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.	6	4	2	2		2
3.	Ғазначиликда бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.	8	6	2	4		2
4.	Бюджет даромадлари ва харажатлари ғазна ижросини амалга ошириш	6	6	2	4		
5.	Ўзбекистонда ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари. Ғазначилик амалиётида халқаро тажриба ва жаҳон андозалари.	4	4	2	2		
	Жами	28	24	10	14		4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, моҳияти, вазифалари ва тамойиллари.

Бюджет тизими бюджетлари ижросининг ташкил этилиши. Бюджет жараёни. Давлат бюджети ижроси бўйича назариялар. Бюджет ижроси усуллари. Давлат бюджети ғазна ижросининг пайдо бўлиши ва тараққиёти. Давлат бюджети ғазна ижроси юзасидан хорижий тажриба. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг жорий этилиши, босқичлари ва ўзига хос хусусиятлари. Амалдаги ғазначилик органлари фаолияти таҳлили, улар фаолиятидаги ютуқлар ва камчиликлар ҳамда уларни бартараф этиш йўналишлари.

Давлат молияси таркибидаги институционал ислохотларда ғазначилик тизимининг зарурлиги ва моҳияти. Давлат бюджети ижросининг ғазна тизими: моҳияти, хусусиятлари, вазифалари ва молиявий-иқтисодий инкироз шароитида

унинг аҳамияти. Ғазначилик хизматининг таркибий тузилиши ва мазкур тизимда мажбуриятларнинг функционал тақсимооти. Ғазначилик тизими фаолиятини самарали ташкил этишга оид хориж тажрибалари. Ўзбекистон Республикасида ғазначилик тизими шаклланишининг хусусиятлари ва вазифалари. Ғазначилик тизими самарали фаолиятини таъминлаш юзасидан давлат тадбирлари ва улар ижросининг илк якунлари.

2-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Ғазначилик тизими фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари. Ғазначилик тизими фаолияти тамойиллари, мезонлари ва омиллари. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросида давлат иштирокининг зарурлиги ва мезонлари. Яхлит тизим сифатида ғазначилик фаолиятининг зарурий элементлари. Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами. Ғазначиликнинг бош китоби. Ғазначилик органлари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий органлари. Ғазначилик органларининг ваколатлари. Ғазначиликнинг ахборот тизими. Ғазначиликда кассани режалаштириш ва бошқариш. Турли босқичдаги ғазначиликнинг бошқарув органлари – Ғазначилик Бош бошқармаси, ғазначиликнинг бошқармалари, туман бўлимлари. Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами фаолияти концепцияси.

3-мавзу. Ғазначиликда бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

Ғазначилик тизимида мажбуриятларни рўйхатга олишнинг зарурлиги, тартиби ва вазифалари. Ғазначилик тизимида мажбуриятларни ҳисобга олиш тизимининг омиллари. Мажбуриятларни қабул қилиш асослари. Мажбурият қабул қилиш ҳуқуқига эга масъул шахслар. Ғазначилик тизимида мажбуриятлар турлари: юридик ва молиявий. Хўжалик шартномаси. Молиявий мажбуриятнинг юзага келиш шартлари ва уни тасдиқловчи ҳужжатлар. Счет фактуралар, ишлар бажарилганлиги ёки хизматлар кўрсатилганлигини тасдиқловчи қабул қилиб олиш-топшириш далолатномалари, иш ҳақи қайдномалари. Молиявий мажбуриятнинг Ғазначилик Бош китобида қайд қилиниши тартиби. Молиявий мажбуриятларни ҳисобга олишнинг мақсади ва вазифалари. Қабул қилинган юридик мажбуриятлар, тасдиқланган бюджет режаси меъёрида харажатларни амалга оширишни таъминлаш ҳамда бюджет ташкилотлари кредиторлик қарзларини назорат қилиш. Молиявий мажбуриятларнинг лимитини баҳолаш. Бюджет ташкилоти тасарруфидаги пул маблағлари миқдори молия органи томонидан тасдиқланган смета билан чеклаш. Ғазначиликда пул маблағларини

самарали бошқариш, молиявий мажбуриятларнинг лимитини боҳолаш учун харажатларни амалга ошириш рухсати (ХАОР)ни белгилаш тартиби.

4-мавзу. Бюджет даромадлари ва харажатлари ғазна ижросини амалга ошириш

Бюджет даромадлари ва унинг таркиби. Бюджет даромадларини кирим қилиш тартиби. Даромадлар тасниф. Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижросини ташкил этилиши тартиби. Бюджет тизими бюджетлари даромадларини Республика ва ҳудудий ғазна ҳисобрақамларида акс эттирилиши. Бюджет даромадларининг бюджет тизими бюджетлари ўртасида тақсимланиши тартиби.

Бюджет ташкилотлари бюджетдан ташқари маблағларининг шаклланиши ва харажатларга йўналтирилиши тартиби. Бюджет ташкилотларининг Ривожлантириш жамғармалари маблағлари. Тиббиёт муассасалари ривожлантириш жамғармалари маблағларидан ғазначиликда фойдаланиш. Ундиралидиган тўловлар ҳисобидан шаклланадиган маблағларнинг ғазна ижросини ташкил этиш.

Давлат мақсадли ва бюджетдан ташқари маблағлари ғазна ижросини ташкил этиш. Давлат мақсадли ва бюджетдан ташқари жамғармалар даромадларини ғазна ҳисобрақамларга кирим қилиш ва харажатларга йўналтириш тартиби.

5-мавзу. Ўзбекистонда ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари. Ғазначилик амалиётида халқаро тажриба ва жаҳон андозалари.

Ўзбекистон Республикасида ғазначилик тизими шаклланиши босқичлари ва вазифалари. Ғазначиликда замонавий компьютер технологияси ва алоқа тизимларидан фойдаланиш. Давлат молиясини бошқаришда ахборот тизими. ДМБАТ тизимнинг юритилиши. Бюджет ташкилотлари харажатлар тўловини амалга оширишда АСБОдан фойдаланиш. Ғазначиликнинг ахборот тизими. Ғазначиликда ахборот тизимларидан фойдаланиш юзасидан хориж тажрибалари.

Давлат харидларини ташкил этишни такомиллаштириш масалалари.

Ғазначилик хизмати институционал таркибидаги ислохотлар. Ғазначилик амалиётида Ўзбекистон Республикаси учун асос бўлган халқаро тажриба ва жаҳон андозалари. Ғазначилик тизими ривожланиш стратегияси ва тактик вазифалари. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида давлат молиясини самарали бошқариш, давлат молиявий хавфсизлигини таъминлаш юзасидан ғазначилик органлари вазифалари. Давлат бюджетининг ўрта муддатли истиқболини белгилаш амалиётига ўтиш шароитида ғазначилик тараққиёти истиқболлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, шарт-шароитлари. Ғазначилик фаолиятини ташкил этишнинг моҳияти, мақсади, вазифалари ва тамойиллари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг моҳияти ва мазмуни.
2. Ғазначилик тизимига ўтишнинг босқичлари ва шарт-шароитлари.
3. Ғазначилик фаолиятининг вазифалари ва тамойиллари.

Калит сўзлар: Бюджет тизими бюджетлари. Ғазначилик тизими фаолияти. Ягона ғазна ҳисобрақами. Ғазначиликнинг бош китоби. Ғазнаили органлари. Ғазначиликнинг ахборот тизими.

2-амалий машғулот.

Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Ғазначиликнинг ҳуқуқий ва меъёрий асослари.
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти.
3. “Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси қодалари”нинг зарурлиги ва хусусиятлари.
4. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий органлари таркиби.
5. Ғазначилик органларининг ваколатлари.

Калит сўзлар: Бюджет кодекси. Ғазначилик механизми. Молия вазирлиги Ғазначилиги. Ҳудудий ғазначилик органлари. Ғазначиликнинг функциялари. Ғазначиликнинг ҳуқуқлари. Ғазначиликнинг мажбуриятлари.

3-амалий машғулот.

Ғазначиликда бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

1. Бюджет ташкилотлари хўжалик шартномаларини шакллантириш тартиби.
2. Ғазначилик органларида юридик мажбуриятларни рўйхатга олиш тартиби.
3. Нархлар мониторингини амалга ошириш.

4-амалий машғулот.

4. Молиявий мажбуриятлар ва улар юзага келишининг хусусиятлари.
5. Харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

Калит сўзлар: Харажатлар сметалари. Хўжалик шартномалари. Юридик мажбуриятлар. Нарх мониторинги. Хужжатлар пакети. Молиявий мажбуриятлар.

Счет фактуралар. Иш ҳақи қайдномалари. Тўлов топшириқномаси. Ғазначилик мемориал ордери. Харажатларни тўлаш рухсатномаси.

5-амалий машғулот.

Бюджет даромадлари ва харажатлари ғазна ижросини амалга ошириш

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Бюджет даромадлари ғазна ижросини ташкил этиш.
2. Бюджет даромадларини ғазна ҳисобрақамларига кирим қилишнинг тартиби.

6-амалий машғулот.

3. Бюджет ташкилотлари бюджетдан ташқари маблағлар ғазна ижроси.
4. Бюджет ташкилотлари ривожлантириш жамғармалари харажатлари ижроси.
5. Давлат мақсади жамғармалари ғазна ижроси.

Калит сўзлар: Бюджетнинг солиқли ва солиқсиз даромадлари. Даромадлар таснифи. Божхона бождлари Тўловлар. Тадбиркорлик фаолиятдан даромадлар. Ижара тўловлари. Ривожлантириш жамғармаси. Ундириладиган тўловлар. Давлат мақсадли ва бюджетдан ташқари жамғармалар

7-амалий машғулот.

Ўзбекистонда ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари. Ғазначилик амалиётида халқаро тажриба ва жаҳон андозалари

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Ўзбекистонда ғазначилик тизимнинг шаклланиши ва такомиллашуви.
2. Ғазначиликнинг ахборот тизими ва уни такомиллаштириш йўллари.
3. Давлат харидлари тизимни такомиллаштиришда хориж тажрибалари.

Калит сўзлар: ДМБАТ, "Ғазначилик-4" дастури, ЎРМБАТ, UzASBO тизими, давлат харидлари, эркин савдолар, аукцион савдолари, тендер савдолари, ҳукумат комиссияси, Франция ғазначилиги.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **баҳс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва кўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутди. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиб

берилаётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиб кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз берилади. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш мезони	Максимал балл	Изоҳ
1.	Тақдимот тайёрлаш	1,0	Мустақил иш тарзида ҳар бир тингловчи белгиланган мавзулар бўйича тақдимотлар тайёрлайди – 1,0 балл
2.	Кейс топшириғини бажариш	1,5	Мавжуд амалий вазиятдан кейс – 1,5 балл
	Жами	2,5	

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалаши, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршиликларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, ҳулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгил.

• **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

• **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

• Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

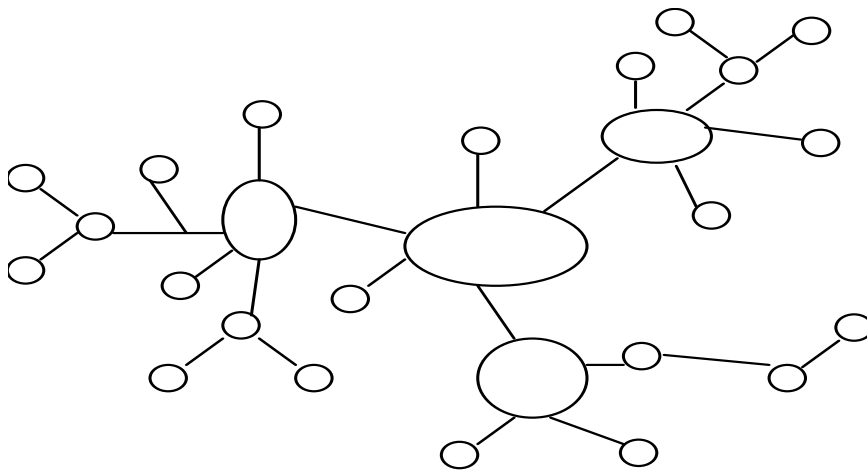

Кластер
(Кластер – тутам, боғлаш)

Маълумот харитасини тузиш ва воситаси – барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Аудитория доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1-2 сўздан иборат тарзида

Калит сўзлар билан ассоциация бўйича ён томондан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” ёзилади – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси. Улар чизиқ билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин. Ёзувга ажратилган вақт тугагунга ёки ғоя йўқотулмагунча давом эттирилади.

Тоифали жадвал

Тоифа – мавжуд ҳолат ва муносабатларни акс эттирадиган белги (умумий).

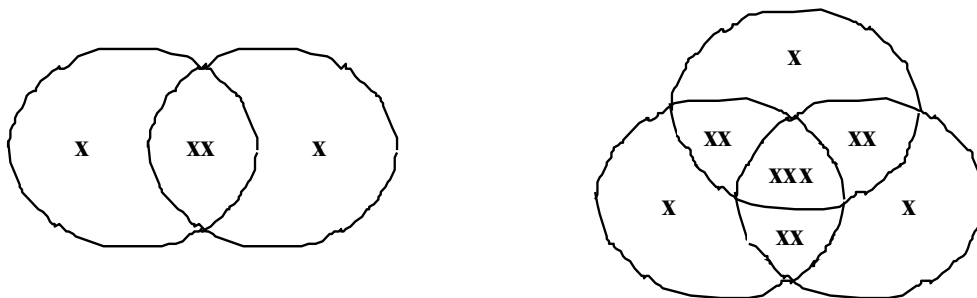
- ажратилган белгиларга кўра олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

Тоифали шарҳни тузиш қоидалари билан танишилади. Ақлий ҳужумдан сўнг (кластерга ажратиш) мини гуруҳларда янги ўқув материали билан танишилади ва олинган маълумотлар фрагментларини бирлаштиришга имкон берадиган тоифаларни излаш ишлари олиб борилади.

Тоифалар жадвал кўринишида расмийлаштирилади. Ғоя маълумотлар жадвалида тегишли тоифалар бўйича тақсимланади. Иш жараёнида маълум бир тоифалар номлари ўзгартирилиши мумкин.

Ишнинг натижавий тақдими

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

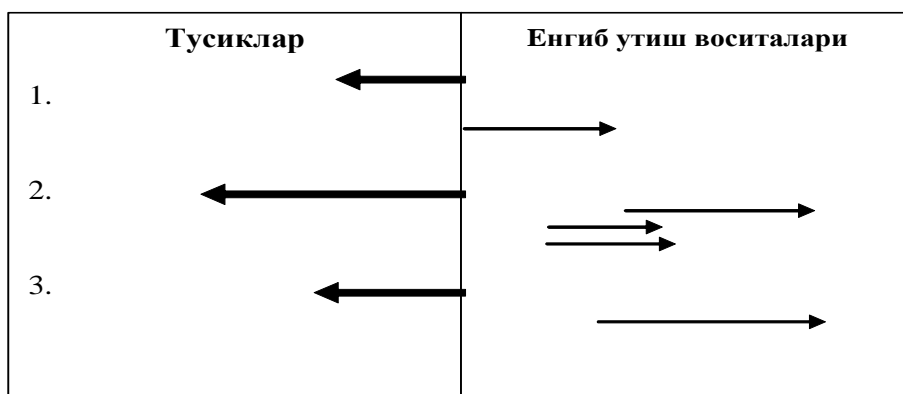
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлакларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетига амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектиларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Давлат харидларини амалга оширишда тендер савдолари бўйича субъект ғолиб бўлди. Савдолар натижаларига кўра хўжаик шартномалари шакллантирилди ва юридик мажбурият рўйхатдан ўтказилди. Молиявий ажбурият шалланиши учун хўжали субъекти мажбуриятларини ўз вақтда бажармади. Шартнома иштирокчилари ўртасид ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Хўжалик субъекти раҳбарига мурожаат қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
2. Алтернатив хўжалик юритувчи субъектлар билан шартнома шакллантирасиз.
3. Шартнома шартларининг бузилиши юзасидан жавобгарликка чақирасиз .
4. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, шарт-шароитлари. Ғазначилик фаолиятини ташкил этишнинг моҳияти, мақсади, вазифалари ва тамойиллари.

Режа:

1.1. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, шарт-шароитлари.

1.2. Ғазначилик фаолиятини ташкил этишнинг моҳияти, мақсади.

1.3. Ғазначилик фаолиятининг вазифалари, тамойиллари ва ташкилий элементлари.

Таянч иборалар: Бюджет тизими бюджетлари. Ғазначилик тизими фаолияти. Ягона ғазна ҳисобрақами. Ғазначиликнинг бош китоби. Ғазнаили органлари. Ғазначиликнинг ахборот тизими.

1.1. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, шарт-шароитлари.

Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш шароитида давлат молияси тизимида чуқур иқтисодий ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу ислохотлар, қатор вазифалар билан биргаликда, давлат молиясини бошқариш самарадорлигини оширишни назарда тутди. Бунда давлат молиясини бошқариш шакллари ва усуллари такомиллаштириш, фан-техника тараққиёти ютуқлари, электрон ҳисоблаш машиналари ва бошқа техник воситалар ёрдамида ахборотни жамлаш, қайта ишлаш, узатиш қоидалари ва усуллари ўзлаштириш асосида ахборотлаштиришни янада ривожлантириш талаб этилади.

Давлат молиясини бошқаришдаги ислохотлар шароитида умумдавлат молия тизимининг бош бўғини – давлат бюджетини бошқариш, бюджет жараёнини ташкил этиш тизимидаги ислохотлар, хусусан бюджет ижросида кассали тизимдан жаҳон амалиётида синалган ва ўзининг ижобий натижаларини берган *давлат бюджетининг ғазна ижросига* ўтиш амалга оширилмоқда.

Шу нарса маълумки, Ўзбекистон иқтисодиётига хорижий мамлакатлар бозор механизмларини кўр-кўрона, сунъийлик билан тадбиқ этиб бўлмайдиган, чунки жамият аъзолари ўртасида шундай анъанавий иерархик муносабатлар тизими шаклланганки, уларни менсимаслик, кескин қарорлар қабул қилиш чоғида уларни эътиборга олмаслик турли ноҳуш ҳолатларга олиб келиши мумкин. Шу билан бирга, иқтисодиётни бошқаришнинг жаҳон амалиётида тан олинган бир қатор механизмларини иқтисодий-ижтимоий ривожланиш шароитларимизга тегишли тарзда мослаштирган ҳолда қўллаш ва ижобий

фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бюджет маблағларидан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминловчи шундай механизмлардан бири – давлат бюджетининг ғазна ижросидир.

Ривожланган мамлакатлар амалиётидаги давлат бюджетининг ғазна ижроси тажрибасини Ўзбекистонда жорий этиш ва ривожлантириш, давлат молиявий ресурсларини бошқаришнинг ахборотлаштирилган тизимини жорий этиш давлат молиясининг ҳолати тўғрисида тезкор ва ишончли ахборотлар олиш имконини беради, бу эса давлат молиясини самарали бошқаришни таъминлайди. Ана шу ҳолатларнинг мавжудлиги, шунингдек, давлат молиясини бошқаришнинг моҳият жиҳатдан янги – *бюджетнинг ғазна ижроси механизминини* жорий этиш шарт-шароитлари, имкониятлари, афзалликларини, ғазначиликнинг ишлаш механизмларини ўрганишнинг зарурлиги мазкур фаннинг келиб чиқишига сабаб бўлди.

Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларидан бири – мамлакатда давлат бюджети ғазна ижроси механизминини жорий қилишдан иборат. “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши давлат маблағларини тақсимлаш ва улардан фойдаланишни тартибга солишда навбатдаги муҳим қадам бўлди. Ғазначиликни жорий этиш бюджетнинг даромадлар қисмида тушумларнинг тўлиқ ва ўз вақтида тушишини ва харажатлар қисмида бюджет маблағларининг мақсадли сарфланишининг назоратини кучайтириш ва пул оқимларини самарали бошқариш имконини берди.

Аввало, бюджет жараёни тушунчасининг мазмунига тўхталадиган бўлсак, бюджет жараёни - бюджет лойиҳасини тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш ва ижро этиш, унинг ижро этилишини назорат қилиш, ижроси ҳақидаги ҳисоботни тайёрлаш ва тасдиқлаш, шунингдек давлат бюджети тузилмасига кирувчи бюджетлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ тартибга солиниши билан боғлиқ бўлган давлат ҳокимияти ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари ҳамда бошқа бюджет жараёни иштирокчиларининг мақсадли фаолиятidir. Унинг мазмуни мамлакатнинг давлат ва бюджет қурилиши, тегишли ваколатли органлар ва юридик шахсларнинг бюджет ҳуқуқлари билан белгиланади.

2014 йил 1 январдан амалга киритилган Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексида “бюджет жараёни” атамасига қуйидагича таъриф берилган: “*бюджет жараёни* – бюджет тизими бюджетларини шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, тасдиқлаш ва ижро этиш, уларнинг ижроси устидан назорат қилиш, бюджет тизими бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлаш ва тасдиқлаш, шунингдек улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёни”². Ушбу таърифдан келиб чиққан ҳолда, айтиш мумкинки, бюджет жараёни, одатда, бюджет фаолиятининг қуйидаги тўрт босқичини ўз ичига олади

² Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, 3-модда (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

(1-расм):

1-расм. Бюджет жараёни босқичлари³

Бюджет жараёни бюджетни режалаштиришдан бошланади. Бюджетни режалаштириш давлат молиявий сиёсати талабларига мувофиқлаштирилган молиявий режалаштиришнинг муҳим таркибий қисмини ташкил қилади. Бундай режалаштиришнинг иқтисодий вазифаси турли даражадаги бюджетлар ва бюджетдан ташқари жамғармаларни тузиш ва ижро этиш жараёнида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг умуммиллий дастурлари асосида ялпи ички маҳсулот ва миллий даромад қийматини молия тизими бўғинлари ўртасида марказлаштирилган тарзда қайта тақсимлаш нисбатларини тўғри белгилашдан иборатдир.

Бюджетни режалаштириш турли даражадаги бюджетларни тузиш ва ижро этиш тартиби, унинг меъёрий-ҳуқуқий базаси ва ташкилий асоси тарзида бюджет жараёнини, шунингдек, мамлакат бюджетини тузишнинг назарияси ва методологияси масалаларини ҳам ўз ичига олади. Бюджетни режалаштириш асослари мамлакат конституцияси ва қонунлари билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Давлат бюджети лойиҳасини бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар тақдим этган буюртмалар ва Давлат бюджетининг тузилмасига кирувчи бюджетлар лойиҳаларига мувофиқ тайёрлайди.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги келгуси молия йилига мўлжалланган Давлат бюджети лойиҳасини тайёрлайди ва уни *бюджетному* – эришилган натижалар ҳисобга олинган ҳолда мамлакатни келгуси давр учун ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий йўналишларини назарда тутадиган ҳужжат таркибида жорий йилнинг ўн бешинчи сентябрига қадар

³Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексининг 3-моддаси асосида (ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013).

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига киритади. Вазирлар Маҳкамаси томонидан бюджетнома Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасига хулоса тақдим этиши учун – жорий йилнинг 20 сентябрига қадар киритилади. Ҳисоб палатаси икки ҳафталик муддатда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига солиқ ва бюджет сиёсатининг асосий йўналишлари, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг лойиҳаси бўйича ўз хулосасини тақдим этади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан давлат бюджети лойиҳаси (Бюджетноманинг таркибида) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига – Ҳисоб палатасининг хулосаси билан жорий йилнинг 15 октябридан кечиктирмай киритилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан вакил қилинган вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар, шунингдек, тегишли ташкилотлар билан биргаликда ишлаб чиқилган ва Вазирлар Маҳкамасига киритиладиган “Бюджетнома” деб аталадиган ҳужжат қуйидагиларни ўз ичига олади:

– мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг ўтган йилги асосий яқунлари ва мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг жорий йилги яқунларининг прогноз баҳосини;

– давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг лойиҳасини ишлаб чиқишда фойдаланилган асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнозини;

– давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари жорий йилдаги ижросининг прогноз баҳосини;

– солиқ ва бюджет сиёсатининг асосий йўналишлари лойиҳасини;

– давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг лойиҳасини;

– давлат қарзининг ҳолати тўғрисидаги маълумотлар;

– солиқ ва бюджет сиёсатининг асосий йўналишлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг лойиҳасига доир тушунтириш хатини.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва бошқа молия органлари давлат бюджети ва унинг тузилмасига кирувчи бюджетларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган кўрсаткичлар доирасида бажарилиши учун жавобгардир. Давлат бюджети даромадлари ва харажатларини бошқариш Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Бюджет тизими бюджетларининг ижроси бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган, бюджет тизими бюджетлари даромадларининг тушишини таъминлаш ва харажатларини амалга оширишни, шунингдек уларнинг ижроси билан боғлиқ операцияларни ҳисобга олишни назарда тутади⁴.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, VII бўлим, 19-боб, 109-модда.

Бюджет тизими бюджетларининг ижроси Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан ғазна ижроси йўли билан амалга оширилади. Ғазна ижроси фаолиятни чет элда амалга ошираётган бюджет ташкилотларига ва бюджет маблағлари олувчиларга татбиқ этилмайди.

Бюджет ижросини ташкил қилишда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ягона ахборот тизимида бюджет тизими бюджетлари, бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар учун шахсий ғазна ҳисобварақлари очилади.

Бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар ўз харажатлар сметаларида назарда тутилган бюджетдан ажратиладиган маблағларни молия йили тугагунига қадар сарфлайдилар.

Бюджет қонунчилигига мувофиқ, мамлакатда мудофаа қобилиятини, хавфсизликни, ички тартибни сақлаш билан боғлиқ харажатлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда амалга оширилади.

Бюджет тизими бюджетларининг ижроси молия йили мобайнида ва қўшимча вақт даврида амалга оширилади. Кейинги йилнинг январ ойи молия йилига қўшимча вақт даври бўлиб, бу давр мобайнида ўтган йил учун бюджет тизими бюджетларининг ижроси амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги бюджет тизими бюджетларининг қўшимча вақт давридаги ижроси бўйича операцияларни ўтказиш тартибини ва энг кеч муддатларини белгилайди.

Бюджет Кодексининг 117-моддасида бюджет тизими бюджетлари даромад қисмининг ижроси нималарни ўз ичига олиши кўрсатилган бўлиб, бюджет тизими бюджетлари даромад қисмининг ижроси қуйидагиларни ўз ичига олади :

- тушумларни Ягона ғазна ҳисобварағига ва бошқа банк ҳисобварақларига киритиш;
- тушумларни бюджет тизимининг бюджетлари ўртасида тақсимлаш;
- ортиқча ёки нотўғри тўланган тушум суммаларини қайтаришни ёхуд уларни қарзни тўлаш евазига ҳисобга олиш;
- ҳисоб ва ҳисобот.

Давлат бюджетига ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларига даромадларни йиғишга ваколатли бўлган органлар ва ташкилотлар, бундан давлат солиқ хизмати органлари ва божхона органлари мустасно, даромадларнинг тўғри ҳисоблаб чиқилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назоратни амалга ошириши, шунингдек, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, давлат солиқ хизмати органига ҳисобот тақдим этиши шарт.

Бюджет Кодексининг 120-моддасига кўра, бюджет тизими бюджетлари харажатлар қисмининг ижроси қуйидагиларни назарда тутлади:

- юридик ва молиявий мажбуриятларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва ҳисобга олиш;
- касса харажатларини амалга ошириш, шу жумладан бюджетлараро трансфертларни ўтказиш;
- ҳисоб ва ҳисобот.

Бюджет тизими бюджетларининг харажатлари даромадлар ва харажатлар ёйилмасида назарда тутилган бюджетдан ажратиладиган маблағлар доирасида ҳамда бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар фаолият кўрсатишини таъминлайдиган муддатларда, даромадларнинг тушиши ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилади.

Бюджет ижроси жараёнида бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчиларга турли даражадаги бюджетлардан бюджет маблағларини ажратишга йўл қўйилмайди.

Бюджет тизими бюджетларининг ижроси жараёнида бюджетдан ажратиладиган маблағлар қуйидаги ҳолатларда камайтирилади:

1) қуйидагилар муносабати билан фойдаланилмай қолган бюджетдан ажратиладиган маблағларнинг:

- бюджет ташкилотларининг тармоғи, штатлари ва контингентлари бўйича режа бажарилмаганлиги;
- бюджет ташкилотларининг тасдиқланган штат жадвалида назарда тутилган штат бирликлари тўлдирилмаганлиги;
- капитал қўйилмаларни молиялаштириш учун назарда тутилган маблағлар молия йили якуни бўйича тўлиқ ўзлаштирилмаганлиги;
- бюджет ташкилоти ва бюджет маблағлари олувчилар фаолияти тўхтатиб турилганлиги, тўхтатиб турилган давр учун;

2) давлат молиявий назорати бўйича тадбирлар давомида аниқланган, бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчиларнинг тасдиқланган харажатлар сметаларида назарда тутилган ортиқча ва қонунга ҳилоф равишда бюджетдан ажратиладиган маблағларнинг;

3) қонун ҳужжатлари қабул қилиниши муносабати билан бюджетдан ажратиладиган маблағлар миқдорларининг қисқартирилиши;

4) молия йили бошига товар-моддий қимматликларнинг нормативдан ортиқ захираларининг;

5) дотациялар ва субсидияларни тўлаш учун мўлжалланиб, зарурат қолмаган суммаларига камайтирилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси йилнинг ҳар чорагида Давлат бюджети ижросининг Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги тақдим этадиган яқунларини кўриб чиқади.

Республика бюджетидан харажатлари режалаштирилган бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар бюджетдан ажратиладиган маблағлардан ҳисобот даврида фойдаланганлик тўғрисидаги ҳисоботларни Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига шу вазирлик учун белгиланган муддатларда тақдим этади. Қорақалпоғистон Республикаси бюджетидан ҳамда маҳаллий бюджетлардан харажатлари режалаштирилган бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар бюджетдан ажратиладиган маблағлардан ҳисобот даврида фойдаланганлик тўғрисидаги ҳисоботларни тегишли молия органларига Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги белгилаган муддатларда тақдим этади. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботни, шунингдек, давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисоботни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелигача тақдим этади.

Вазирлар Маҳкамаси Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисоботни ташқи аудит ўтказиш ва баҳолаш учун Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасига ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 5 апрелигача юборади. Ҳисоб палатаси йиллик ҳисоботга доир хулосани ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 10 майидан кечиктирмай Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига юборади.

Вазирлар Маҳкамаси Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисоботни Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг хулосаси билан бирга ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 майидан кечиктирмай Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига тақдим этади.

Олий Мажлиснинг Қонунчилик палатаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тегишли ҳисобот даври учун тақдим этилган Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботни Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг сиёсий партиялар фракциялари, депутатлар гуруҳлари ва кўмиталарида муҳокама қилиш асосида кўриб чиқади. Кўриб чиқилган йиллик ҳисобот Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг мажлисида кўриб чиқилади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг қарори билан тасдиқланади, шундан кейингина давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисобот Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий web-сайтига жойлаштирилади.

Бюджет Кодексининг 3-моддасида келтирилишича, “бюджет жараёни иштирокчилари – давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, давлат молиявий

назорат органлари, бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар” бўлиб, Кодексда шунингдек, марказий ва маҳаллий давлат бошқаруви ва ижроия органларининг ҳамда бюджет жараёни бошқа иштирокчиларининг ваколатлари тегишли моддаларда аниқлаштирилган.

Бюджет жараёнини ташкил қилишда қуйидаги тамойилларга риоя қилинади:

– *ягоналик* – ягона ҳуқуқий база, ягона бюджет таснифи, Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети ва ҳудудлар бюджетларини тузишда статистик ахборот тузиш учун зарур бўлган бюджет ҳужжатлари шаклининг ягоналиги;

– ҳар бир қонун чиқарувчи ва ижроия ҳокимияти органи бюджет жараёнининг *мустақиллиги* - ўз даромад манбалари ва улардан фойдаланиш йўналишларини белгилаш ҳуқуқи билан таъминланади;

– *баланс усули* – барча бюджет тизими бюджетларининг даромадлари ва харажатлари ўртасида, шунингдек, моддий ва молиявий кўрсаткичлар ўртасида тўғри нисбатларни белгилашни назарда тутди.

1.2. Ғазначилик фаолиятини ташкил этишнинг моҳияти, мақсади.

Мамлакатимизда давлат бюджетининг ғазна ижросига ўтишгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва унинг топшириғига мувофиқ тижорат банклари *давлат бюджетининг кассавий ижросини* амалга ошириб келдилар. 2000 йил 14 декабрда қабул қилиниб, 2014 йил 1 январда Бюджет Кодекси кучга киргунга қадар бюджет амалиётининг ҳуқуқий асосини ташкил қилиб келган “Бюджет тизими тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 37-моддасида “Давлат бюджетининг касса ижросини ташкил этиш, шунингдек унинг давлат даромадлари ва харажатларини ҳисобга олиш Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда амалга оширилади. Давлат бюджетининг касса ижроси операцияларини банклар Марказий банкнинг топшириғига биноан бажаради”, - деб белгилаб қўйилган эди. Бюджет маблағлари олувчиларнинг харажатлари уларнинг ҳисобварақларидаги бюджет маблағлари қолдиқлари доирасида тўлов топшириқномалари бўйича амалга ошириб келинди.

Бу амалиёт бир неча ўн йиллар мобайнида бюджет ижросида маълум даражадаги самара билан қўлланиб келинди. Лекин кейинги йилларда давлат бюджетининг кассавий ижроси давлат маблағларини бошқариш, бюджет ижросини ташкил қилиш ва назоратини олиб бориш, маблағларнинг самарали ишлатилишини таъминлаш масалаларида бир қатор *муаммоларни* келтириб чиқарди:

– бюджет даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги ахборотларнинг етарли даражада оператив (тезкор) эмаслиги;

– даромадларнинг банк ҳисобрақамларига тушиши ва бюджетнинг ҳисобрақамларида акс эттирилишидаги узилишларнинг мавжудлиги боис бюджет ресурсларини бошқаришдаги тезкорликнинг сустиги;

– солиқ даромадларининг бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимланиш жараёнларини самарали тартибга солиш ва даромадлар тушумини жадаллаштиришнинг зарурлиги;

– бюджет ажратмаларининг ҳажмлари билан ҳақиқатда амалга оширилган тўловлар суммалари кўрсаткичларининг тарқоқлиги туфайли маблағларнинг тушуми ва сарфланиши устидан ягона назоратнинг мураккаблашуви;

– бюджет ташкилотларининг ҳисобрақамларида ишлатилмаётган бюджет маблағларининг туриб қолиши;

– бюджет маблағларининг ажратилиши билан уларнинг сўнги истеъмолчиларга етиб боришигача бўлган вақтнинг узоклиги;

– давлат маблағлари ҳаракатининг мураккаблашуви ва ҳажмларининг ортиб бориши билан улардан оқилона фойдаланиш устидан дастлабки назоратнинг ва жорий мониторингнинг зарурлиги ва бошқалар.

Давлат бюджетининг газна ижроси давлат бюджетининг барча даромадларини ягона газна ҳисобрақамига киритишдан, шунингдек, давлат бюджетининг харажатларини шу ҳисобрақамдан тўлашдан иборат.

Давлат бюджети газна ижросининг *асосий тамойиллари* - кассанинг ягоналиги ҳамда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ташкил этишнинг ягоналигидан иборат. Давлат бюджетининг газна ижроси қонун ҳужжатларида белгилаб қўйиладиган махсус ваколатли молия органи ҳамда унинг Қорағалпоғистон Республикаси, вилоятлар, туманлар, шаҳарлардаги ҳудудий бўлинмалари томонидан амалга оширилади.

Давлат молиясини бошқариш - давлат ўз вазифаларини самарали бажаришини таъминлаш, молиявий ресурсларни сафарбар қилишда маълум самарага эришиш, ягона тизим асосида молиявий ресурсларни тақсимлаш ва ишлатиш ва ниҳоят иқтисодий барқарорлаштириш ва жамият ривожини учун шароит яратиш борасида давлат томонидан кўриладиган тадбирлар йиғиндиси.

Давлат молиясини бошқаришнинг институционал таркибида, бошқа ваколатли органлар билан бир қаторда, Ғазначилик ҳам алоҳида муҳим ўрин эгаллайди. Ғазначилик - бюджетдан маблағ олувчиларнинг мажбуриятларини ижрога қабул қилади ва бюджет ташкилотларига етказиб берилган товар маҳсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун Ғазначилик уларнинг номидан ва уларнинг топшириғига биноан ваколатни ўз зиммасига олади ва бюджет маблағларининг мақсадли ишлатилишини таъминлаш ва назорат қилиш асосида тўловларни амалга оширади.

Давлат бюджети ғазна ижроси деганда давлат бюджети, давлат мақсадли жамғармалари ва бошқа бюджетдан ташқари фондларнинг маблағлари тўпланадиган ва ушбу маблағлар доирасида аниқ белгиланган йўналишлар бўйича харажатлар амалга ошириладиган ягона ғазна ҳисобрақами орқали давлат бюджетининг ижро этилиши ҳамда шу орқали давлат молиясини мақсадли ва самарали бошқаришни ташкил этиш тушунилади.

Давлат бюджети ғазна ижросига ўтишгача бўлган даврда бюджет ижроси жараёни қуйидаги босқичларда амалга оширилар эди:

- бюджет тушумларини тақсимлаш;
- тегишли бюджетларда жамланган маблағларни бюджетдан маблағ олувчиларнинг уларга хизмат кўрсатувчи банкларда очилган ҳисобрақамларига ўтказиш.

Давлат бюджети ижросининг бундай тартибда бюджет маблағларининг кейинги тақдири бутунлай фойдаланувчиларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлиб қолди. Давлат бюджети маблағларидан қай даражада самарали ва оқилона фойдаланилганлигини эса фақатгина бухгалтерия ҳисоботлари орқали сўнгги назорат усулларида фойдаланган ҳолда текшириш мумкин эди.

Мазкур муаммоларни эътиборга олган ҳолда, Давлат молиясини бошқариш тизимини ислоҳ қилиш тадбирлари доирасида Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги тизимида бюджетни ғазначилик орқали ижро этиш учун масъул бўлган институционал тузилма шакллантирилди. Бу фаолият бир неча босқичларда амалга оширилди. Уларни хронологик жиҳатдан қуйидагича тавсифлаш мумкин:

- 2002 йилда “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш” лойиҳаси маъқулланди ҳамда уни тайёрлаш ва амалга ошириш бўйича масъулият Молия вазирлигига юклатилди. Мазкур лойиҳанинг мақсади “давлат молиясини бошқаришни такомиллаштириш, замонавий компьютерлар ва ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда бюджет маблағларининг самарали сарфланишини таъминлаш, бюджет ижросининг янги тизимини яратишдан иборат”⁵ бўлди.

- 2004 йилда Ўзбекистон Республикасининг “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонунини қабул қилинди. Бу Қонун бюджет харажатларини бошқариш ва назорат қилиш жараёнларига кескин ўзгартиришлар киритди. Ушбу Қонуннинг мақсади Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг (шу жумладан давлат мақсадли жамғармаларининг) ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағларининг ғазна ижроси соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат бўлди. “Давлат бюджети ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши ўз навбатида бюджетдан

⁵ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш лойиҳасини амалга оширишга тайёрланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 144-сон (26.04.2002) Қарори, 3-банд.

маблағ олувчиларнинг товарларни етказиб берувчилар ўртасидаги шартномаларини рўйхатдан ўтказиш ҳамда уларнинг харажатларини тўлашга қаратилган бюджет маблағларининг ҳаракатини назорат қилиш тартибини аниқлаш ва белгилашни тақозо этади.

– *2005 йилда* Молия вазирлиги таркибида давлат бюджетининг ғазна ижросини жорий қилиш услубиёти бошқармаси ташкил этилди. Давлат бюджетининг ғазна ижросини жорий этиш – кенг қамровли масала бўлиб, ўзаро боғлиқ бўлган қатор масалаларни ҳал қилишни талаб этарди, хусусан, ғазначилик фаолиятининг услубий асосларини шакллантириш, ҳисоб ва ҳисобот тизимини қайта тузиш, ягона ғазна ҳисобварағини очиш ва шу каби масалалар Услубиёт бошқармаси фаолиятининг диққат марказида бўлди ва бюджетнинг ғазна ижроси методологиясини яратишга қаратилди.

– *2007 йилда* республиканинг барча ҳудудларида давлат бюджетининг ғазна ижроси элементлари жорий этилди, давлат бюджети харажатларининг иқтисодий таснифига кўра барча гуруҳлари бўйича ижроси ғазначилик билан қамраб олинди.

– *2007 йилда* Давлат бюджетининг ғазна ижросини тадбиқ этиш ҳисобига бюджет тизимини янада ислоҳ этиш, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши устидан назоратни кучайтириш, барча даражалардаги бюджет даромадлари ва харажатларини бошқариш самарадорлигини ошириш мақсадида Молия вазирлиги Давлат бюджетининг ғазна ижросини тадбиқ этиш ва услубиёти бошқармаси ҳамда маҳаллий молия органларининг ғазначилик бўлинмалари негизида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари ташкил этилди.

– *2009 йилда* давлат бюджети билан биргаликда, давлат мақсадли жамғармаларининг ҳам ижроси Ғазначиликка ўтди. Бу мақсадда давлат мақсадли жамғармалари маблағлари ҳаракатини таъминловчи тегишли банклардаги уларнинг ҳисобрақамлари ёпилиб, Ғазначиликда улар учун шахсий ҳисобрақамлар очилди ва уларнинг даромадлари тушуми ва харажатлари тўлови шу ҳисобрақамлардан амалга оширила бошланди.

– *2010 йилдан* бошлаб тажриба тариқасида давлат бюджетининг божхона орқали тушувчи даромадлари ижроси ғазначилик орқали амалга оширила бошлади;

– *2011 йилдан* бошлаб янги бюджет таснифига асосланган, давлат бюджети ғазна ижросини амалга оширишга хизмат қилувчи Ғазначилик дастурий мажмуи ишга туширилди.

– *2011 йилнинг 7 февralида* Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат харидлари тизимини муқобиллаштириш ва уларга кичик бизнес субъектларини жалб қилишни кенгайтириш тўғрисида”ги ПҚ-1475-сонли қарори қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорида кўрсатилган вазифаларнинг бажарилишини таъминлаш учун Вазирлар

Маҳкамаси ҳузурида Давлат харидлари бўйича ҳукумат комиссияси ташкил қилинди ва унинг ишчи органи Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги деб белгиланди. Ғазначилик ташкилий тузилмаси таркибида эса “Давлат харидларини амалга ошириш жараёни мониторинги ахборот-таҳлил бўлими” таркиб топди.

– 2012 йилнинг 1 январидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги қонуни талабларидан келиб чиқиб, Давлат бюджетининг даромадлари ва харажатлари Ғазначиликнинг Ягона ғазна ҳисобварағидан амалга оширила бошланди. Юридик ва жисмоний шахслар томонидан давлат бюджетига ўтказиладиган солиқлар ва мажбурий тўловлар банклар томонидан қабул қилинадиган ва белгиланган тартибда 23402-, 23403-, 23407-, 23409-, 20207-, 20205- ва 23411-сонли баланс ҳисобрақамларда очилган шахсий ҳисобрақамларга (ШХР) кирим қилинадиган ва улар ҳисобидан тегишли бюджетлар ва давлат мақсадли жамғармалари ҳисобига белгиланган миқдорларда ажратмалар амалга ошириладиган тартиб жорий этилди.

Молия вазирлиги Ғазначилиги давлат молиясини самарали бошқариш учун ҳам, ундан оқилона фойдаланилиши устидан қатъий назоратни таъминлаш учун ҳам мустаҳкам замин яратди.

1.3. Ғазначилик фаолиятининг вазифалари, тамойиллари ва ташкилий элементлари.

Иқтисодий тараққиёт тарихи шундан далолат берадики, ХХ асрнинг 20-30-йилларида мамлакатнинг иқтисодий қудратини ошириш мақсадида давлатнинг иқтисодиётдаги ўрни ошиб борди ва у кўпчилик иқтисодий ва ижтимоий функцияларни ўз зиммасига олди. Бу эса профессионал давлат хизматини шакллантириш ва барча давлат бошқаруви тузилмаларини мустаҳкамлашни талаб этди. ХХ асрнинг 70-90-йилларига тўғри келадиган навбатдаги маъмурий қайта қуришлар шароитида эса давлатнинг зиммасига шунчалик кўп вазифа ва функциялар юкландики, натижада сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муаммолар таъсирида давлат бу мажбуриятларни бажаришга, “оғир юкни тортишга” қодир бўлмади қолди. Бу ҳолатлар давлат бошқаруви тизимида маъмурий ислохотлар қилиш зарурлигини келтириб чиқарди.

Ғазначилик фаолият кўрсатиши учун унинг қуйидаги ташкилий элементлари мавжуд бўлиши ва ўзаро боғлиқликда амал қилиши зарур. Улар:

1. Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами;
2. Ғазначиликнинг бош китоби;
3. Ғазначилик органлари;
4. Ғазначиликнинг ахборот тизими;
5. Ғазначиликда бюджет маблағларини бошқариш.

Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ солиқли

ва солиқсиз давлат тушумларини тўплаш, сақлаш ва давлат харажатларини амалга ошириш учун Ғазначилик томонидан Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами очилади. “Ягона ғазна ҳисобрақами Ғазначилик томонидан бошқариладиган махсус банк ҳисобрақами бўлиб, бу ҳисобрақамда Давлат бюджети маблағлари ҳамда бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари киритилади. Ягона ғазна ҳисобрақамидан давлат бюджетида маблағлари назарда тутилган юридик ва жисмоний шахсларнинг харажатлари тўланади, шунингдек, давлат мақсадли жамғармаларининг харажатлари амалга оширилади”⁶. Ғазначилик алоҳида операцияларни, шунингдек, давлат мақсадли фондларининг маблағлари билан операцияларни амалга ошириш учун ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами доирасида субсчётларини очиш ҳуқуқига эга. Бу субсчётлардаги қолдиқлар ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами қолдиғининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Ғазначиликнинг бош китоби. Ғазначиликнинг бош китоби – бюджет ижроси ғазна усулининг асосий элементларидан биридир. Ғазначилик Бош китоби билан давлат молиявий ресурсларининг ҳисоб-китоби юритилади ва молия тизимининг ахборот тизими фаолият кўрсатади. Ғазначиликнинг Бош китоби бюджет операциялари бухгалтерия ҳисобини юритишнинг компьютерлаштирилган тизимидир. Ғазначиликнинг Бош китобида давлат ташкилотлари ва муассасалари билан бўладиган барча молиявий операциялар ўз ифодасини топади. Ғазначиликнинг Бош китоби Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами ва субсчётлари билан бўладиган операциялардаги барча бухгалтерия проводкаларини акс эттиради. Ғазначиликнинг Бош китоби ҳам республика бюджетидан, ҳам маҳаллий бюджетлардан маблағ билан таъминлаш ҳисоб-китобининг ўз вақтида юритилишини таъминлайди.

Ғазначилик органлари. Ғазначилик Молия Вазирлиги таркибидаги давлат органи ҳисобланади. Ғазначиликнинг Қорақалпоғистон Республикаси Ғазначилик Бошқармаси, Тошкент шаҳар ва вилоятлар Бошқармалари, шаҳар ва туманларда Ғазначилик бўлимлари каби ҳудудий органлари фаолият қилади. Ғазначиликка Ўзбекистон Республикаси Молия вазири ўринбосари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тайинланган Давлат Ғазначиси раҳбарлик қилади. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлигининг буйруғига мувофиқ Ғазначиликнинг ҳудудий органлари тузилади ва тугатилади. Ғазначилик органларининг харажатларини молиялаштириш республика бюджетидан амалга оширилади.

Ғазначиликнинг ахборот тизими. Ғазначиликка ягона ахборот тизими хизмат қилади. Ҳозирги кунда Ғазначиликнинг ягона ахборот тизими яратилган бўлиб, “Давлат маблағларини бошқаришнинг ахборот тизими” (ДМБАТ) деб аталади. Бюджет операциялари бўйича кодлаштирилган ва таснифланган

⁶Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 9-модда.

маълумотлар ДМБАТ га автоматик равишда юкланади, бу эса даромадларни таснифлар, худудий белгилари, бюджетдан маблағ олувчи ташкилотлар бўйича аниқлаш имконини беради. Даромадлар автоматик равишда тегишли бюджетларга белгиланган нормативлар асосида ўтказилади. Даромадларнинг йиллик ва ойлик прогноз қилиш билан боғлиқ тадбирлар ўзгаришсиз қолса-да, тушумларни ўтказиш эндиликда банклар томонидан эмас, ДМБАТ томонидан амалга оширилади.

Ҳазначиликда давлат бюджети маблағларини бошқариш шундан иборатки, Ҳазначилик ягона ғазна ҳисобрақамидан ва Ҳазначиликнинг бошқа банк ҳисобрақамларидаги давлат бюджети маблағларини, давлат бюджетининг харажатларини белгиланган муддатларда амалга ошириш учун йўналтириш, шунингдек, давлат бюджетининг вақтинча бўш турган маблағларини банк депозитлари ва бошқа активларга вақтинча жойлаштириш ҳамда улар ҳисобидан республика бюджетига, Қорағалпоғистон Республикаси бюджетига, маҳаллий бюджетларга, шунингдек, давлат мақсадли жамғармаларига бюджет ссудалари бериш йўли билан бошқариб боради. Ҳазначилик томонидан дотациялар ва ссудаларни ўтказиш ягона ғазна ҳисобрақамидан ёки Ҳазначиликнинг бошқа банк ҳисобрақамларидан давлат бюджетига маблағлар ажратиш назарда тутилган юридик ва жисмоний шахсларнинг банк ҳисобрақамларига ўтказилади.

Назорат саволлари:

1. Давлат бюджетини ижро этишнинг жаҳон тажрибаларида мавжуд қандай усуллари бор?
2. Давлат бюджетининг кассавий ижроси бюджетни ижро қилишдаги қандай муаммоларни келтириб чиқарди?
3. Давлат бюджетининг ғазна ижроси бюджетни ижро этишнинг бошқа усулларида қандай афзалликларга эга?
4. Давлат бюджети ғазна ижросининг мазмун-моҳияти нимадан иборат?
5. Давлат бюджети ғазна ижросининг тамойилларини изоҳлаб беринг.
6. Ҳазначиликнинг ташкилий элементлари нималардан иборат?
7. Ўзбекистон Республикасида давлат бюджетининг ғазна ижросига ўтиш қандай босқичларда амалга оширилмоқда?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.
2. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
3. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.

4. Srojiddinova Z.X. O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.

5. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O'quv qo'llanma. "VORIS-NASHRIYOT". 2012. 208 b.

6. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil. -152 b

7. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner's Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

IV. Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz.
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
3. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
4. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.
5. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
6. www.cer.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
7. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

2-мавзу. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Режа:

2.1. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари.

2.2. Молия вазирлиги Ғазначилигининг функция ва вазифалари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

2.3. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Таянч иборалар: Бюджет кодекси. Ғазначилик механизми. Молия вазирлиги Ғазначилиги. Ҳудудий ғазначилик органлари. Ғазначиликнинг функциялари. Ғазначиликнинг ҳуқуқлари. Ғазначиликнинг мажбуриятлари.

2.1. Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари.

Ўзбекистон Мустақилликка эришгандан сўнг, хўжалик юриштишнинг бозор тизимига ўтилиши, иқтисодиёт бозор инфратузулмасининг шаклланиши ва

ривожланиши мамлакат хўжалик жараёнларини амалга ошириш учун зарур бўлган ҳуқуқий асосни яратишни талаб этди. Ундан ташқари, жаҳондаги глобаллашув жараёнларида фаол қатнашаётган Ўзбекистон учун давлат бошқарув институтларини шакллантириш ва тубдан ислоҳ қилиш муҳим аҳамият касб этади. Бу борадаги ислоҳотлар давлат молияси, давлат бюджети ва бюджет жараёнини бошқариш ва тартибга солиш органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишни кўзда тутди. Шу сабабли улар фаолиятини амалга оширилаётган иқтисодий ва демократик ислоҳотлар талабларига мослаштириш, сўнгги ижобий натижаларни кўзлаган ҳолда мувофиқлаштириш, шаклан ва мазмунан янги сифат поғонасига кўтариш талаб этилмоқда⁷.

Бу борада дастлаб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш лойиҳасини амалга оширишга тайёрланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2002 йил 26 апрелда 144-сон Қарори қабул қилинди. Мазкур лойиҳани амалга оширишга Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки томонидан 400,0 минг АҚШ доллари миқдоридан маблағ ажратилди. Қарорда айтилишича, “Япония ҳукумати томонидан Ўзбекистон Республикасида молия ахборот тизимининг функционал ва техникавий тузилмасини ишлаб чиқишга”⁸ 500,0 минг АҚШ доллари миқдоридан грант берилиши билдирилди.

Мазкур лойиҳанинг мақсади давлат молиясини бошқаришни такомиллаштириш, замонавий компьютерлар ва ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда бюджет маблағларининг самарали сарфланишини таъминлаш, бюджет ижросининг янги тизимини яратишдан иборатдир. Кўрсатиб ўтилган лойиҳани амалга ошириш юзасидан масъулият Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига юклатилди.

Лойиҳани тайёрлаш ва амалга ошириш мақсадида Мувофиқлаштирувчи кенгаш тузилди. Бу кенгашнинг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгиланди:

- лойиҳани тайёрлаш ва амалга ошириш бўйича мониторинг олиб бориш;
- лойиҳа доирасида жалб этиладиган ваколатли органлар, консалтинг компаниялари фаолиятини мувофиқлаштириш;
- лойиҳани тайёрлаш ва амалга ошириш учун жалб этиладиган маблағлардан самарали фойдаланиш устидан назоратни таъминлаш;
- тендер савдолари ўтказиш бўйича қарорлар қабул қилиш ва уларнинг натижаларини маъқуллаш, тегишли тендер комиссиялари таркибини тасдиқлаш;
- экспертизалар ўтказиш ва жалб этилаётган консултантлар ва экспертлар ҳисоботини маъқуллаш.

Ўзбекистон Республикасида давлат молиясини ислоҳ қилиш бўйича муҳим қадамлардан бири 2004 йил 26 августда Ўзбекистон Республикасининг “Давлат

⁷ Давлат молиясини ислоҳ этишнинг долзарб муаммолари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари (20.12.2009). Т.: ҲУМОЮН ИСТИҚЛОЛ МЎЖИЗАСИ. 2009. 87-88-бетлар

⁸ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш лойиҳасини амалга оширишга тайёрланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 144-сон (26.04.2002) Қарори, 1-банд.

бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги 664-II сонли Қонунининг қабул қилиниши бўлди. Ушбу Қонуннинг мақсади Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг (шу жумладан давлат мақсадли жамғармаларининг) ва бюджет ташкилотлари бюджетдан ташқари маблағларининг ғазна ижроси соҳасидаги муносабатларини тартибга солишдан иборат. Мазкур қонунда давлат бюджети ғазна ижросини ташкил этиш ва ғазначилик фаолияти билан боғлиқ қуйидаги ҳолатлар ўзининг ҳуқуқий асосига эга бўлди:

- давлат бюджети ғазна ижросининг асосий принциплари;
- давлат бюджетининг ғазна ижроси муддатлари;
- Ғазначиликнинг асосий вазифалари;
- Ғазначиликнинг бошқа органлар ва ташкилотлар билан ўзаро муносабатлари;
- Ғазначиликнинг банк ҳисобварақлари;
- давлат бюджетининг харажатларини амалга ошириш;
- давлат бюджети маблағларини бошқариш;
- давлат бюджети ғазна ижросининг бухгалтерия ҳисоби;
- давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисобот ва бошқалар.

“Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши ўз навбатида бюджетдан маблағ олувчилар билан уларга товар(хизмат, иш)ларни етказиб берувчилар ўртасидаги шартномаларни рўйхатдан ўтказиш ҳамда уларнинг харажатларини тўлаб беришга қаратилган бюджет маблағларининг ҳаракатини назорат қилиш тартибини аниқлаш ва белгилашни тақозо этади. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 63-сон (05.05.2005) буйруғи билан тасдиқланган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 1475-рақам (21.05.2005) билан рўйхатга олинган “Молия органларида бюджетдан маблағ олувчилар билан товар (ишлар, хизматлар) етказиб берувчилар ўртасидаги шартномаларни рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг харажатлари тўловини назорат қилиш тартиби ҳақида Вақтинчалик низом” қабул қилинди. Ушбу Низом тажриба тариқасида Самарқанд вилоятида, шу жумладан республика бюджетидан молиялаштириладиган айрим бюджет ташкилотларида бюджетдан маблағ олувчилар билан мол етказиб берувчилар ўртасидаги шартномаларни тегишли молия органларида рўйхатдан ўтказиш ва бюджет маблағларини уларнинг харажатларини тўлашга ўтказиш устидан назорат қилиш тартибини белгилаб берди.

Бу борада қабул қилинган кейинги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат - Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 1599-рақам (24.07.2006) билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги (61-сон, 12.07.2006) ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг (279-сон, 12.07.2006) қўшма Қарори билан қабул қилинган “Самарқанд вилояти маҳаллий бюджетининг ғазна ижроси ҳисоби тўғрисидаги Вақтинчалик

қоидалар” бўлиб, мазкур Вақтинчалик қоидалар тажриба тариқасида Самарқанд вилояти маҳаллий бюджети ғазна ижроси ҳисобини амалга ошириш тартибини белгилаб берди.

Давлат бюджетининг ғазна ижросини тадбиқ этиш ҳисобига бюджет тизимини янада ислоҳ этиш, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши устидан назоратни кучайтириш, барча даражалардаги бюджетлар даромадлари ва харажатларини бошқариш самарадорлигини ошириш мақсадида 2007 йил 28 февралда “Давлат бюджети ғазна ижроси тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-594 сонли Қарори қабул қилинди.

Ушбу қарорга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Давлат бюджетининг ғазна ижросини тадбиқ этиш ва услубиёт бошқармаси ҳамда маҳаллий молия органларининг ғазначилик бўлинмалари негизида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари ташкил этилди. Шунингдек, мазкур Қарор билан Ғазначиликнинг асосий вазифалари белгилаб берилдики, улар “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонунда акс этган Ғазначиликнинг вазифаларига янада аниқлик киритди.

2007 йил 20 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 53-сонли Қарори билан “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Ғазначилиги тўғрисида Низом” қабул қилинди. Мазкур Низом “Давлат бюджети ғазна ижроси тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-594 сонли (27.02.2007) қарорига мувофиқ ишлаб чиқилди ҳамда Ғазначиликнинг асосий вазифалари, функциялари, ваколатлари ва жавобгарлигини белгилаб берди.

Кейинги йилларда ҳам давлат бюджети ғазна ижросининг меъёрий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган қатор чора-тадбирлар амалга оширилди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 69-сонли (04.08.2009) буйруғи билан тасдиқланган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 2007-сон (16.09.2009) билан рўйхатга олинган “Давлат бюджетининг ғазна ижроси Қоидалари”нинг қабул қилиниши муҳим қадам бўлиб хизмат қилди. Мазкур “Қоидалар” Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари томонидан республика ва ҳудудий ғазна ҳисобварақларини қўллаш шароитида республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети ва маҳаллий бюджетларнинг ғазна ижросини амалга ошириш тартибини белгилаб берди. Хусусан, ушбу “Қоидалар” муқаддам амал қилиб келган бир қатор меъёрий ҳужжатларни ўзида мужассамлаштирган ҳолда, қуйидагиларни белгилаб берди:

– Ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлинмалари томонидан республика ва ҳудудий ғазна ҳисобварақларини қўллаш шароитида республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети ва маҳаллий бюджетларнинг ғазна ижросини амалга ошириш тартибини;

– республика ғазна ҳисобрақами ва ҳудудий ғазна ҳисобрақамларини юритиш тартибларини,

– Республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети ва маҳаллий бюджетлар даромадлари ва харажатларининг ёйилмаси,

– бюджетдан маблағ олувчиларнинг харажатлар сметаларини ва уларга ўзгартиришларни ғазначилик бўлинмаларига тақдим этиш тартибларини,

– юридик мажбуриятларни рўйхатга олишнинг умумий қоидаларини,

– бюджетдан маблағ олувчиларнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобига харажатларни амалга ошириш тартибларини ва бошқалар.

2007 йил 30 августда Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлигининг 119-сонли буйруғи билан “Давлат бюджети ғазна ижроси бўйича функцияларини чегаралаш тўғрисида Низом” тасдиқланди. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети ва маҳаллий бюджетларнинг ғазна ижросини ташкил этиш борасида Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги Марказий аппарати таркибий бўлинмалари (Ғазначилиқдан ташқари) ҳамда ҳудудий молия органлари зиммаларидаги функциялар билан Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари зиммаларига қўйилган функцияларини чегаралаб берди. Бу эса бюджет сиёсатини амалга оширишга мутасадди бўлган бир нечта давлат молиясини бошқариш органларининг фаолияти бир-бирини тақдорламаслигини таъминлади.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, бюджет қонунчилигини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш асосида бюджет фаолиятини ривожлантириш давлат молиясини бошқариш тизимини ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Маълумки, 2000 йил 14 декабрда “Бюджет тизими тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қабул қилинганидан бери ўтган давр мобайнида бюджет амалиётида бир қатор ўзгаришлар содир бўлди, улар:

– давлат бюджети ғазна ижросининг жорий этилиши;

– бир қатор давлат мақсадли жамғармалари ва бошқа нобюджет фондларининг тузилиши ва амал қилиши;

– бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари қўшимча маблағларни жалб қилиш манбаларининг кенгайиши ва улар устидан назоратни яхшилаш зарурлиги;

– бюджет таснифи, бюджет ҳисоби ва ҳисоботи тизимининг такомиллашуви;

– янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексининг қабул қилиниши ва амалга киритилиши ва бошқа ҳолатлар билан боғлиқ бўлиб, бюджет қонунчилигини янада такомиллаштириш зарурлигини тақозо этди.

Натижада амалдаги “Бюджет тизими тўғрисида”ги ҳамда “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси

Қонунларида белгиланган нормалар мукамал тарзда қайта ишланган ҳолда Бюджет Кодексида ўз аксини топди.

Бюджет тизимидаги ислохотлар доирасида 2014 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикасида амалга киритилаётган янги Бюджет Кодекси давлат молиясини бошқаришнинг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлаш, бюджет сиёсатининг устуворликларини белгилаб олиш, бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва давлат хизматларини тақдим этиш сифатини оширишга қаратилган. Ушбу Кодекс Ўзбекистон Республикасининг бюджет тизими бюджетларини шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, тасдиқлаш, ижро этиш, давлат томонидан маблағ жалб қилиш ва бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижросини назорат қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солади.

Янги Бюджет Кодекси бюджет жараёнини халқаро амалиёт тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда тартибга солиш, бюджет амалиётида мавжуд бўлган зиддиятларни бартараф этиш, ескирган тартиб-қоидаларни бекор қилиш, бюджет жараёнини ташкил этишдаги меъёрлар, низомлар ва бюджет жараёни иштирокчиларининг ваколатларини тизимлаштириш мақсадида ишлаб чиқилди. Бюджет Кодексининг ғазначилик фаолияти билан боғлиқ алоҳида қисми давлат бюджети ғазна ижросини ташкил этиш, юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, бюджетдан маблағ олувчилар харажатлари тўловини амалга ошириш, давлат харидларини ташкил қилиш, Ғазначиликнинг ягона ғазна ҳисобрақамини юритиш каби масалаларни тартибга солишга қаратилган.

Давлат молиясини бошқариш масалалари иқтисодиёт ва молия назариясида марказий ўринни эгаллайди. Иқтисодиётни ва давлат молиясини бошқаришдаги муаммолар шундан иборатки, бозор хўжалиги ўз-ўзини тартибловчи ва ривожлантирувчи тизим (бозорнинг “кўринмас кўли”) бўлишига қарамасдан, ҳеч қачон давлат аралашувисиз самарали ишламаган. Тарихий тараққиётдан маълумки, умуман олганда, капиталистик бозор хўжалигининг юзага келиши фаол давлат аралашуви билан бирга содир бўлган. Масалан, 1563 йилда инглиз қироличаси Елизавета I миллий балиқчиликни қўллаб-қувватлаш ва унга бўлган талабни ошириш мақсадида ўз хизматкорларига ҳафтасига 2 марта гўшт маҳсулотларини истеъмол қилишни таъқиқлаган. 1666 йилда эса Англияда жун маҳсулотларини сотиш билан боғлиқ қийинчиликларни тугатиш учун бир қатор тадбирлар амалга оширилган, хусусан, вафот этган фуқароларни жун матодан бўлган кийимларда дафн этиш мажбурий қилиб қўйилган, бу қонунни бузганларга 5 фунт-стерлинг миқдорида жарима белгиланган.

Аксарият ҳозирги замон иқтисодчи-олимларнинг фикрича, бозорнинг “кўринмас кўли” давлатнинг “кўринадиган кўли” билан тўлдирилиб турилиши керак. Бу борада келишмовчиликлар, қарама-қарши фикрлар юзага келишининг сабаби бу аралашувнинг қай даражада бўлиши билан боғлиқ, лекин давлатнинг тартибловчи тамойили асосан кўпчилик олимлар томонидан эътироф этилмоқда. Бундай яқдилликнинг асосий сабаби шундаки, олимларнинг фикрига кўра, бозор

жамиятда мавжуд бўлган иқтисодий ва ижтимоий муаммоларнинг барчасини ўз-ўзидан ҳал қила олмайди. Мисол учун, монополия шароитида ўз-ўзини тартиблаш рақобатни ривожлантира олмайди, бу эса товарлар маълум турлари нархининг ошишига олиб келади ва натижада аҳоли даромадлари иқтисодиётнинг алоҳида бир секторида ушланиб қолади. Бундай ҳолларда бозор механизми самарасиз ишлай бошлайди ва иқтисодий танглик шароитида иқтисодиётни барқарорлаштиришда бозор механизми суст қатнашади. Шунинг учун, иқтисодиётни тартибловчи кўшимча механизмларни ишлаб чиқиш эҳтиёжи туғилади. Ана шундай механизмлардан бири – давлатнинг иқтисодиётни тартибловчи дастак ва воситаларидир. Иқтисодиётни фақат “кўринмас кўл”га ташлаб қўйиш ижобий натижа бермаслигини ва бу ҳақиқатнинг нақадар тўғри эканлигини бугунги кундаги реаллик, жаҳонда юз бераётган тўфонлар тасдиқлаб турибди.

Хулоса қилиб айтганда, иқтисодиётни давлат томонидан тартибланишнинг бош мақсади – иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш, мамлакатда мавжуд ички тузумни мустаҳкамлаш, мамлакат иқтисодиёти ва ижтимоий жараёнларни жаҳондаги ўзгарувчан шароитларга мослаштиришдан иборат. Тартибланишнинг бошқа барча мақсад ва вазифалари ана шу бош мақсадга бўйсундирилган.

Бу борада давлат молиясини бошқариш ва ташкил қилишнинг олдида қандай вазифалар турганини таъкидлаб ўтиш ўринли, улар:

- мувозанатлаштирилган бозорга кириб боришда барқарор тараққиётга эришиш мақсадида максимал даражада моддий ва молиявий резервларни қидириб топиш;

- ижтимоий-иқтисодий ривожланиш истиқболлари ва мақсадли дастурларнинг самарали бажарилишини таъминловчи бюджет даромадларининг умумий ҳажмини тўғри белгилаш;

- умумдавлат аҳамиятига эга бўлган барча тадбирларни узлуксиз молиялаштириш эҳтиёжини инобатга олган ҳолда, давлат бюджети харажатлари умумий ҳажмини тўғри белгилаш ва уларни оптималлаштириш;

- иқтисодиётдаги инфляцион тенденциялар ва пул-кредит нобарқарорлигини бартараф этишга, миллий пул бирлигининг барқарорлигини таъминлашга қаратилган молиявий барқарорлаштириш дастурларини давлат бюджет сиёсати чора-тадбирлари билан мувофиқлаштириш;

- иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлган ноинфляцион манбалар ҳисобидан бюджет дефицитига барҳам бериш ёки уни қисқартириш;

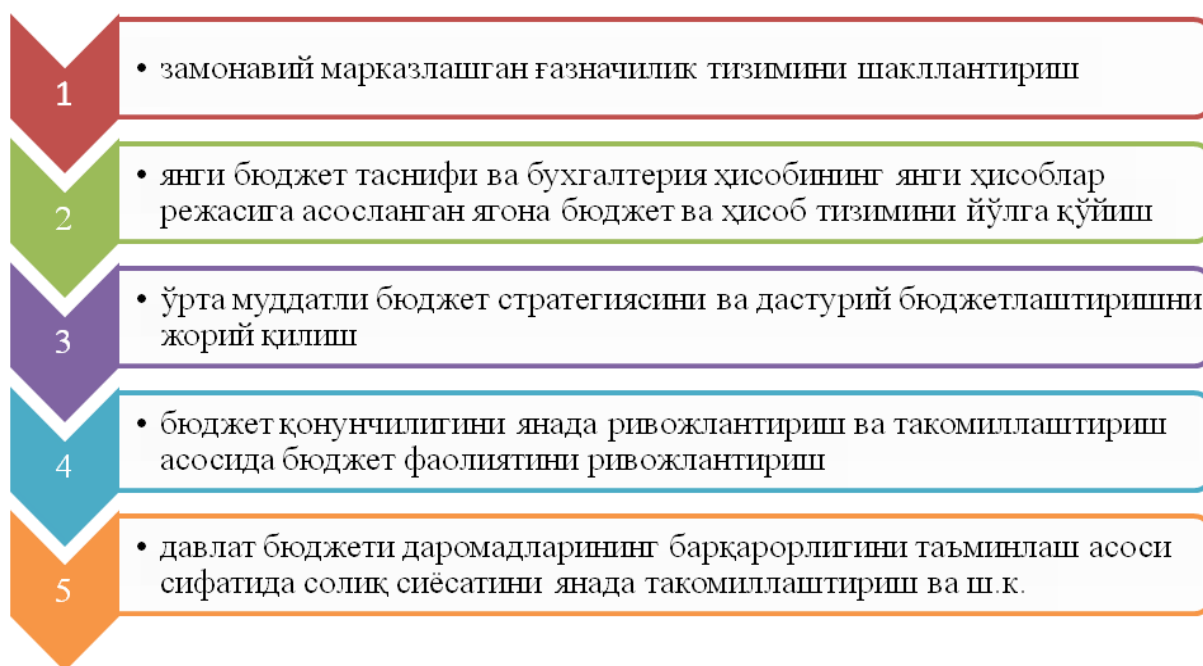
- иқтисодий минтақалар, хўжалик соҳалари ва бюджетлар ўртасида давлат даромадларини қайта тақсимлаш йўли билан турли даражадаги бюджетларни баланслаштириш мақсадида бюджетни оқилона тартибга солишни амалга ошириш;

– кенг кўламли ижтимоий-иқтисодий дастурларнинг самарали амалга оширилишини таъминлаш имконини берадиган бюджетни ўрта ва узок истиқболга мўлжаллаб режалаштиришнинг аҳамиятини ошириш;

– солиқ мажбуриятларини бажаришда алоҳида фуқаролар ва юридик шахсларнинг молиявий фаолиятлари устидан назоратни таъминлаш;

– замонавий техника ва технологиялардан кенг фойдаланиш асосида ва молиявий ҳисоб-китобларнинг автоматлаштирилган тизимини жорий қилиш орқали бюджетларни тузиш ва ижро этиш жараёнларини автоматлаштириш ва бошқалар.

Давлат молиясини бошқариш(ДМБ)ни ислоҳ этиш стратегияси Ўзбекистон Республикасида ДМБ тизимини назорат қилишни такомиллаштиришдан иборат. Ушбу стратегиядан кутилаётган оралиқ мақсад – ДМБ тизимида муҳим жараёнларни модернизациялаш бўлиб, бугунги кунда ислохотлар стратегиясининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат (1-расм):

1-расм. Давлат молиясини бошқариш тизимини ислоҳ қилиш стратегияси йўналишлари⁹

Ривожланган мамлакатлар амалиётидаги давлат бюджетининг ғазна ижроси механизмларини Ўзбекистонда ҳам жорий этиш ва ривожлантириш, давлатнинг молиявий ресурсларини бошқаришнинг ахборотлаштирилган тизимини жорий этиш, давлат молиясининг ҳолати тўғрисида тезкор ва ишончли

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Осиё тараққиёт банки иштирокида “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2007 йил 1 ноябрдаги ПҚ-721-сон Қарори асосида тайёрланди

ахборотлар олиш имконини беради, бу эса давлат молиясини самарали бошқаришни таъминлайди. Ғазначилик тизими давлат бюджетини ижро этишнинг самарали ва амалий механизми ҳисобланиб, унда давлат даромадлари ва харажатлари бўйича барча операциялар Ғазначилик томонидан амалга оширилади.

Давлат бюджетининг ғазна ижроси деганда давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармаларнинг маблағлари тўпланадиган ва ушбу маблағлар доирасида аниқ белгиланган йўналишлар бўйича харажатлар амалга ошириладиган ягона ғазна ҳисобрақам орқали давлат бюджетини ижро этиш ҳамда давлат молиясини мақсадли ва самарали бошқаришни ташкил этиш тушунилади.

Ғазначилик бюджет ташкилотларининг ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг мажбуриятларини рўйхатга олади, мол етказиб берувчилар томонидан уларга маҳсулотлар етказиб берилганидан ва хизматлар кўрсатилгандан сўнг, бюджет ташкилотларининг ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг номидан ва уларнинг топшириғига асосан Ғазначилик ваколатни ўз зиммасига олади ва бюджет маблағларининг мақсадли ишлатилишини таъминлаш асосида тақдим қилинган ҳужжатлар бўйича тўловни амалга оширади.

Ғазначиликнинг ривожланиши бюджет ижросида иштирок этувчи барча даражадаги молия ва солиқ органларининг фаолиятини умумлаштиради, янги шароитларда уларнинг бутун фаолияти давлат молиявий маблағларини ягона давлат хазинасида жамлашга қаратилади.

Ҳар қандай давлат ва жамиятнинг ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларини бажариш учун кучли ижтимоий ҳимоя, таълим, соғлиқни сақлаш, муҳофаа ҳамда бошқарув органларини сақлаб туриш зарур бўлади. Бунинг учун ривожланган бюджет тизимини яратиш, мамлакат ҳудудидаги мавжуд даромад манбалари ва харажат йўналишлари ҳақида аниқ асосланган таҳлилий маълумотларга эга бўлиш талаб этилади. Давр талабидан келиб чиқиб, давлат бюджетининг ўрта ва узоқ истиқболдаги ривожланиш йўналишларини белгилаб олиш учун ушбу маълумотларни аниқ ва ўз вақтида таъминлаб берувчи механизм сифатида Ғазначилик органлари олдига давлат бюджети ғазна ижросини ташкил қилиш, давлат бюджети ижросининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритиш, давлат бюджети ижроси ҳақида ахборотларни тўплаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг давлат ички ва ташқи қарзларига хизмат кўрсатиш, Ўзбекистон Республикаси кафолатларини бажариш каби муҳим вазифалар юклатилган.

2.2 Молия вазирлиги Ғазначилигининг функция ва вазифалари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

Ғазначиликка Ўзбекистон Республикаси Молия вазири ўринбосари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тайинланган Давлат Ғазначиси раҳбарлик қилади. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлигининг буйруғига мувофиқ Ғазначиликнинг ҳудудий органлари тузилади ва тугатилади. Ғазначилик органларининг харажатларини молиялаштириш республика бюджетидан амалга оширилади.

Молия вазирлиги Ғазначилиги “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонунда белгиланган, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги томонидан берилган ваколатлар доирасида ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами ва унинг субсчётларини бошқаришни амалга оширади. Ғазначиликнинг ваколат берилган лавозимдаги шахсларидан бошқа ҳеч бир юридик шахс ёки жисмоний шахс ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами маблағларидан пул ўтказиш учун банкка тўлов топшириқномасини бериш ҳуқуқига эга эмас¹⁰.

Ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами Ўзбекистон Республикасининг Марказий Банкада очилади. Ўзбекистон Республикаси Марказий Банкнинг ҳудудий бошқармаларида ғазначиликнинг ягона ҳисобрақами субсчётлари очилади. Республика минтақаларида давлат харажатларини ўз вақтида молиялаштиришни таъминлаш мақсадида Ғазначиликнинг топшириғи билан Марказий Банк томонидан бутун иш куни мобайнида субсчётларга ва субсчётлардан пул маблағларини ўтказиш ташкил этилади. Маблағ ўтказиш ва давлатнинг пул маблағларини харажат қилиш учун фақат Молия Вазирлиги рухсати билан банк счётларини очиш мумкин. Бу ҳуқуқ Давлат Ғазначисига Молия Вазирлигининг буйруғи билан юклатилган.

Ўзбекистон Республикасининг Марказий Банки ва Ғазначилик ўртасидаги ўзаро муносабатларга тааллуқли масалалар улар ўртасида тузилган шартнома асосида тартибга солинади. Ғазначилик йилда камида бир марта ушбу шартномаларнинг таҳлилинини ўтказиши шарт, агар Ғазначилик фикри бўйича шартномаларни кўриб чиқиш талаб этилса, иккала томон талабларини қондириш мақсадида шартномаларни қайта тузиш тадбирлари кўрилади.

Давлат бюджетининг кассавий ижросини амалга ошириш жараёнида Ғазначилик тижорат банклари билан ҳам шартнома тузади. Бу банкларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки тавсиясидан кейин аниқланади. Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки ва тижорат банклари Ғазначилик талаби билан қуйидаги маълумотларни беришга мажбур:

- бюджет ташкилотларининг банкда очилган шахсий ҳисобрақамлари, унда маблағлар айланиши ва қолдиғи тўғрисида маълумот;
- Ғазначилик сўраган аниқ бюджет ташкилотининг ёки унинг тавсияси билан очилган банк ҳисобрақамидаги маблағлари тўғрисида маълумот.

Давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисобот Ғазначилик томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига тақдим этилади. Давлат бюджети

¹⁰ Ўзбекистон Республикасининг “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги Қонуни, 9-моддага кўра.

ғазна ижросининг бухгалтерия ҳисоби Ғазначилик томонидан, шунингдек, давлат солиқ ва божхона хизмати органлари, бюджет ташкилотлари ҳамда давлат мақсадли жамғармаларини тақсимловчи органлар томонидан давлат бюджетининг ғазна ижроси бухгалтерия ҳисобининг ягона ҳисоблар режаси ва бюджет таснифи асосида ташкил этилади ҳамда амалга оширилади. Давлат бюджети ғазна ижросининг бухгалтерия ҳисоби ягона ҳисоблар режаси Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан ишлаб чиқилади ва тасдиқланади.

Ғазначилик юридик ва жисмоний шахсларга улар томонидан ортиқча тўланган солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммалари, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ягона ғазна ҳисобрақамидан ёки Ғазначиликнинг бошқа банк ҳисобрақамларидан қайтарилишини амалга оширади.

Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексига, шунингдек, турли даражадаги давлат бошқаруви ўртасида тушумлар тақсимотини тартибга соладиган бошқа қонунларга мувофиқ, Ғазначилик тушумларни турли даражадаги бюджетлар ўртасида тақсимлаш учун жавобгар ҳисобланади. Ғазначилик белгиланган бюджет таснифига мувофиқ, барча давлат тушумларини уларнинг аниқ рўйхати бўйича ягона ғазна ҳисобрақамида юритилишини таъминлайди, қонун асосида ғазначиликнинг ягона ҳисобрақамидан барча тўловларни амалга оширишга Ғазначилик жавобгар ҳисобланади.

Давлат молиясини ислоҳ қилиш, давлат бюджетининг ғазна ижросини жорий этиш, бюджет маблағларини бошқариш ва уларнинг шаклланиши ва ишлатилишини назорат қилиш жараёнлари мукаммаллашиб, такомиллашиб бормоқда. Бу жараёнларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-594-сон (28.02.2007) Қарорининг қабул қилиниши муҳим қадам бўлиб хизмат қилди. Президент Қарорининг ижро этилиши доирасида Молия вазирлиги ҳузуридаги “Давлат бюджетининг ғазна ижросини татбиқ этиш ва услубиёти бошқармаси” ҳамда маҳаллий молия органларининг ғазначилик бўлинмалари негизида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари ташкил этилди.

ПҚ-594-сон Қарор билан Молия вазирлиги Ғазначилиги зиммасига қуйидаги асосий вазифалар юклатилди (7-расмга қаранг):

– давлат бюджетининг касса ижроси, жумладан, тушадиган даромадларни турли даражадаги бюджетлар ўртасида тақсимлаш, бюджетдан маблағ олувчиларнинг харажатлар сметалари ижроси ва давлат бюджети ижроси тўғрисида ҳисобот тузиш;

– давлат бюджети маблағларини ягона ғазначилик ҳисобрақами, шунингдек тегишли бюджетлар даромадлари ва харажатлари ўртасидаги касса узилишларининг олдини олишни таъминлайдиган ҳудудий ғазначилик ҳисобрақамларини жорий этиш орқали бошқариш;

– бюджет ташкилотларини, шу жумладан, муҳофаа ва хавфсизлик тузилмаларини молиялашга йўналтириладиган бюджет маблағларидан фойдаланишни мақбуллаштириш устидан мониторингни амалга ошириш, бунда улар томонидан тузилаётган шартномаларнинг сифати таъминланишини, уларнинг мақсадга мувофиқлиги ва нарх-наво ечимини назарда тутиш ҳамда воситачилик хизматларидан воз кечиш;

11

– харажатлар сметаси ва рўйхатга олинган шартномаларда назарда тутилган қатъий суммалар доирасида товар(иш, хизмат)лар етказиб берувчиларнинг бевосита ҳисобрақамларига бюджет маблағлари олувчилар номидан ва уларнинг топшириғи бўйича тўловларни амалга ошириш орқали тўлов интизомига сўзсиз риоя этилиши устидан таъсирчан назоратни таъминлаш;

– давлат бюджети ғазна ижросининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритиш, давлат бюджети ижроси ҳақида ахборот йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат ички ва ташқи қарзларига хизмат кўрсатиш, Ўзбекистон Республикаси кафолатларини ижро этиш.

Молия вазирлиги Ғазначилиги марказий аппарати Ўзбекистон Республикаси молия вазирига зарур ҳолларда Ғазначиликнинг марказий аппарати ва унинг бўлинмалари тузилмасига молия органлари бошқарув ходимларининг белгиланган сони доирасида ўзгартишлар киритиш ҳуқуқи берилган.

2.3. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Ғазначилик Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги таркибидаги давлат ижроия органи ҳисобланади. Ғазначиликнинг Қорақалпоғистон Республикаси Ғазначилик Бошқармаси, Тошкент шаҳар ва вилоятлар Бошқармаси, шаҳар ва туманларда Ғазначилик бўлинмалари каби ҳудудий органлари фаолият қилади .

Бугунги кунга келиб Ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлинмалари штатлари шакллантирилган бўлиб, марказий Ғазначиликка 92 та, Ғазначилик ҳудудий бўлинмаларига 2261 та, жами Ғазначилик тизимида 2353 та штат бирлиги ажратилган. Лекин давлат бюджети ғазна ижроси билан қамраб олинаётган жараёнларни ҳисобга оладиган бўлсак, ғазначилик орқали бюджет даромадлари

¹¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-594-сон (28.02.2007) Қарори асосида

ва харажатлари ижроси, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларнинг даромад ва харажатлари ижроси, бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари тушуми ва сарфи ижроси амалга оширилаётганлигини, бу билан боғлиқ бўлган иш ҳажмининг ортиб бораётганлигини ҳисобга олиб, Ғазначилик амалиёт бошқармалари бўлинмалари штатлари сонини қайта кўриб чиқиш зарурлигини эътироф этиш лозим.

Ғазначиликнинг ташкилий тузилмаси Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилигининг Давлат бюджетининг ғазна ижроси бўйича амалга ошириладиган фаолиятига тўғридан-тўғри боғлиқ. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги Марказий аппарати тузилмасига шундай йирик бошқармалардан бири “Амалиёт бошқармаси”, “Методология, молиявий ресурслар ва ҳисобларни бошқариш бошқармаси” ва “Давлат бюджетининг ғазна ижроси таҳлили ва назорати бошқармаси” сингари бошқармалар киради. Ўз навбатида ушбу бошқармалар таркибига бир қанча бўлимлар киради.

1) *Амалиёт бошқармаси* таркибига қуйидагилар киради:

- Юридик мажбуриятларни рўйхатга олиш ва нархларни мониторинг олиб бориш бўлими;
- Молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш ва тўловларни амалга ошириш бўлими;
- Мудофаа идоралари ташкилотларининг юридик ва молиявий мажбуриятларини рўйхатга олиш ва тўловларини амалга ошириш бўлими;
- Ҳуқуқ-тартибот ташкилотларининг юридик ва молиявий мажбуриятларини рўйхатга олиш ва тўловларини амалга ошириш бўлими;
- Давлат мақсадли ва бошқа бюджетдан ташқари жамғармаларнинг юридик ва молиявий мажбуриятларини рўйхатга олиш бўлими;
- Ҳисоб - касса амалиёти бўлими;
- Ўзбекистон Республикасига кириб келадиган барча турдаги гуманитар ёрдам ва техник кўмак воситаларнинг ҳисоби бўлими.

2) *Методология, молиявий ресурслар ва ҳисобларни бошқариш бошқармаси* таркибида қуйидагилар мавжуд:

- Бюджетнинг ғазна ижроси методологияси бўлими;
- Молиявий ресурсларни бошқариш бўлими;
- Ички ва ташқи қарзлар бўйича ҳисоб-китоблар бўлими;
- Давлат харидларини амалга ошириш жараёни мониторинги ахборот-таҳлил бўлими.

3) *Давлат бюджетининг ғазна ижросини жамланма таҳлил қилиш ва назорат қилиш бошқармаси* қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Давлат бюджетининг ғазна ижросини жамланма таҳлил қилиш бўлими;
- Ғазначилик операцияларини назорат қилиш бўлими;
- Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи бўлими.

ПҚ-594-сон Қарор билан шунингдек, Ғазначилик ҳудудий бўлинмаларининг ташкилий тузилиши ҳам тасдиқланган .

Молия вазирлиги Ғазначилиги тўғрисидаги Низомга мувофиқ, Ғазначиликнинг ҳудудий бўлинмалари қуйидаги ишларни бажаради:

– бюджет ташкилотлари ходимларига иш ҳақи ва унга тенглаштирилган бошқа тўловлар, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бюджет ташкилотлари томонидан нақд пул маблағлари билан тўланадиган бошқа тўловларни тўлаш учун ғазначиликнинг банк ҳисоб рақамларига маблағлар ўтказиши;

– юридик ва жисмоний шахсларнинг банк ҳисобрақамларига суднинг қарори бўйича ягона ғазначилик ҳисобрақамидан ёки ғазначиликнинг бошқа ҳисобрақамларидан маблағлар ўтказиши, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда давлат органлари ёки ушбу органлар мансабдор шахсларининг ноқонуний хатти-ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги натижасида фуқароларга ёки юридик шахсларга етказилган зарарни қоплаш учун маблағлар ўтказиши;

– Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига ҳар кунлик асосида ғазначилик ҳисобрақамларида маблағларнинг ҳаракати тўғрисидаги ахборотни электрон шаклда тақдим этиши;

– бюджетдан маблағ олувчиларга улар учун ғазначиликда ёки унинг ҳудудий бўлинмаларида очилган шахсий ҳисобрақамларидан кўчирмалар, уларнинг харажатларини қоплашга бюджет маблағлари ўтказилганлигини тасдиқлайдиган тўлов ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатларни тақдим этиши;

– манбалар бўйича тегишли бюджетлар даромадлари тушуми ҳисобини юритади;

– молия органларининг топшириғи бўйича юқори бюджетларда назарда тутилган режали дотациялар, субвенциялар, бюджет ссудалари суммасини ва бошқа тўловларни қуйи бюджетларнинг шахсий ғазначилик ҳисобрақамларига ўтказиши;

– бюджет ташкилотлари ва буюртмачиларнинг шартномалари харажатлар сметасида кўрсатилган суммалар доирасида ва мақсадларга мувофиқ тузилиши устидан қаттиқ назорат қилиш асосида шартномаларни рўйхатдан ўтказиши;

– бюджетдан маблағ олувчилар номидан рўйхатга олинган шартномаларда ёки бошқа ҳужжатларда назарда тутилган суммалар доирасида товарларни етказиб берувчилар (ишларни бажарувчилар, хизматлар кўрсатувчилар)нинг бевосита банк ҳисобрақамларига тўловларни амалга ошириши;

– бюджет ташкилотларини, жумладан, мудофаа ва хавфсизлик тузилмаларини молиялаштиришга йўналтириладиган бюджет маблағларидан фойдаланишни мақбуллаштириш юзасидан мониторинг олиб боради, бунда улар

томонидан тузилаётган шартномаларнинг сифати таъминланишини, уларнинг мақсадга мувофиқлиги ва нарх-наво ечимини ҳамда қоидага кўра, воситачилик хизматларидан воз кечишни назарда тутди;

– счёт-фактуралар ва товарлар етказиб берилиши (ишлар бажарилиши, хизматлар кўрсатилиши) ҳолатини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжатлар асосида бюджет маблағи олувчиларнинг молиявий мажбуриятлари ҳисобини юритади ва бошқа ишларни амалга оширади.

Бугунги кунда давлат бюджети ғазна ижросини ташкил этиш борасидаги Президент қарорларининг ижроси доирасида Осиё тараққиёт банки ва бошқа халқаро молия ташкилотларининг қарз маблағларини жалб этган ҳолда давлат бюджетининг барча даромадларини ягона ғазна ҳисобрақамига жамлаш ва ундан харажатлар тўловини амалга ошириш имконини берувчи давлат бюджети ғазна ижросининг ягона интеграциялашган ахборот тизимини ташкил этиш бўйича чора-тадбирлар комплекси ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги Ўзбекистон Республикаси Марказий банки билан биргаликда белгиланган тартибда республиканинг барча шаҳар ва туманларини қамраб олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги тизимининг маълумотлар тармоғини ташкил этиш учун ер усти рақамли алоқа каналларини бериш чоралари кўрилмоқда.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ғазначилик фаолиятининг қонуний-ҳуқуқий асосларини нималар ташкил қилади?
2. Ғазначилик махсус ваколатли молия органи сифатида қачон, қайси меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат билан ташкил қилинди?
3. Ғазначиликнинг асосий вазифалари нималардан иборат?
4. Ғазначилик марказий аппарати ва унинг ҳудудий бўлинмалари ташкилий тузилиши, уларнинг функционал вазифаларидаги фарқларни айтиб беринг.
5. Ғазначиликнинг асосий функциялари нималардан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.
8. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
9. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
10. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.

11. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O'quv qo'llanma. "VORIS-NASHRIYOT". 2012. 208 b.

12. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil. -152 b

13. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner's Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

IV. Электрон таълим ресурслари

8. www.ziyonet.uz.

9. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.

10. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

11. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.

12. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.

13. www.cer.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.

www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали

3-мавзу. Ғазначиликда бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

Режа:

3.1. Ғазначиликда бўйича юридик мажбуриятларни рўйхатга олишнинг мақсади, тартиби. Нархлар мониторинги.

3.2. Молиявий мажбуриятларни шаклланириш зарурлиги, тартиби.

3.3. Харажатлар гуруҳлари бўйича харажатлар тўловлар тўловини амалга ошириш тартиби

Таянч иборалар: Хўжалик шартномаси, шартномавий муносабатларнинг принциплари, оферта, акцепт, оммавий шартнома, мажбурият, юридик мажбурият, молиявий мажбурият, тўловлар жадвали, тижорат таклифи, юрист хулосаси, шартномани рўйхатга олиш, аванс тўлови, нарх мониторинги, электрон аукцион савдолар, давлат харидлари, буюртмачилар, етказиб берувчилар, савдолар қатнашчилари, махсус ахборот портали, аванс тўлови, лот, персонал кабинет, агент, буюртманома, топшириқ шартномаси, савдолар ғолиби, молиявий закат, ноҳалол етказиб берувчилар реестри, тузилган контрактлар реестри.

3.1. Ғазначиликда бўйича юридик мажбуриятларни рўйхатга олишнинг мақсади, тартиби. Нархлар мониторинги.

Товарлар, ишлар ва хизматларнинг баҳоси, шунингдек оммавий шартноманинг бошқа шартлари ҳамма истеъмолчилар учун бир хил қилиб белгиланади, қонун ҳужжатларида истеъмолчиларнинг айрим тоифалари учун имтиёзлар берилишига йўл қўйиладиган ҳоллар бундан мустасно.

Ташкилотнинг истеъмолчига тегишли товарларни бериш, хизматлар кўрсатиш, унинг учун тегишли ишларни бажариш имконияти бўла туриб оммавий шартнома тузишдан бош тортишига йўл қўйилмайди.

Қонунда назарда тутилган ҳолларда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати оммавий шартномаларни тузиш ва бажаришда тарафлар учун мажбурий бўлган қоидалар (намунавий шартномалар, қоидалар ва ҳ.к.) чиқариши мумкин.

Маълумки, давлат молиявий назоратининг дастлабки, жорий ва сўнгги назорат шакллари мавжуд. Агар бюджет амалиёти нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, дастлабки бюджет назорати турли даражадаги бюджетлар, давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари лойиҳаларини тузиш, кўриб чиқиш, тасдиқлаш, бюджет ташкилотларининг бюджет маблағлари бўйича харажатлар сметасини ҳамда бюджетдан ташқари маблағлар бўйича сметасини тузиш, тасдиқлаш ва тегишли молия органларида белгиланган тартибда рўйхатга олиш жараёнида амалга ошириладиган назорат шакли ҳисобланади.

Жорий назорат шакли молиялаштирувчи органлар томонидан маблағларнинг ажратилишида, бевосита тўловларнинг амалга оширилишида олиб борилади.

Давлат бюджети ғазна ижросининг жорий этилиши билан дастлабки ва жорий молиявий назоратни амалга ошириш Молия вазирлиги тизимидаги ҳудудий ва маҳаллий молия органлари билан бир қаторда, ғазначилик органларига ҳам юклатилади. (Яқуний назорат Молия вазирлигининг Назорат-тафтиш бош бошқармаси ва унинг ҳудудий бошқарма ва бўлимлари ҳамда бошқа ваколатли давлат органлари томонидан амалга оширилади.)

Дастлабки ва жорий молиявий назоратни амалга ошириш бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар мажбуриятларини ҳисобга олишни тақозо этади.

Мажбурият - бу одатда ёзма равишда расмийлаштирилган, сўзсиз бажарилиши талаб қилинувчи ваъда демакдир. Иқтисодий мазмунига кўра мажбурият фуқаролик ҳуқуқий муносабати бўлиб, маълум бир шахс (қарздор) бошқа бир шахс (кредитор) манфаати ҳисобига маълум бир ҳаракатларни амалга ошириши, яъни мол-мулкни бериш, иш бажариш, хизмат кўрсатиш, пул тўлаш ёки маълум ҳаракатлардан воз кечиш ва бошқа шу кабиларни амалга оширилишини англатади.

Мажбуриятларни қабул қилишда қуйидагилар асос бўлиб хизмат қилади:

— имзоланган ва тегишли тарзда расмийлаштирилган контракт ва шартномалар, тендер савдолари асосидаги товар ва хизматлар харидлари бўйича ҳужжатлар, ишлаб чиқарувчиларнинг товар ва хизматлари сифати ва бошқа хусусиятларини тасдиқловчи патентлар, лицензиялар ва бошқалар;

- иш ҳақи, стипендиялар, нафақалар ва бошқа тўловларни амалга ошириш учун қонуний асос бўлиб хизмат қилувчи ҳужжатлар;
- жарималар ва суд қарорларига асосан пенялар тўловини амалга ошириш учун асос бўлувчи тегишли давлат ваколатли органлари қарорлари;
- бюджет дотацияларини ажратиш, давлат грантлари, мукофотлар бўйича тўловларни амалга оширишга асос бўлувчи ҳужжатлар.

Мажбурият қабул қилиш ҳуқуқига эга масъул шахслар – бу бюджетдан маблағ олувчилар ва бюджет ташкилотлари раҳбарлари ёки улар томонидан ваколат берилган бошқа масъул шахслар ҳисобланади. Ғазначиликда ўрнатилган тартиб-қоидаларга мувофиқ, юридик шахс мақомига эга бўлган бюджетдан маблағ олувчи ташкилот раҳбарининг буйруғи асосида Ғазначилик бўлинмалари билан ишлаш учун аниқ ходимлар белгиланади. Ғазначилик органларида бюджет ташкилоти раҳбари ва у томонидан масъул этиб тайинланган шахсларнинг имзо намуналари ва ташкилотнинг муҳр изи намуналари Ғазначиликнинг махсус карточкаларида сақланади. Имзо намуналари ва муҳр изи карточкалари ўрнатилган тартибда тасдиқланади. Карточкаларнинг бир нусхаси юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олувчи мутахассисда, иккинчи нусхаси харажатлар тўловини назорат қилувчи мутахассисда сақланади.

Ғазначиликда икки турдаги мажбурият амал қилади: *юридик мажбурият ва молиявий мажбурият*.

Юридик мажбурият бюджетдан маблағ олувчилар ва уларга мол (товарлар, ишлар, хизматлар) етказиб берувчилар ўртасидаги шартнома тегишли тартибда мажбурий равишда Ғазначиликда рўйхатдан ўтказилганидан кейин вужудга келади. Юридик мажбуриятларни тегишли Ғазначилик органларида мажбурий равишда рўйхатга олишдан кўзланган асосий мақсад - бюджет назоратининг самарадорлигини янада ошириш, шартномаларда назарда тутилган харажатларнинг тасдиқланган режадан (харажатлар сметаси кўрсаткичларидан) ортиб кетишига йўл қўймаслик.

Молиявий мажбуриятлар – бюджет ташкилотларида ва бюджетдан маблағ олувчиларда уларга пул маблағларини ўтказиб бериш мажбуриятини юкловчи ҳужжатлар, шу жумладан ижро ҳужжатлари асосида юзага келадиган мажбуриятлар бўлиб, улар қабул қилинган юридик мажбуриятлар ва харажатларни тўлаш учун берилган рухсатномалар доирасида ҳисобварақ-фактуралари ҳамда молиявий мажбуриятлар мавжудлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжатлар асосида ғазначилик бўлинмалари томонидан қабул қилинади ҳамда рўйхатдан ўтказилади¹².

Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар томонидан юридик мажбуриятларни қабул қилиш, уларни Ғазначиликда рўйхатдан ўтказиш ҳамда ҳисобга олиш ишлари Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси билан, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2007-рақам билан

¹² Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, 123-модда

рўйхатдан ўтказилган “Давлат бюджети ғазна ижроси қоидалари”¹³ (16.09.2009.) билан тартибга солинади ва амалга оширилади.

Бюджет Кодексида: “*юридик мажбуриятлар* – бюджет ташкилотларида ва бюджет маблағлари олувчиларда тузилган шартномалар, шунингдек тегишли давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг қарорлари асосида юзага келадиган мажбуриятлар”¹⁴ деб белгилаб қўйилган.

Юридик мажбуриятлар бюджет таснифининг тури бўлган иқтисодий тасниф кодлари бўйича бюджетдан ажратиладиган маблағлар доирасида бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар томонидан қабул қилинади ҳамда Ғазначилик бўлинмалари томонидан рўйхатдан ўтказилади.

Бюджет ташкилоти контрагентдан товарлар сотиб олиш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) тўғрисида офертани (таклифни) қабул қилганидан сўнг, шартномани акцептлайди (имзолайди) ва Ғазначиликка рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этади. Юридик мажбурият вужудга келиши учун бу шартноманинг рўйхатдан ўтказилиши талаб қилинади.

Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчиларнинг бюджетдан ажратиладиган маблағлар бўйича товарларни (ишларни, хизматларни) етказиб берувчилар билан тузган шартномалари, шунингдек уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар, улар Ғазначилик бўлинмаларида рўйхатдан ўтказилганидан кейин кучга киради.

Юридик мажбуриятни Ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлинмаларида мажбурий тарзда рўйхатга олинишидан мақсад - шартномаларнинг тўғри тузилганлиги, уларнинг тасдиқланган сметалар доирасида тузилганлиги, нархлар тўғри белгиланганлигини назорат қилишдан иборат. Бу фаолиятнинг тўғри амалга оширилиши Ғазначилик фаолиятининг самарадорлигини кўрсатади, бюджет маблағларининг мақсадли сарфланишини таъминлайди, бюджетдан маблағ олувчилар ва уларга мол етказиб берувчиларнинг шартномавий-ҳуқуқий муносабатларининг тўғри йўлга қўйилишини талаб этади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари ўзлари учун белгиланган бюджетдан ташқари жамғармалари маблағлари ҳисобидан ҳам товар (иш, хизмат) етказиб берувчилар билан шартномалар тузадилар. Бюджет Кодексида белгиланишича, бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан ижро этилиши лозим бўлган юридик мажбуриятлар ғазначилик бўлинмалари томонидан вазирлик ва идораларнинг даромадлар ва харажатлар сметаларида назарда тутилган маблағлар доирасида ҳисобга олиш учун қабул қилинади.

Бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар томонидан қабул қилинадиган юридик мажбуриятлар ҳажми улар харажатлар сметаларида назарда тутилган, ажратилган бюджет маблағлари билан, капитал қўйилмалар харажатлари бўйича эса – ҳар бир объект бўйича ўрнатилган тартибда тасдиқланган капитал қўйилмалар билан чегараланади.

¹³ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 38-сон, 422-модда.

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, 3-модда

Бюджетдан маблағ олувчилар маҳсулот етказиб берувчилар билан вақтинчалик сметада назарда тутилган суммалардан ошмаган суммаларга шартномалар тузадилар. Бюджетдан маблағ олувчиларнинг асосий сметаси рўйхатга олингандан сўнг, олдинги қабул қилинган юридик мажбуриятлар суммасини ҳисобга олган ҳолда, олдинги шартномаларга қўшимча келишувлар тузилиши мумкин.

Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчиларнинг товарларни (ишларни, хизматларни) импорт қилиш бўйича шартномалари, уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар ушбу шартномалар қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ваколатли органларда тегишли экспертизадан ўтганидан ва ҳисобга қўйилганидан сўнг Ғазначилик бўлинмалари томонидан рўйхатдан ўтказилади. Бунда шартномаларда кўрсатилган суммалар Ғазначилик бўлинмалари томонидан Ўзбекистон Республикасининг миллий валютасида ҳисобга олинади.

Ғазначиликда юридик мажбурият вужудга келишидан аввал дастлабки назоратни амалга ошириш имконияти мавжуд бўлиб, бу *нархлар мониторинги* орқали таъминланади.

Бунда бюджет ташкилоти сотиб олмоқчи бўлган товарлар (ишлар, хизматлар) нархи муқобил етказиб берувчилар нархлари билан таққосланади. Муқобил етказиб берувчилар тўғрисида маълумот тўплашнинг турли усуллари мавжуд. Масалан:

- товар хом-ашё биржалари маълумотларидан фойдаланиш;
- бозорлардан маълумотномалар олиш;
- рақобатчи ташкилотлардан тижорат таклифлари олиш;
- оммавий ахборот воситалари ва ихтисослаштирилган реклама нашрларидаги маълумотларни умумлаштириш.

Хўжалик шартномасини рўйхатдан ўтказиш чоғида ҳар бир шартномага бир нечта (камида 2 та) етказиб берувчининг тижорат таклифи илова қилиниши, бунда ҳар бир етказиб берувчининг реквизитлари (номи, манзили, телефон рақамлари, раҳбари тўғрисидаги маълумотлари) аниқ кўрсатилиши, етказиб берувчилар шу соҳада узок йиллик иш тажрибасига эга бўлган, юқори мавқели корхоналар бўлиши тавсия этилади.

Ўзбекистонда ишлаб чиқарилувчи товарлар воситачиларсиз, айнан ишлаб чиқарувчининг ўзидан сотиб олиниши, четдан келтирилувчи товарлар эса бевосита импортёрдан сотиб олиниши нархларнинг асоссиз ўсишининг олдини олади.

Молия органларида нархлар мониторингини ташкил этишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 21 ноябрдаги 456-сонли Қарори билан тасдиқланган “Хом ашё, материаллар, бутловчи қисмлар ва жиҳозларни сотиб олиш юзасидан тендер савдоларини ўтказиш тўғрисидаги Низом”¹⁵ бўлиб ҳисобланади.

¹⁵ “Давлат бюджетининг ғазна ижроси” Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами, Т.: Ўзбекистон. 2007.

Мазкур Низом давлат бюджети, давлат бюджетида жамланувчи давлат мақсадли жамғармалари маблағлари, Ҳукумат кафолати бўйича олинган хорижий кредитлар, Жаҳон банки гуруҳи, ЕТТБ, ОТБ, Халқаро ҳамкорлик Япон банки, “KfW” банки каби халқаро ва хорижий молия институтлари томонидан тақдим этилган хорижий грантлар маблағлари евазига импорт қилинган ёки Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган хом ашёлар, материаллар, бутловчи қисмлар ва жиҳозларни сотиб олиш бўйича тендер савдоларини ташкил қилиш механизмини белгилаб беради.

3.2. Молиявий мажбуриятларни шаклланириш зарурлиги, тартиби.

Молиявий мажбурият эса ана шу шартномага мувофиқ товарлар етказиб берилганидан (ишлар бажарилганидан, хизматлар кўрсатилганидан) кейин вужудга келади. Бюджет Кодексида белгилаб қўйилишича, “*молиявий мажбуриятлар* – бюджет ташкилотларида ва бюджет маблағлари олувчиларда уларга пул маблағларини ўтказиш мажбуриятини юқловчи ҳужжатлар, шу жумладан ижро ҳужжатлари асосида юзага келадиган мажбуриятлар”¹⁶ ҳисобланади.

Молиявий мажбуриятларни *Ҳазначиликда рўйхатга олишдан кўзланган асосий мақсад* - қабул қилинган юридик мажбуриятлар, тасдиқланган бюджет ва харажатлар сметаси кўрсаткичлари доирасида харажатларни амалга оширишни таъминлаш ҳамда бюджет ташкилотларининг кредитор қарзликларини назорат қилиш.

Молиявий мажбуриятнинг юзага келиши тегишли ҳужжатлар билан тасдиқланишини талаб этади. Масалан, товарлар етказиб берилганлигини тасдиқловчи ҳужжат бўлган *смет-фактуралар*, ишлар бажарилганлиги ёки хизматлар кўрсатилганлигини тасдиқловчи *қабул қилиб олиш-топириш далолатномалари, иш ҳақи қайдномалари* (ведомостлар) ва бошқа шу каби ҳужжатлар. Мазкур ҳужжатлар тегишли ваколатга эга бўлган масъул шахслар томонидан имзоланиши ва ташкилот муҳри билан тасдиқланиши шарт. Амалдаги қонунчилик талабларига кўра, бюджет ташкилотлари олдиндан камида 15 фоиз тўловни амалга оширишлари талаб қилинади, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган ҳоллар мустасно. Айрим ҳолларда Вазирлар Маҳкамаси томонидан бюджетдан маблағ олувчиларнинг харид қилишда 15 фоиздан ортиқ миқдорда аванс тўлаши лозим бўлган товарлар (ишлар, хизматлар)нинг турлари рўйхати тасдиқланади. Масалан, Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 24 августдаги 241-сон қарорига мувофиқ, электр энергияси, мазут, кўмир, бензин, дизел ёқилғиси, минерал ўғитлар, шунингдек, авиа ва темир йўл чипталари, санаторийлар, дам олиш зоналари ва болалар соғломлаштириш оромгоҳларига йўлланмалар, барча турдаги шаҳар йўловчи транспорти йўл қарточкалари кабиларни харид қилишда

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси. 3-модда. ЎРҚ-360-сон.

15 фоиздан ортиқ миқдорда (30 фоиздан 100 фоизгача) олдиндан тўлов жорий этилган¹⁷.

2850-сонли “Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси қоидалари”га мувофиқ, бюджетдан маблағ олувчиларнинг иккинчи томон олдидаги молиявий мажбуриятлари уларга товар (иш, хизмат)лар етказиб берилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар, шу жумладан иш ҳақи ва унга тенглаштирилган харажатларни ҳисоблаш ведомостлари асосида қабул қилинади¹⁸.

Молиявий мажбуриятлар, иш ҳақи ва унга тенглаштирилган харажатлар, шунингдек суд қарорлари бўйича тўловлар, йиғимлар, бадаллар, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан ташқари, олдин тузилган шартномалар ва юридик мажбуриятлар қабул қилинганлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжатлар доирасида қабул қилинади.

I ва II гуруҳ харажатлари бўйича молиявий мажбуриятлар иш ҳақи ва унга тенглаштирилган харажатлар тўлови учун нақд пул маблағларини олишга сўровнома, шунингдек ушбу гуруҳлар харажатлари бўйича тўлов топшириқномалари асосида рўйхатга олинади.

Ҳазначилик бўлинмалари ғазна ҳисобварақларидан тўлов топшириқномалар асосида ташкилот ва муассасаларни сақлаш, марказлаштирилган тадбирларни ўтказиш, капитал қўйилмалар ва бошқа мақсадлар учун тўловларнинг тасдиқланган харажатлар сметаси ва капитал қўйилмалар лимитлари доирасида амалга оширади.

Бюджет ташкилотларининг ишчиларига ижтимоий тўловлар бўйича харажатлари иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар бўйича харажатлар билан бир вақтда амалга оширилади.

Бюджет ташкилотларининг шахсий ҳисобварақларида чорак (йил) охирида қолган, иқтисод қилинган бюджет маблағлари (капитал қўйилмаларнинг тўлови учун назарда тутилган ажратилган маблағлар бундан мустасно) Бюджет ташкилотларининг ривожлантириш жамғармасига ўтказилади ва қонунчиликда белгиланган тартибда сарфланади.

Иқтисод қилинган маблағларнинг ўтказилиши бюджет ташкилотлари томонидан юридик ва молиявий мажбуриятлар билан банд қилинмаган ажратилган бюджет маблағлари доирасида ҳисобот чорагининг кейинги оғи давомида амалга оширилади. Бюджет маблағларининг иқтисоди тегишли ўтган давр учун аниқланган бюджет маблағлари лимитлари ва қабул қилинган юридик мажбуриятлар ўртасидаги фарқ доирасида аниқланади. Қабул қилинган молиявий мажбуриятлар юридик мажбуриятлардан ортиқ бўлган ҳолларда, бюджет маблағларининг иқтисоди тегишли ўтган давр учун аниқланган бюджет

¹⁷ Вазирлар Маҳкамасининг “Бюджетдан маблағ олувчиларнинг харид қилишда 15 фоиздан ортиқ миқдорда аванс тўлаши мумкин бўлган товарлар (ишлар, хизматлар)нинг турлари рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2011 йил 24 августдаги 241-сон [қарори](#)га илова.

¹⁸ Адлия вазирлигида 2850-сон билан рўйхатдан ўтказилган “Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси Қоидалари”, VII-бўлим, 1-§

маблағлари лимитлари ва қабул қилинган молиявий мажбуриятлар ўртасидаги фарқ доирасида аниқланади.

Агар шартномага унинг амал қилиш муддатини узайтириш бўйича қўшимча келишув тузилмаган бўлса, шартноманинг муддати тугаши билан маҳсулот етказиб берувчи (пудратчи) томонидан товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мажбуриятнинг бажарилиши тугатилади. Бунда, амал қилиш муддати жорий йилнинг 31 декабригача бўлган шартномалар муддатини узайтириш бўйича қўшимча келишув тузишга йўл қўйилмайди (капитал қўйилмалар бўйича шартномалардан ташқари). Амал қилиш муддати тугаган шартномалар бўйича маҳсулот етказиб берувчиларнинг етказиб берган товар (иш, хизмат)лари учун кредиторлик қарзлари ўрнатилган тартибда ҳисобварақ-фактуралар ва ўзаро қарздорликнинг солиштирма далолатномаси асосида тўлаб берилади. Маҳсулот етказиб берувчилардаги мавжуд дебиторлик қарзлари буюртмачига – бюджетдан маблағ олувчининг тегишли ғазна ҳисобварағига қайтарилади.

Агар маҳсулот етказиб берувчи томонидан ўтган молия йилининг дебиторлик қарзлари кейинги йилда (кейинги йилларда) қайтарилса, у ҳолда ғазна ҳисобварағига тушган дебиторлик қарзлари суммаси тегишли бюджет даромадларига тикланади.

Амалдаги шартномалар бўйича молиявий мажбуриятлар миқдори рўйхатга олинган юридик мажбуриятлар суммасига нисбатан кам қабул қилиниши натижасида бюджет маблағларининг иқтисоди юзага келганда, бюджет ташкилотлари тегишли ҳисобот даври учун шартномалар суммасини қабул қилинган молиявий мажбуриятлар суммасига мувофиқлаштириш учун, уларни камайтириш бўйича қўшимча келишув тузишлари лозим.

Амал қилиш муддати тугаган шартномалар бўйича молиявий мажбуриятлар миқдори рўйхатга олинган юридик мажбуриятлар суммасига нисбатан кам қабул қилиниши натижасида бюджет маблағларининг иқтисоди юзага келган ҳолларда, юридик мажбуриятлар суммаси қабул қилинган молиявий мажбуриятлар суммасига буюртмачи ҳамда маҳсулот етказиб берувчи (пудратчи) ўртасидаги солиштирма далолатнома асосида мувофиқлаштирилади.

Бюджетдан маблағ олувчилар томонидан олдин тузилган шартномаларга қўшимча келишувлар тузишда молия йили якунигача шартномалар суммаси - юридик мажбуриятлар (мисол учун, куз-қиш мавсумининг келиши билан боғлиқ ҳолда электр энергияси, табиий газ ва иссиқлик энергияси учун харажатларнинг ўсиши ва бошқалар) камайтираётган харажатлар моддалари бўйича эҳтиёж бўлиши мумкинлиги эътиборга олиниши лозим.

Ҳисобот йилининг охирида шахсий ғазна ҳисобварақларида қолган иқтисод қилинган бюджет маблағларининг Бюджет ташкилотларининг ривожлантириш жамғармасига ўтказилиши бир хил тартибда қўшимча давр мобайнида амалга оширилади.

Ғазна ижросига ўтган бюджетдан маблағ олувчилар бўйича ўтган йил учун тўлов топшириқномалари молия йилига қўшимча даврнинг тугашигача 5 иш

кунидан кечикмаган муддатда ғазначилик бўлинмаларига тақдим этилиши лозим.

Тиббиёт муассасаларида тегишли моддада назарда тутилган бюджетдан режали ажратилган маблағлар Тиббиёт муассасаларининг моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармасига тақдим қилинган тўлов ҳужжатлари асосида шартномалар тузилмасдан белгиланган муддатда ўтказилади.

Шартнома тузилмасдан қуйидаги ўтказмалар амалга оширилиши мумкин:

– бюджет ташкилотларининг иқтисод қилинган маблағлари уларнинг Ривожлантириш жамғармаларига, шунингдек тиббиёт муассасалари томонидан – сметада назарда тутилган мақсадли ажратилган маблағлар Тиббиёт муассасаларининг моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармаларига;

– капитал қўйилмалар бўйича буюртмачиларнинг бошқарув аппарати хизматини сақлаш учун маблағлар ушбу мақсадлар учун назарда тутилган, ўрнатилган тартибда манзилли ва титул рўйхатларда келишилган ва ҳар бир объект бўйича шахсий ҳисобварақлардаги суммалар доирасида.

Ғазначилик бўлинмалари томонидан ссудалар, дотациялар ва субвенцияларнинг ўтказилиши тайинлаш сертификатлари, уларга илова қилинган ҳисоб-китоблар, шунингдек тегишли молия органлари томонидан тақдим этилган тўлов ҳужжатлари асосида амалга оширилади.

Конкурс савдолари ўтказилгунга қадар бюджетдан маблағ олувчиларнинг ер участкасини ажратиш, қурилиш объекти ҳудудида яшовчи шахсларни кўчириш, дастлабки - рухсат берувчи ҳужжатларни тайёрлаш, лойиҳа олди ишларни ташкил қилиш, лойиҳа ва конкурс ҳужжатларини ишлаб чиқиш, келишиш, экспертиза қилиш ва тасдиқлаш, қурилиш объектларини давлат архитектура қурилиш назорати инспекциясида рўйхатга қўйиш, тасдиқланган қурилишларнинг манзилли рўйхати (лойиҳа-тадқиқот ишлари манзилли рўйхати)да назарда тутилган буюртмачини сақлаш каби харажатлар тўланиши мумкин.

3.3. Харажатлар гуруҳлари бўйича харажатлар тўловлар тўловини амалга ошириш тартиби

Бюджет ташкилоти тасарруфида бўлган, бюджетдан ажратилиши кўзда тутилган пул маблағлари миқдори унинг тегишли молия органи томонидан рўйхатга олинган харажатлар сметаси билан чекланган. Бюджет ташкилотининг юридик мажбуриятлари ҳам сметада кўрсатилган харажат моддалари доирасидан четга чиқмаслиги белгилаб қўйилган. Бюджет ташкилотларининг молиявий мажбуриятлари лимити уларнинг тасарруфида бўлган пул маблағлари билан белгиланади.

Бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар томонидан тўловлар куйидаги талабларга асосланган тўлов топшириқномалари асосида амалга оширилади:

– молия органларида рўйхатдан ўтказилган харажатлар сметалари асосида ва бюджет маблағлари бўйича бюджетдан маблағ олувчиларнинг банк ҳисобрақамларида мавжуд бўлган, харажатларнинг тегишли гуруҳлари бўйича бюджет маблағлари қолдиқларининг суммалари доирасида;

– агар тўлов топшириқномасида кўрсатилган сумма молия органида рўйхатдан ўтказилган шартномага кўра тўланадиган пул маблағлари суммасидан ошмаса;

– товар (ишлар, хизматлар) етказиб берилишини ва бюджетдан маблағ олувчининг етказиб берувчидан қарзи мавжудлигини тасдиқлайдиган ҳисобварақ-фактуралар ёки бошқа ҳужжатлар, шунингдек бюджетдан маблағ олувчи зиммасига етказиб берувчига бўнак тўловини ўтказиш мажбуриятини юклайдиган ҳужжатлар бўлганида;

– етказиб берувчининг тўлов топшириқномасида кўрсатилган номи ва реквизитлари етказиб берувчининг шартномада кўрсатилган номи ва реквизитларига мувофиқ бўлса;

– тўлов топшириқномасида бюджет таснифининг тегишли кодлари тўғри кўрсатилган бўлса.

Бюджетдан маблағ олувчи иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, шунингдек хизмат сафари харажатларини тўлаш учун нақд пул маблағлари олишга ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг раҳбари ва бош ҳисобчиси имзоси билан, икки нусхада иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, шунингдек хизмат сафари харажатларини тўлаш учун нақд пул маблағлари олишга сўровнома ва унга тўлдирилган чек илова қилинган ҳолда тақдим қилади.

Бюджетдан маблағ олувчилар нақд пул олиш учун моддий жавобгар шахс (кассир)га берилган ишончномани ғазначилик бўлинмаларига тақдим қиладилар.

Нақд пул берилганидан сўнг реестрнинг иккинчи нусхаси (касса чиқим журнали) чек ижро этилганлиги тўғрисидаги белги қўйилган ҳолда банк кўчирмаси билан бирга тегишли Ғазначилик бўлинмасига қайтарилади. Ғазначилик бўлинмаси банк кўчирмаси, реестр ва чек милкига асосан тегишли шахсий ҳисобварақда белги қўяди ва бюджет ташкилотига унинг шахсий ҳисобварағидан кўчирма беради, шу билан бирга бюджет ташкилоти бухгалтериясида кейинги ҳисобларни юритиш учун иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, хизмат сафари харажатларини тўлаш учун берилган сўровноманинг иккинчи нусхасига “Тўланди” белгисини қўйиб бюджетдан маблағ олувчига қайтаради. Бюджетдан маблағ олувчи пул маблағларини харажатлар сметасида назарда тутилган суммадан ошмаган, умумий суммага ёзилган бир нечта чек билан олиш ҳуқуқига эга. Бунинг учун улар томонидан

хизмат кўрсатувчи ғазначилик бўлинмасига тегишли суммага сўровномалар тақдим этилади.

Бюджетдан маблағ олувчилар нақд пул маблағларини олиш учун чекларни уларнинг сўровномаларида кўрсатилган қатъий суммаларга ва умумий суммаси харажатлар сметасининг тегишли лимитидан ошмаган суммаларга ёзиб берадилар.

Бюджетдан маблағ олувчининг ишончли шахси томонидан чек маркаси йўқотилган ҳолларда, чек маркаси йўқотилганлиги аниқланган куни тегишли Ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчи раҳбари ва бош ҳисобчиси томонидан имзоланган билдиришнома-хат тақдим этилади. Ғазначилик бўлинмаси ушбу билдиришнома-хат асосида тегишли банкка тўланмаган чекни чақириб олиш тўғрисида хат билан мурожаат қилади. Чеклар реестри чақириб олинган чек суммасини айирган ҳолда ижро қилинади.

Чекларнинг йўқотилиши ва ўғирланиши, шунингдек чекни ҳамда назорат маркаларини олиш учун ваколатли шахслар томонидан ўз мансабини суиистеъмол қилиш натижасида етказилган зарарлар бўйича жавобгарлик бюджетдан маблағ олувчиларнинг мансабдор ва моддий жавобгар шахсларига юкланади.

Олинган чек дафтарчалари бюджетдан маблағ олувчиларда сақланади ва чекларни қонунчиликда белгиланган тартибда сақлаш ва ишлатиш бўйича жавобгарлик бюджетдан маблағ олувчиларнинг раҳбарлари ва бош ҳисобчиларига юкланади.

Ғазначилик бўлинмаларининг молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш ва тўловларни амалга ошириш бўлими (гуруҳи) масъул ходимлари тўлов учун сўровнома ва бошқа ҳужжатларни қабул қилишда ушбу ҳужжатларнинг иккинчи нусхасига ҳужжатларни қабул қилганлиги тўғрисида ўз имзоларини кўяди ва уларни қабул қилинган санани кўрсатган ҳолда бюджетдан маблағ олувчининг тегишли ходимига қайтаради.

Бюджетдан маблағ олувчиларнинг шахсий ҳисобварақларидан операциялар амалга оширилиши бўйича Ғазначилик бўлинмаларининг молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш ва тўловларни амалга ошириш бўлими (гуруҳи) масъул ходимлари бюджетдан маблағ олувчиларга уларнинг шахсий ҳисобварақларидан кўчирмаларни берадилар ҳамда уларни тасдиқланган шакл бўйича Бюджетдан маблағ олувчиларнинг шахсий ҳисобварақлардан берилган кўчирмаларни рўйхатга олиш журналида рўйхатга олади. Бюджетдан маблағ олувчининг масъул ходими кўчирмаларни олишда журналга уларни олганлиги тўғрисида белги кўяди.

Ғазначилик бўлинмаларининг молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш ва тўловларни амалга ошириш бўлими (гуруҳи) масъул ходимлари Берилган ва ишлатилган чекларни ҳисобга олиш журналида берилган ва ишлатилган чекларнинг рўйхатини юритади.

Бюджетдан маблағ олувчилар томонидан тақдим қилинган ҳужжатлар талабларга мувофиқ бўлганда, Ғазначилик бўлинмасининг ваколатли ходими

“Текширилди” белгисини, тўлов топшириқномасининг биринчи нусхасининг орқа томонига тўлов топшириқномаси қабул қилинган санани ва ўзининг имзосини қўяди. Тўлов топшириқномасининг иккинчи нусхасини ғазначилик бўлинмаси бошлиғи ва масъул шахсининг имзолари ва Ғазначилик бўлинмасининг муҳр изи билан расмийлаштириш текширувлар тугаганидан сўнг амалга оширилади.

Тўлов топшириқномалари бўйича ғазна ҳисобварағидан тўловлар амалга ошириш учун Ғазначилик бўлинмаси банкка тўлов топшириқномаларининг иккинчи ва учинчи (Ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига битта банк филиалида хизмат кўрсатилган ҳолларда - тўртинчи) нусхаларини (“Банк-мижоз” дастури ишлатилгандан ташқари ҳолатларда) тақдим қилади.

Хизмат кўрсатувчи банк томонидан тўлов ўтказилгандан сўнг, тўлов топшириқномасининг иккинчи (Ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига битта банк филиалида хизмат кўрсатилган ҳолларда - учинчи) нусхаси банкда қолади, учинчи (ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига битта банк филиалида хизмат кўрсатилган ҳолларда - тўртинчи) нусхаси банкнинг штампи ва масъул ходимининг имзоси билан ва ғазна ҳисобварағидан кўчирма Ғазначилик бўлинмасига берилади.

Ғазначилик бўлинмасининг тегишли ходими бюджетдан маблағ олувчиларнинг тегишли шахсий ҳисобварақларига белги қўйгандан сўнг, бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирма ва тўлов топшириқномасининг тўртинчи (ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига битта банк филиалида хизмат кўрсатилган ҳолларда - бешинчи) нусхаси ғазначилик бўлинмаси масъул ходимининг белгиси билан бюджетдан маблағ олувчига қайтарилади.

Ғазначилик органларида пул маблағларини самарали бошқариш, молиявий мажбуриятларнинг лимитини баҳолаш мақсадида *харажатларни амалга ошириш рухсати* (ХАОР) жорий этилган. Бунда ҳар ҳафтада пул маблағларини бошқариш бўлинмаси касса режасини янгилайди ва ХАОР ҳажмини белгилайди. Сўнгра бюджет таснифига мувофиқ бюджет ташкилотларига ХАОР берилади. ХАОРлар муайян муддатга ёзилади ва шу муддат ўтгандан сўнг улар ўз кучини йўқотади.

Йил давомида муайян бюджет (масалан, туман бюджети)нинг бюджет ташкилотлари учун сметалар асосида харажатларни амалга ошириш рухсат(ХАОР)лари ёзиб берилади. Бироқ бюджет, прогнозлаштирилганга нисбатан камроқ даромад тўпласа, харажатларни тўлиқ ҳажмда амалга оширишга рухсат берилмайди. Шунинг учун йиллик ажратмалар ва сметалар аниқлаштирилмагунча, харажатларни амалга ошириш рухсатларини олиш учун режадан ташқари бюджетлараро ссудалар тақдим этилиши мумкин.

Ғазначилик органлари ХАОРлар чиқарилиши ва тўланиши, юридик мажбуриятларнинг рўйхатга олиниши, ҳисобварақ-фактураларнинг ва тўловга аризаларнинг ёзилиши, аризаларнинг тасдиқланиши ва тўлов амалга оширилиши учун масъул бўлиб ҳисобланади.

Ғазначилик бўлинмалари ғазна ҳисобварақларидан тўлов топшириқ-номалар асосида ташкилот ва муассасаларни сақлаш, марказлаштирилган тадбирларни ўтказиш, капитал қўйилмалар ва бошқа мақсадлар учун тўловларни тасдиқланган харажатлар сметаси, шунингдек, капитал қўйилмалар лимитлари доирасида амалга оширади.

Назорат саволлари

1. Хўжалик шартномалари нима ва уларнинг хусусиятлари нималардан иборат?
2. Ғазначиликда юридик ва молиявий мажбурият тушунчаси нимани англатади?
3. Ғазначиликда юридик мажбуриятларни рўйхатга олиш тартиби қандай?
4. Нима учун юридик мажбуриятларни Ғазначиликда мажбурий тарзда рўйхатга олиш тартиби жорий этилган?
5. Ғазначиликда нарх мониторингини амалга ошириш механизмлари ҳақида нима биласиз?
6. Ғазначиликда молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш тартиби қандай?
7. Нима учун молиявий мажбуриятларни Ғазначиликда мажбурий тарзда рўйхатга олиш тартиби жорий этилган?
8. Ғазначиликда тўловларни амалга ошириш тартибини айтиб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.
2. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
3. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
4. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
5. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b.
6. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O’quv qo’llanma. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil. -152 b
7. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

www.ziyonet.uz.

1. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
2. www.ziyonet.uz.

3. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
4. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.
5. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
6. www.cer.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
7. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.
8. www.wikipedia.org/

4-мавзу. Бюджет даромадлари ва харажатлари ғазна ижросини амалга ошириш

Режа:

4.1. Бюджет даромадлари ғазна ижросини ташкил этиш тартиби.

4.2. Ғазначилик ҳисобрақамларидан бюджет харажатларини тўлаш.

4.3. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ғазна ижроси.

4.4. Давлат мақсадли жамғармалари даромадларини ягона ғазна ҳисобрақамида шакллантириш ва ЯҒХ орқали улар харажатлари тўловини амалга ошириш

Таянч сўзлар: Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари, бюджет ташкилотини Ривожлантириш жамғармаси, фаолият тури, бино ва иншоотлар ижараси, ҳомийлик ва ҳайрия ёрдами, моддий раҳбатлантириш, моддий-техник базани мустаҳкамлаш, ижтимоий ривожлантириш, кредитор қарздорлик, шахсий ҳисобварақ, болалар таъминоти учун ота-оналардан тушумлар, таълим муассасаларида ўқишдан тушаётган маблағлар; вазирлик ва идораларнинг бюджетдан ташқари жамғармалари, дарсликлар ижарасидан тушган маблағлар, капитал қўйилмалар бўйича депозитлар, даромад ва харажатлар сметаси.

4.1. Бюджет даромадлари ғазна ижросини ташкил этиш тартиби

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари қисми асосини мамлакатимизда 2014 йил 1 январдан амалга киритилган Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексининг 50-51-52-моддалари билан белгилаб қўйилган даромадлар ташкил қилади.

Давлат бюджетига мажбурий тўловларнинг келиб тушиши солиқ ва божхона тизимларига кирувчи махсус ваколатли органлар ҳамда мазкур вазифа зиммасига юклатилган бошқа давлат органлари томонидан таъминланади.

Давлат бюджетига ўтказиладиган солиқлар ва мажбурий тўловларнинг ҳисобга олиниши ёки бюджет ҳисобига керагидан ортиқ миқдорда ўтказиб юборилган суммаларнинг қайтариб берилиши республикамизда амалда бўлган

Солиқ Кодекси, Божхона Кодекси, шунингдек, 2001 йил 19 февралда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг касса операцияларини амалга ошириш орқали ижросини таъминлаш тўғрисида”ги 1009-сонли рақам билан давлат рўйхатидан ўтказилган йўриқномалар асосида бажарилади.

Давлат бюджетининг марказий бўғини бўлган республика бюджетига Солиқ Кодексининг 23-моддасида белгилаб берилган умумдавлат даромадлари ва мажбурий тўловлари туширилади. Маълумки, умумдавлат аҳамиятига эга бўлган тартибга солувчи солиқлар бўйича тўловлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг Бюджет параметрлари тўғрисидаги махсус қарори билан ҳар молия йили учун тасдиқланадиган нормативлар бўйича республика бюджетига ўтказилади.

Умумдавлат солиқларининг айримлари бўйича тўловлар тўлиғича республика бюджетига ёки Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳрининг бюджетларига ўтказилиши мумкин.

Қорақалпоғистон Республикаси ва маҳаллий ҳокимият органлари бюджетларига тартибга солувчи умумдавлат солиқ тўловларининг нормативларга асосан тақсимланадиган маълум қисми, маҳаллий бюджетларга ўтказилиши белгилаб қўйилган умумдавлат солиқларининг бир қисми ҳамда маҳаллий солиқлар ва бошқа хил йиғимлар бўйича тўловлар ўтказилади.

Тартибга солувчи умумдавлат солиқлардан тўловларини бажариш юзасидан зиммасидаги мажбуриятларни бажарувчи солиқ тўловчилар томонидан тўланган солиқлар ва бошқа тўловлар суммалари тегишли банклар томонидан республика бюджетига ўтказилади ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланадиган тартиб-қоидаларга мувофиқ республика бюджетининг асосий ҳисоб-китоб рақамига жамланади, шунингдек, амалдаги қонунчилик нормаларига асосан Қорақалпоғистон Республикаси ва маҳаллий ҳокимият органларининг бюджетларига ўтказиб берилади.

Маҳаллий бюджетлар ихтиёрида қолдириладиган умумдавлат солиқларининг қандай қисми Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджетига, вилоятларнинг вилоят бюджетига ва Тошкент шаҳри маҳаллий бюджетининг шаҳар бюджетига ўтказилиши, қандай қисмини улар тасарруфидаги туман/шаҳар бюджетларига ўтказиб бериш кераклигини белгиловчи нормативлар Қорақалпоғистон Республикасининг Вазирлар Кенгаши, вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокимлари томонидан тасдиқланадиган махсус қарорлар билан белгиланади.

Алоҳида шаҳар ҳудудига кирувчи туманларнинг маҳаллий бюджетига умумдавлат солиқларининг қандай қисмини ажратиб бериш лозимлигини белгиловчи нормативлар, ўз навбатида вилоят миқёсидаги шаҳар ҳокимлари қарорлари билан тасдиқланади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 ноябрдаги ПҚ-721-сонли Қарорига мувофиқ равишда мамлакатимиз ҳудудларида “Давлат молиясини бошқариш тизимини ислоҳ қилиш” лойиҳаси

муваффақиятли амалга оширилмоқда. Мазкур лойиҳа доирасида амалдаги давлат молияси тизимининг фаолиятини ёритувчи ахборот тизимини такомиллаштириш кўзда тутилган.

2009-2011 йиллар мобайнида юқорида номи келтирилган ПҚ-721-сонли қарорига мувофиқ, республикада “Давлат молия тизимини бошқаришнинг информацион тизими” деб номланган замонавийлаштирилган амалий дастур билан таъминлаш режалаштирилган. Мазкур дастур ёрдамида бутун республика ҳудудида давлат бюджети ғазна ижросини, шу жумладан, давлат бюджетининг даромад қисмининг ғазна ижросини таъминлаш билан боғлиқ барча жараёнларни қамраб олишга имконият яратилади.

Юқорида келтирилган чизмада давлат бюджетининг даромадлар қисмини ташкил қилувчи молиявий ресурсларнинг “Ғазначилик” дастурий мажмуаси ишга тушгунга қадар амал қилиб келган ҳаракати кўрсатилган (4.2-расм).

Расмда кўрсатилган тартиб бўйича 2012 йилгача бўлган даврда бюджет тизими бюджетларининг барчаси учун бирдек очиқ бўлган транзит тарзда ҳаракатланиши мумкин бўлган даромад ва тушумлар сақланадиган махсус ҳисоб-китоб рақамлари орқали даромад ва тушумлар кирим қилиниб келинди. 2011 йилнинг охирига келиб давлат бюджети маблағларини ягона ғазна ҳисобварағига ўтказиш чора-тадбирлари амалга оширила бошланди. Бу даврда Ўзбекистон Республикаси “Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида”ги қонуни талабларидан келиб чиқиб, 2012 молия йилининг 1 январидан бошлаб давлат бюджетининг даромадлари ва харажатлари Ғазначиликнинг Ягона ғазна ҳисобварағидан амалга оширилишига асосланган тартиблар йўлга қўйилди.

Ушбу тартибга кўра, юридик ва жисмоний шахслар томонидан давлат бюджетига ўтказиладиган солиқлар ва мажбурий тўловлар банклар томонидан қабул қилинади ва белгиланган тартибда 23402, 23403, 23407, 23409, 20207, 20205 ва 23411-сонли баланс ҳисобварақларда очилган шахсий ҳисобрақамларга (ШХР) кирим қилинади ва улар ҳисобидан тегишли бюджетлар ва Давлат мақсадли жамғармалари ҳисобига белгиланган миқдорларда ажратмаларни амалга ошириш тартиби 2012 йилнинг 1 январидан бошлаб жорий этилди. Бунинг натижасида тегишли бюджетлар даромадлари, шу жумладан, давлат мақсадли ва бошқа бюджетдан ташқари жамғармалари даромадлари ҳисоби “Ғазначилик” дастурий мажмуида улар учун очиладиган тегишли шахсий ғазна ҳисобварақларида юритиладиган бўлди. Жорий қилинган тартибга кўра, солиқ тўловчи Давлат солиқ кўмитасининг туман бўлимларига солиқ ва бошқа йиғимлар тўловини амалга оширади (расмда бу тўловлар ҳаракати 1 рақами билан кўрсатилган). Шунингдек, солиқ тўловчи субъект ДСҚнинг туман бўлимларга давлат мақсадли жамғармалари (ДМЖ) га тўловларни (расмда - 2 рақам билан белгиланган) амалга оширади. Бундан ташқари, тўловчи тўғридан тўғри ягона ғазна ҳисобрақамига (ЯҒХ) бюджетдан ташқари маблағлар (отоналар бадали тўловлари ва бошқалар) тўловини амалга оширади (3); Тўловчи тўғридан тўғри ЯҒХга ДМЖ га йиғимлар тўловини амалга оширади (4); Туман ДСИлари бюджети даромадларини тўлов топшириқномаларида тегишли бюджет

шахсий ҳисобрақамини кўрсатган ҳолда ЯҒҲга ўтказиб беради (5); Туман ДСИлари ДМЖ даромадларини ДМЖнинг транзит ҳисобрақамларга ўтказиб беради (6); ДМЖ даромадлари эса ДМЖнинг транзит ҳисобрақамларидан ЯҒҲга ўтказилади (7); Махсус “Ғазначилик” дастурий мажмуи ЯҒҲга тушган барча даромадларни тегишли бюджет, ДМЖ маблағларига ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг бюджетдан ташқари маблағларига улар учун очилган шахсий ҳисобрақамлари орқали ажратади.

Давлат бюджети даромадларининг ғазна ижросини амалга ошириш борасида жойлардаги ғазначилик бўлинмалари томонидан қуйидаги устувор вазифалар бажарилиши лозим:

- давлат бюджетига келиб тушган маблағларни ажратиб берилиши лозим бўлган турли даражадаги бюджетларнинг ғазначиликдаги шахсий ҳисобрақамларига ўтказиб бериш билан боғлиқ операцияларни амалга ошириш;

- давлат бюджетининг даромад қисми бўйича ғазначилик функцияларининг бажарилиши юзасидан тегишли ҳисоботларни тайёрлаш ва бухгалтерлик ҳисоботларини олиб бориш, бажарилган барча функционал жараёнларга тааллуқли маълумотларни Ғазначилик тизимининг Бош китобида акс эттириб бориш;

- давлат бюджетининг даромадлари, давлат мақсадли ва бюджетдан ташқари жамғармалар бўйича зарур маълумотларни йиғиш, ўрганиб чиқиш, таҳлил қилиш ва олинган натижаларни мутасадди давлат ташкилотлари (давлат солиқ ва божхона органлари)га тақдим этиш;

- давлат бюджети даромадлари қисмига солиқ ва бошқа хил мажбурий тўловларнинг туширилиши, меъёридан ортиқча ушланиб қолинган солиқ ва бошқа хил мажбурий тўловлар суммасининг қайтариб берилиши билан боғлиқ маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва тегишли маълумотларни тайёрлаш;

- “Банк - Ғазначилик” тизими орқали Ягона ғазначилик тизимига давлат бюджетининг даромадлар қисмига тушириладиган тушумларни қабул қилиб олиш операцияларини бажариш;

- молия масалалари билан шуғулланувчи мутасадди давлат органларига турли даражадаги бюджетларнинг кирим қисмига тушаётган маблағлар ҳақида маълумотлар бериб бориш;

- жорий қонунчилик нормаларига мувофиқ давлат бюджетининг даромадлари қисмига тушириладиган маблағлар билан ишлашга доир бошқа хил операцияларни амалга ошириш.

4.2. Ғазначилик ҳисобрақамларидан бюджет харажатларини тўлаш

Бюджетдан маблағ олувчилар томонидан пул маблағлари ўтказилиши қуйидаги талабларга асосланган тўлов топшириқномалари билан Ғазначилик органлари томонидан амалга оширилади:

- молия органларида рўйхатдан ўтказилган харажатлар сметалари асосида ва бюджет маблағлари бўйича бюджетдан маблағ олувчиларнинг банк

ҳисобрақамларида мавжуд бўлган, харажатларнинг тегишли гуруҳлари бўйича бюджет маблағлари қолдиқларининг суммалари доирасида;

– агар тўлов топшириқномасида кўрсатилган сумма молия органида рўйхатдан ўтказилган шартномага кўра тўланадиган пул маблағлари суммасидан ошмаса;

– товарлар (ишлар, хизматлар) етказиб берилишини ва бюджетдан маблағ олувчининг етказиб берувчидан қарзи мавжудлигини тасдиқлайдиган ҳисобварақ-фактуралар ёки бошқа ҳужжатлар, шунингдек бюджетдан маблағ олувчи зиммасига етказиб берувчига бўнак тўловини ўтказиш мажбуриятини юклайдиган ҳужжатлар бўлганида;

– етказиб берувчининг тўлов топшириқномасида кўрсатилган номи ва реквизитлари етказиб берувчининг шартномада кўрсатилган номи ва реквизитларига мувофиқ бўлса;

– тўлов топшириқномасида бюджет таснифининг тегишли кодлари тўғри кўрсатилган бўлса.

Етказиб бериладиган товарлар (ишлар, хизматлар) учун харажатларни тўлаш бўйича тўловларни, шу жумладан бўнак тўловларини амалга ошириш учун бюджетдан маблағ олувчилар молия органига белгиланган тартибда расмийлаштирилган тўлов топшириқномаларини қуйидаги тарзда тақдим этадилар:

а) *беш нусхада*, агар Ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига битта банк филиалида хизмат кўрсатилса:

- *биринчи нусхаси* - бюджетдан маблағ олувчининг тегишли мансабдор шахслари томонидан имзоланган ва муҳр изи билан тасдиқланган тўлов топшириқномасининг нусхаси - бюджетдан маблағ олувчининг ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан касса харажатларини амалга ошириш учун сўровномаси бўлиб хизмат қилади;

- *иккинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг раҳбари ва масъул шахси томонидан имзоланади, ғазначилик бўлинмасининг муҳр изи билан тасдиқланади ва банк учун ғазна ҳисобварағидан харажатлар тўловини амалга ошириш учун асос бўлади;

- *учинчи нусхаси* - банк филиалининг тўланганлик тўғрисидаги белгиси билан маҳсулот етказиб берувчига берилади;

- *тўртинчи нусхаси* - банк филиалининг тўланганлик тўғрисидаги белгиси билан ғазна ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади ва ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағида касса харажатларини акс эттириш учун асос бўлади;

- *бешинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг “ТЎЛАНГАН” белгиси билан ва тўланган сана қўйилган ҳолда бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан биргаликда бюджетдан маблағ олувчининг ваколатли ходимига берилади.

б) *тўрт нусхада*, агар Ғазначилик бўлинмаси ва маҳсулот етказиб берувчига ҳар хил банк филиалларида хизмат кўрсатилса:

- *биринчи нусхаси* - бюджетдан маблағ олувчининг тегишли мансабдор шахслари томонидан имзоланган ва муҳр изи билан тасдиқланган тўлов топшириқномасининг нусхаси - бюджетдан маблағ олувчининг ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан касса харажатларини амалга ошириш учун сўровномаси бўлиб хизмат қилади;

- *иккинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг раҳбари ва масъул шахси томонидан имзоланади, ғазначилик бўлинмасининг муҳр изи билан тасдиқланади ва банк учун ғазна ҳисобварағидан харажатлар тўловини амалга ошириш учун асос бўлади;

- *учинчи нусхаси* - банк филиалининг тўланганлик тўғрисидаги белгиси билан ғазна ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади ва ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағида касса харажатларини акс эттириш учун асос бўлади;

- *тўртинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг “ТЎЛАНГАН” белгиси билан ва тўланган сана қўйилган ҳолда бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан биргаликда бюджетдан маблағ олувчининг ваколатли ходимиغا берилади.

в) *уч нусхада*, агар Ғазначилик бўлинмаси ҳамда унга хизмат кўрсатувчи банк орасида “Банк-мижоз” дастурий мажмуи йўлга қўйилган бўлса:

- *биринчи нусхаси* - бюджетдан маблағ олувчининг тегишли мансабдор шахслари томонидан имзоланган ва муҳр изи билан тасдиқланган тўлов топшириқномасининг нусхаси - бюджетдан маблағ олувчининг ғазначилик бўлинмасига бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан касса харажатларини амалга ошириш учун сўровномаси бўлиб хизмат қилади;

- *иккинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг раҳбари ва масъул шахси томонидан имзоланади, Ғазначилик бўлинмасининг муҳр изи билан тасдиқланади ва ғазна ҳисобварағидан харажатлар тўловини амалга ошириш учун асос бўлади.

- *учинчи нусхаси* - Ғазначилик бўлинмасининг “Тўланган” белгиси билан ва тўланган сана қўйилган ҳолда бюджетдан маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан биргаликда бюджетдан маблағ олувчининг ваколатли ходимиغا берилади.

Бюджетдан маблағ олувчилар ўз харажатларини тўлаш учун молия органига маблағларни ўз банк ҳисобрақамларидан ўтказиш учун тўлов топшириқномалари, ҳисобварақ-фактуралар ёки товар (ишлар, хизматлар) етказиб берилганлигини ва бюджетдан маблағ олувчининг етказиб берувчидан қарзи мавжудлигини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжатлар, шунингдек бюджетдан маблағ олувчи зиммасига етказиб берувчига бўнак тўловини ўтказиш мажбуриятини юклайдиган ҳужжатларни тақдим этадилар. Бўнак тўлови ҳисобига маблағларни тўлаш учун бюджетдан маблағ олувчи бюджетдан маблағ

олувчи зиммасига етказиб берувчига бўнак тўловини ўтказиш мажбуриятини юклайдиган ҳужжатларга биноан тўлов топшириқномасини тақдим этади.

Бюджетдан маблағ олувчилар томонидан тақдим этилган тўлов ҳужжатлари ва уларга илова қилинган ҳужжатларни текшириш, шунингдек тўлов топшириқномаларини ижро учун хизмат кўрсатувчи банкка топширишни молия органлари, қоидага кўра улар тақдим этилган кунда амалга оширадilar.

Молия органлари бюджетдан маблағ олувчи тақдим этган ҳужжатларни уларнинг талабларга мувофиқлиги масаласида текширадilar. Бюджетдан маблағ олувчилар тақдим этган тўлов ва бошқа ҳужжатлар Низом талабларига мувофиқ келмаса, молия органи уларни бюджетдан маблағ олувчига қайтариб, тўлов топшириқномаларининг орқа томонига уларга белги қўймасдан, мувофиқ эмаслик сабабларини кўрсатади.

4.3. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ғазна ижроси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 22 декабрдаги ПҚ-1275-сонли Қарорининг 25-бандига мувофиқ, 2010 йилдан бошлаб вазирлик ва идораларнинг, бюджет ташкилотларининг барча бюджетдан ташқари жамғармалари маблағларини давлат бюджетининг ғазна ижроси механизми билан қамраб олиш амалга оширилмоқда. Бунда, бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича банк ҳисобварақлари ёпилиб, Ғазначиликда тегишли шахсий ҳисобварақлар очилди.

Бюджет ташкилотларининг давлат бюджетининг ғазна ижроси билан қамраб олинган бюджетдан ташқари маблағлари қуйидагилардан иборат:

- Бюджет ташкилотларини ривожлантириш жамғармаси;
- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг ижтимоий нафақаларни тўлаш учун маблағлари;
- Тиббиёт муассасаларини моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармаси;
- ўтган йиллар дебиторлик қарзларининг тушган суммаси;
- мактабгача таълим муассасаларида болалар таъминоти учун ота-оналардан тушумлар;
- мактабдан ташқари муассасаларда (муסיқа ва санъат мактаблари) болалар таъминоти учун ота-оналардан тушумлар;
- ходимлардан, улар ишлаётган жойида овқатланганлиги бўйича ҳисоб-китоблардан тушадиган тушумлар;
- мактаб-интернатлар ва лицейларда болаларнинг таъминоти учун ота-оналардан тушумлар;
- таълим муассасаларида ўқишдан тушадиган маблағлар;

- вазирлик ва идораларнинг ажратмалар ҳисобига шаклландиган бюджетдан ташқари жамғармалари;
- умумтаълим муассасаларида дарсликлар ижараси тўловидан тушган бюджетдан ташқари маблағлар;
- капитал қўйилма маблағлари бўйича депозитлар;
- турғун даволаш-профилактика муассасаларида даволанаётган беморлардан овқатланиш учун ундириладиган тўловлар;
- тақсимланиши назарда тутилган тушумлар;
- бошқа таълим муассасаларида болалар таъминоти учун ота-оналар тўлови;
- бошқа маблағлар бўйича депозитлар;
- бюджет ташкилотларининг бошқа бюджетдан ташқари маблағлари.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2009 йил 4 августдаги 69-сонли буйруғи билан тасдиқланган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатдан ўтказилган “Бюджет тизими бюджетлар ғазна ижроси Қоидалари”нинг “Бюджетдан маблағ олувчиларнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобига харажатларни амалга ошириш” деб номланган бўлимида *“Бюджетдан ташқари маблағлар бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларнинг қабул қилиниши, шунингдек бюджетдан ташқари маблағларнинг касса харажатлари келиб тушган бюджетдан ташқари маблағлар доирасида амалга оширилади ва бюджет маблағлари каби бир хил тартибда расмийлаштирилади”*, деб белгилаб қўйилган.

4.4. Давлат мақсадли жамғармалари даромадларини ягона ғазна ҳисобрақамида шакллантириш ва ЯҒХ орқали улар харажатлари тўловини амалга ошириш

Давлатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлаш, иқтисодиётни модернизациялаш ва янгилаш, кучли ижтимоий сиёсат юритиш, қонун устуворлигини таъминлаш каби вазифаларнинг муваффақиятли бажарилиши давлат ихтиёридаги маблағлар ҳажми ва кўламига чамбарчас боғлиқ. Давлат тасарруфидаги маблағларнинг миқдори унинг сиёсатига бевосита таъсир кўрсатади. Бошқача сўз билан айтганда, давлат олдида қўйилган иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, давлат бошқаруви билан боғлиқ вазифаларни амалга ошириш учун кўплаб маблағлар зарур бўлади.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида давлат бюджети билан бир қаторда, давлатнинг бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларининг мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришдаги аҳамияти янада ортиб бормоқда. Бюджетдан ташқари фондлар миллий даромадни тақсимлаш маҳсулини аҳоли қатламларига етказишнинг ишончли воситасига айланиб бормоқда. Ушбу параграфда мақсадли фондларнинг шаклланиш манбалари ва мақсадли ишлатиш йўналишлари ёритилган.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари *Пенсия жамғармасининг* даромадлари:

- ягона ижтимоий тўловнинг белгиланган миқдордаги тушумлари;
- фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари;
- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар;
- бошқа даромадлар ҳисобидан шакллантирилади.

Бошқа даромадларга меҳнатда майиб бўлганлик ёки касб касаллигига чалинганлик туфайли тайинланган ногиронлик пенсияларини тўлаш харажатларини ўрнини қоплаш учун тақдим этиладиган регресс талаблар (даъволар) бўйича иш берувчилар ва фуқаролар томонидан ўрни қопладиган маблағларнинг бир қисми, Ўзбекистон Республикаси Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармасининг муддатидан олдин тайинланган ёшга доир пенсияларни тўлаш харажатларини қоплаш ҳисобидан киритиладиган маблағлари, юридик шахсларнинг имтиёзли пенсияларни тўлаш харажатларини қоплаш ҳисобидан киритиладиган маблағлари, фуқароларнинг ихтиёрий тартибда тўланадиган суғурта бадаллари, мажбурий тўловлар, бадаллар ўз вақтида тўланмаганлиги учун ҳисобланган жарималар ва пенялар суммасининг бир қисми, меҳнат вазибаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда майиб бўлган, касб касаллигига чалинган ёхуд соғлиғига бошқача шикаст етказилган ходимга юридик шахс тугатилганда, қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги), фермер ва деҳқон хўжалиги қайта ташкил этилганда ёки тугатилганда зарарнинг ўрнини қоплаш учун тўланадиган маблағлар, вақтинчалик бўш турган маблағларни жойлаштиришдан олинган даромадлар ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар киради.

Пенсия жамғармасининг маблағларидан қуйидаги мақсадлар учун фойдаланилади:

- ишлаётган пенсионерларга давлат пенсияларини тўлаш;
- ишламайдиган пенсионерларга давлат пенсияларини тўлаш;
- давлат пенсия таъминоти ҳуқуқига эга бўлмаган кекса ва меҳнатга қобилиятсиз фуқароларга нафақалар;
- дафн этиш маросими учун нафақалар;
- белгиланган тартибда аниқланадиган бошқа харажатлар.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги *Республика йўл жамғармасининг* даромадлари:

- Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;
- Республика йўл жамғармасига йиғимлар;
- вақтинчалик бўш турган маблағларни жойлаштиришдан олинган даромадлар;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Республика йўл жамғармасининг маблағларидан:

– умумий фойдаланишдаги автомобил йўлларини лойиҳалаш, қуриш, реконструкция қилиш, таъмирлаш, сақлаш, шу жумладан жиҳозлаш (технологик асбоб-ускуналар, техника, машина-механизмлар олиш);

– умумий фойдаланишдаги автомобил йўллари соҳасидаги махсус ваколатли орган, унинг ҳудудий йўл-эксплуатация ташкилотлари ва Жамғарманинг ижро этувчи дирекцияси бошқарув аппарати ходимларининг ҳамда муҳандис-техник ходимларининг малакасини ошириш;

– Жамғарманинг ижро этувчи дирекциясини, умумий фойдаланишдаги автомобил йўллари соҳасидаги махсус ваколатли органнинг ижро этувчи девонини ҳамда унинг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардаги ҳудудий йўл-эксплуатация ташкилотларини сақлаб туриш;

– белгиланган тартибда аниқланадиган бошқа харажатлар учун фойдаланилади.

Давлат мулкни хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармасининг даромадлари:

– давлат мулки бўлган корхоналарни, хўжалик жамиятларининг устав жамғармаларидаги акцияларни (улушларни), ер участкалари ва бошқа мол-мулкни реализация қилиш;

– устав жамғармасида давлат улуши бўлган хўжалик жамиятларини тугатишдан тушган тушумлар;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади.

Давлат мулкни хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармасининг маблағларидан:

– хусусийлаштиришдан тушган умумий маблағлардан Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра бир йўла тўланадиган тўловлар;

– давлат активларини олиш бўйича белгиланган тартибда бекор қилинган шартномаларга доир маблағларни қайтариш;

– давлат активларини реализация қилиш билан боғлиқ харажатлар;

– давлат корхоналарини хусусийлаштиришда акцияларни чиқариш, сақлаш ва реализация қилиш билан боғлиқ харажатлар;

– баҳолаш, илмий-тадқиқот, аудиторлик, молиявий, консалтинг ташкилотлари ва бошқа ташкилотлар, мустақил экспертларнинг амалий тадқиқотларни бажариш, тегишли экспертизани ўтказиш, норматив-услубий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, давлат активларини сотишдан олдинги тайёргарликни ўтказиш хизматлари ҳақини тўлаш харажатлари;

– юридик шахсларнинг акциялари, улушлари, пайларини, шунингдек бошқа активларни давлат манфаатларини кўзлаб олиш билан боғлиқ харажатлар;

– давлат активларини бошқариш бўйича хизматлар ҳақини тўлаш харажатлари;

– белгиланган тартибда аниқланадиган бошқа мақсаддаги харажатлар учун фойдаланилади.

Давлат мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар жамғармасининг маблағлари қуйидагича тақсимланади ва йўналтирилади:

1) хусусийлаштиришдан, давлат активларининг тузилган ҳамда бекор қилинган олди-сотди шартномалари бўйича жарималар ва пенялар суммаларидан, берилган кредитлар ва қарзлардан тушган маблағларга тааллуқли қисми:

– Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетига;

– ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш лойиҳаларини молиялаштириш, бозор инфратузилмаси институтларини шакллантириш учун Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджети, вилоятларнинг вилоят бюджетлари ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетига;

– уларни мақсадли равишда фақат бозор инфратузилмасини ривожлантириш ва тадбиркорларни ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга йўналтириш учун Ўзбекистон Савдо-саноат палатасига;

– тақсимлаш ва бошқариш вазифаларини амалга ошириш билан боғлиқ харажатларни қоплаш учун давлат активларини бошқарувчи ваколатли органнинг ҳисобварақларига, шу жумладан Хусусийлаштириш бўйича давлат дастурини амалга ошириш, давлат активларини хусусийлаштириш жараёнини ахборот жиҳатидан таъминлаш ва қўллаб-қувватлаш, шунингдек қимматли қоғозлар бозорини ривожлантириш харажатларига;

2) резидентлар томонидан ер участкаларини хусусийлаштиришдан тушган маблағларга тааллуқли қисми:

– Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетига;

– Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджетига, вилоятларнинг вилоят бюджетлари ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетига инфратузилмани ривожлантириш ҳамда ҳудудларни ободонлаштириш учун мақсадли равишда фойдаланишга.

2-қисмида кўрсатилган йўналишлар бўйича тақсимланадиган маблағлар улуши Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармасининг даромадлари:

– белгиланган миқдордаги ягона ижтимоий тўлов тушумлари;

– вақтинча бўш турган маблағларни жойлаштиришдан олинган даромадлар;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикаси Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармасининг маблағларидан:

– ишсиз деб топилган шахсларни касбий тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш харажатлари;

– ишсизлик бўйича нафақалар, бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказлари таклифига биноан ишлаш учун бошқа жойга ихтиёрий равишда кўчиб ўтиш муносабати билан компенсациялар тўлаш ҳамда ишсизларга моддий ёрдам бериш;

– ишсиз деб топилган шахсларга муддатидан илгари пенсия тайинланиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси харажатларининг ўрнини қоплаш;

– қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жамоат ишларига ҳақ тўлаш;

– ногиронлар, фуқароларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган бошқа тоифалари меҳнатидан фойдаланиш учун ихтисослаштирилган иш ўринларини ва ишлаб чиқаришларни ташкил этишга доир тадбирларни қисман молиялаштириш;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказларининг алоҳида бўлинмаларини сақлаб туриш, шунингдек уларни моддий-техник жиҳатдан таъминлаш;

– республика миқёсида ва ҳудудий миқёсда социологик кузатувларни ташкил этиш ва ўтказиш, бандлик масалалари бўйича аҳолининг айрим гуруҳлари ўртасида анкета сўровлари ўтказиш;

– меҳнат бозорининг ҳудудий ва республика ахборот тизимларини яратиш ва уларнинг дастурий таъминотини ишлаб чиқиш, шу жумладан техника воситалари олиш;

– иш билан банд бўлмаган аҳолига ёрдам кўрсатиш, шу жумладан ишга жойлаштиришга кўмаклашиш ва маслаҳат хизматлари кўрсатиш билан боғлиқ харажатлар;

– аҳоли бандлиги билан боғлиқ масалалар бўйича халқаро ҳамкорликни ҳамда халқаро лойиҳалар ва шартномаларни амалга оширишни молиялаштириш;

– чет элга ишга юборилган Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ишга жойлаштирилишини ташкил этиш ва уларнинг ижтимоий муҳофаза қилинишини таъминлаш билан боғлиқ харажатлар;

– белгиланган тартибда аниқланадиган бошқа мақсадлар учун фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Умумтаълим мактаблари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасининг даромадлари:

– Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Умумтаълим мактаблари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар

ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий ажратмалар;

– вақтинча бўш турган маблағларни жойлаштиришдан олинган даромадлар;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Умумтаълим мактаблари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасининг маблағларидан:

– умумий ўрта таълим ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларини реконструкция қилиш ва мукамал таъмирлаш, ўқув-лаборатория ва ишлаб чиқариш ускуналари, компьютер техникаси ҳамда ахборот-коммуникация технологияларининг таълимга кўмаклашувчи бошқа элементлари, ўқув мебелли ва анжомлари билан тизимли равишда қайта жиҳозлаш ишларини молиялаштириш;

– соғлиқни сақлаш муассасаларини қуриш, реконструкция қилиш ва мукамал таъмирлаш ишларини молиялаштириш;

– соғлиқни сақлаш муассасаларини энг янги лаборатория, ташхис қўйиш ва даволаш асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ҳамда бошқа тиббий аппаратлар, махсус мебел ва анжомлар билан жиҳозлаш ҳамда тизимли равишда қайта жиҳозлашни молиялаштириш;

– белгиланган тартибда аниқланадиган бошқа мақсадлар учун фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси даромадлари:

– Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасининг ҳар йили тасдиқланадиган асосий параметрлари доирасида қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари томонидан тўланадиган ягона ер солиғи бўйича тушумларга мувофиқ бюджетдан ажратиладиган маблағлар;

– бюджетдан ажратиладиган мақсадли маблағлар;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасининг маблағларидан:

– суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш давлат дастурлари доирасида магистрал (вилоятлараро), туманлараро, хўжаликлараро очиқ коллекторларни ва улардаги иншоотларни, ёпиқ горизонтал дренаж тармоқларини, вертикал дренаж қудуқларни, мелиоратив насос станцияларини ҳамда кузатиш тармоқларини қуриш, реконструкция қилиш, таъмирлаш ва тозалаш;

– суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш давлат дастурларига киритиладиган лойиҳаларни амалга ошириш билан боғлиқ лойиҳа-қидирув ҳужжатларини ихтисослаштирилган лойиҳалаш ташкилотлари томонидан ишлаб чиқиш;

– ихтисослаштирилган қурилиш ва фойдаланиш ташкилотлари, сувдан фойдаланувчилар уюшмаларининг мелиоратив техника паркини маблағларни қайтариш асосида янгилашни, шу жумладан узоқ муддатли имтиёзли лизинг шартлари асосида янгилашни молиялаштириш тадбирлари;

– Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасини бошқариш департаментини ҳамда Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг қурилаётган корхоналар бирлашган дирекцияларининг мелиорацияга тааллуқли қисмини сақлаб туриш;

– суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш давлат дастурларида назарда тутилган бошқа ишлар учун фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2009 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги 2008 йил 29 декабр ПҚ-1024-сон қарорининг 23-бандига мувофиқ, 2009 йилдан бошлаб давлат мақсадли ва бюджетдан ташқари жамғармалар даромадлари ва харажатларининг ғазна ижроси механизмлари тадбиқ этила бошланди.

Бугунги кунга келиб, Консолидациялашган бюджет таркибига кирувчи аксарият давлат мақсадли жамғармаларининг даромад ва харажатлари ижроси давлат бюджети ғазна ижроси механизмлари билан қамраб олинган бўлиб, бу жамғармалар маблағлари бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни қабул қилиш, уларни рўйхатга олиш ва улар бўйича тўловларни амалга ошириш тартиби худди бюджет маблағлари каби ғазначиликнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлари асосида амалга оширилади. Жамғармаларга келиб тушадиган маблағлар улар учун Ғазначиликда очилган шахсий ҳисобрақамларига кирим қилинади ва давлат бюджетининг Ягона ғазна ҳисобрақамида акс эттирилади. Жамғармалар маблағлари ҳисобидан тўловлар уларнинг шахсий ҳисобрақамларидаги маблағлар қолдиқлари доирасида амалга оширилади.

Такрорлаш учун саволлар

1. Бюджет даромадларининг ғазна ижроси қандай тартибда амалга оширилади?
2. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари манбалари ва уларни ишлатиш йўналишлари нималардан иборат?
3. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича жамғармалар қандай гуруҳланади?
4. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ғазна ижросини ташкил этишнинг ўзига хос жиҳатларини айтиб беринг.

5. Давлат мақсадли жамғармаларига таъриф беринг. Уларни шакллантириш зарурати нимада? Улар қандай вазифаларни бажаради?
6. Ўзбекистон Республикаси жамланма бюджетдаги давлат мақсадли жамғармаларининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
7. Давлат мақсадли жамғармалари ғазна ижросини ташкил этиш тартиби ва ўзига хос хусусиятлари қандай?

Фойдаланилган адабиётлар

8. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.
14. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
15. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
16. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
17. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b.
18. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O’quv qo’llanma. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil. -152 b
19. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

IV. Электрон таълим ресурслари

14. www.ziyonet.uz.
15. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
16. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
17. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.
18. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
19. www.cer.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти.
20. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

**5-мавзу. Ўзбекистонда ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари.
Ғазначилик амалиётида халқаро тажриба ва жаҳон андозалари.**

Режа:

4.1. Ўзбекистон Республикасида Ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари.

4.2. Ғазначилик ягона ахборот тизимининг шаклланиши ва такомиллашуви.

4.3. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг “ЎзАСБО” автоматлаштирилган тизими

Таянч сўзлар: Ғазначилик компьютер дастури, ғазначиликнинг ягона ахборот тизими, ахборот алмашинуви, бюджет ташкилотлари бухгалтерия ҳисобини юритиш компьютер дастури, бюджет таснифи, даромадлар таснифи, харажатлар таснифи, тақчилликни молиялаштириш манбалари таснифи, бюджет бухгалтерия ҳисобининг ягона ҳисоблар тизими, бюджет ташкилотлари паспортизацияси.

4.1. Ўзбекистон Республикасида Ғазначилик тизими тараққиёти истиқболлари.

Мамлакатимизда бюджет сиёсатини такомиллаштиришга қаратилган фаол ишлар олиб борилмоқда, бу ишлар ажратилаётган маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳисобига бюджет ташкилотларини молиялаштиришни қисқартиришга ёрдам беради. Мазкур вазифа долзарб аҳамиятга эга. Илгари республикаимиз ҳудудида амалда бўлган бюджет ташкилотларини молиялаштириш тизими алоҳида ҳолларда бюджет маблағларининг ортиқча сарфланишига олиб келарди. Давлат бюджетининг ғазна ижроси жорий этилиши муносабати билан ҳамда бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида “Бюджет ташкилотларининг паспортизацияси” дастурий мажмуасини ишлаб чиқиш лойиҳасининг амалга оширилиши бошланди. Ушбу лойиҳа бюджет ташкилотлари паспортларининг марказлаштирилган тарзда сақланишини таъминлайди, шунингдек бюджет ташкилотларининг ҳақиқий аҳволини қиёслаш ва мониторинг қилиш имконини беради. *Бюджет ташкилоти паспорти* расмий ҳужжат бўлиб, унда ташкилот бўйича умумий маълумотлар, унинг энергетик объектлари, ёнилғи-энергетик ресурслар ва сув истеъмоли ҳажмлари, ресурслардан фойдаланиш кўрсаткичлари, шунингдек ташкилот балансида турган бинолар бўйича маълумотлар мавжуд.

Бюджет ташкилотининг паспорти – бу бюджет муассасасининг ҳисобот шакли бўлиб, унинг ҳисобот бериш пайтидаги ҳолатини ва унга сифатли бюджет хизматларини кўрсатиш имконияларини акс эттиради.

Бюджет ташкилотлари паспортизациясининг мақсади қуйидагилар:

– муассасалар ва ташкилотларга ажратилган бюджет маблағларидан самарали ва оқилона фойдаланиш;

– муассасалар, ташкилотларнинг улар асосий функцияларини бажариш учун зарур асосий фондлар билан таъминланганлик даражасини аниқлаш;

– энергетик хўжаликларнинг объектив эҳтиёжларидан ва бюджетдан молиялаштириш имкониятларидан келиб чиқиб ташкилотлар учун ёнилғи-энергетик ресурслар ва сув истеъмоли лимитларини ҳисоблаб чиқиш.

Бюджет ташкилотлари раҳбарлари 3 ойда камида 1 марта молия органларига паспортларни тузиш учун маълумотларни тақдим этишлари керак. Ўз навбатида, бюджет ташкилотлари томонидан тақдим этиладиган маълумотлар белгиланган махсус шаклда “ЎзАСБО” КДга илова қилинадиган “Бюджет ташкилотлари паспортизацияси” дастурий комплексига киритилади. Тақдим этилган маълумотларни текширишни молия органлари амалга оширади.

Паспортизация мақсадларидан биттаси ташкилотлар учун ёнилғи-энергетика ресурслари ва сувдан фойдаланганлик учун тўловлар лимитларини ҳисоблаб чиқишдир. Лимитлар ташкилот объектлари томонидан ресурсларнинг истеъмол қилинишининг солиштирма кўрсаткичларидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Масалан, бирор и объекти учун ресурс истеъмол қилинишининг солиштирма кўрсаткичи қуйидаги формула ёрдамида аниқланади:

$$r_i = W_i / (F_i * t_i),$$

бу ерда, W_i — кузатилаётган t_i даврида объект томонидан истеъмол қилинган ресурс ҳажми ; F_i — объект томонидан ресурс истеъмолини меъёрлашда қўлланиладиган базавий эксплуатацион кўрсаткич.

Ресурсни истеъмол қилишнинг солиштирма кўрсаткичи ташкилот объектнинг энергетик сиғимини характерлайди. Бу кўрсаткичнинг пасайиши объектнинг энергетик сиғими пасайиб, унинг энергетик самарадорлиги ошаётганидан далолат беради. Энергетик паспорт солиштирма кўрсаткичларининг барча қийматларини ҳисобланган, ҳақиқий ва базавий кўрсаткичларга ажратиш мумкин. Солиштирма кўрсаткичларнинг ҳисобланган қийматлари техник лойиҳалар, давлат бошқарув идоралари қарорлари, энергия таъминоти, сув таъминоти ва сув чиқариш ҳақида шартномалар шартлари асосида аниқланади. Тижорат ҳисоби ва энергетик текширувлар кўрсаткичлари асосида олинган солиштирма кўрсаткичлар қийматлари ҳақиқий қийматлардир. Солиштирма кўрсаткичларнинг базавий қийматлари ташкилотлар томонидан базавий истеъмол ҳажмларини ҳисоблаш учун қўлланилади. Бюджет ташкилотлари фақат айрим ҳисобланган ва ҳақиқий кўрсаткичлар ҳақида маълумотларни берадилар. Тақдим этиладиган маълумотлар асосида паспорт доирасида қолган ҳисобланган ва ҳақиқий кўрсаткичлар бўйича ҳисоб-китоблар амалга оширилади.

Ёнилғи-энергетика ресурслари ва сув истеъмолининг базавий қийматлари қуйидаги қоидалардан келиб чиқиб аниқланади:

1) умумий ҳолда солиштирма кўрсаткичнинг базавий қиймати ҳақиқий қийматга тенг деб қабул қилинади;

2) агар солиштирма кўрсаткичнинг ҳақиқий қиймати объект учун ҳисобланган қийматдан юқори бўлса, солиштирма кўрсаткичнинг базавий қиймати ҳисобланган қийматга тенг деб қабул қилинади;

3) солиштирма кўрсаткичнинг ҳақиқий қийматлари бўлмаганда, базавий қиймат сифатида ҳисобланган қиймат қабул қилинади.

Ташкилотнинг и объектида ресурс истеъмоли ҳажмининг базавий қиймати ресурсни истеъмол қилишнинг солиштирма кўрсаткичининг базавий қийматидан (риб) келиб чиқиб ҳисобланади:

$$W_{ib} = rib \cdot F_i \cdot tib,$$

Бу ерда tib — ресурс истеъмолининг ҳисобланган вақт даври.

Ташкилот томонидан ресурс истеъмол қилиниши ҳажмининг жами базавий қиймати ташкилотга тегишли алоҳида объектларда ресурс истеъмоли ҳажмларининг хусусий қийматларини жамлаш асосида аниқланади.

Ташкилотнинг ресурсни истеъмол қилганлик учун тўловлар бўйича лимитлари қуйидаги тарзда ҳисоблаб чиқилади:

$$S_l = T \cdot W_b \cdot k + S,$$

Бу ерда T — истеъмол қилинадиган ресурс учун амалдаги тариф; W_b — ресурс истеъмол қилинишининг базавий қиймати; k — ресурсни тежаш топшириғидан келиб чиқиб, ресурс тежалишини белгилаб берувчи коэффициент; S — энергия тежамкорлиги таркиби.

Паспорт бюджет муассасаси ва ташкилоти томонидан ҳар йили ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 январи ҳолатига тузилади.

Янги ташкил этиладиган бюджет муассасалари ва ташкилотлари паспортни давлат рўйхатидан ўтиши санасига тузади.

Паспорт бюджет ташкилоти ва муассасасининг қайта ташкил этилиши ёки тугатилиши пайтигача амал қилади.

Бюджет маблағлари олувчилари белгиланган шаклда тўлдирилган Паспортни келишиб олиш учун молия органларига (Молия вазирлигига) тақдим этишлари шарт.

Молия органлари (Молия вазирлиги) кўриб чиқиш учун қабул қилинган Паспортларнинг тўлиқлиги ва ундаги маълумотларнинг ишончлилигини, шунингдек белгиланган шаклларнинг ўрнатилган талабларга мувофиқлигини текширади, бюджет муассасалари ва ташкилотлари паспортларини тасдиқлайди, бюджет муассасалари ва ташкилотлари паспортлари реестрини шакллантиради.

4.2. Ғазначилик ягона ахборот тизимининг шаклланиши ва такомиллашуви

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, бюджет тизими ва бюджет жараёнини бошқаришнинг автоматлаштирилган ахборот тизимларини жорий этиш ва ривожлантириш ушбу мамлакатларда иқтисодий барқарорликни таъминлашда катта аҳамиятга эга бўлиб келмоқда. Бюджет тизими катта ҳажмдаги ахборот оқимлари кесишувининг маркази ҳисобланади. Бюджет жараёнининг ахборот оқимлари оқилона бошқарув қарорларини қабул қилиш учун асос бўлиб хизмат қилгани ҳолда, уларни соддалаштирилган тарзда

қайта ишлаш ва автоматлаштириш учун бир тизимга солиш ва тартибга келтириш талаб этилади. Шу сабабли мамлакатимиз ҳукумати томонидан бу муаммонинг муҳим ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга эканлигини инобатга олиб, давлат молиясини бошқаришнинг ахборот тизимини шакллантириш юзасидан тегишли қарорлар қабул қилинган ва махсус дастурлар ишлаб чиқилган.

Автоматлаштирилган ахборот тизими бу ахборотларни тезлик билан қайта ишлаш учун мўлжалланган иқтисодий-математик методлар, моделлар, дастурлар ва технологик воситалар йиғиндисидир.

Бюджет жараёнини бошқаришнинг автоматлаштирилган ахборот тизимлари реал вақт режимида бюджет жараёни (шу жумладан, бюджет ижроси) ахборот оқимларинининг комплекс ҳисобини олиб бориш ва иқтисодий таҳлилини амалга ошириш имконини берали, маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва тезкорлигини оширади ва оператив тарзда тегишли оқилна бошқарув қарорларини қабул қилишга имкон яратади.

Табиийки, мамлакатимизда бюджет жараёнини бошқаришнинг автоматлаштирилган ахборот тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш босқичма-босқич амалга оширилаётган бўлиб, бюджет жараёнини бошқаришни тўлиқ автоматлаштириш, яъни реал вақт (он-лине) режимида бюджет жараёни ахборот маконини яратиш мақсад қилиб қўйилган.

Бюджет жараёнини бошқаришни автоматлаштиришнинг дастлабки босқичида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва унинг ҳудудий бўлинмаларида “Глобал интеграциялашган ахборот тизими” (ГИАТ) ва “Ахборотни қайта ишлаш корпоратив ахборот тизими” дастурлари қўлланиб келинган. Бу дастурларнинг асосий мақсади қўл меҳнатини камайтириш билан бир қаторда, ишончсиз маълумотлар билан боғлиқ бўлган хатолар сонини камайтиришга қаратилган. Бу дастурлар молия органларининг тор доирадаги вазифаларини қамраб олганлиги, бюджет ташкилотларининг харажатлар сметалари ва бошқа молиявий режалар ва ҳужжатлар кўрсаткичларини компьютерда жамлашга мўлжалланганлиги, дастурлар мажмуалари уйғунлаштирилмаганлиги, маънавий ескирган содда технологияларга асосланганлиги, бюджет жараёнининг барча босқичларини қамраб олиш имкониятининг йўқлиги билан хусусиятланади.

Мамлакатимизда Давлат молиясини бошқариш(ДМБ)ни ислоҳ этиш стратегиясининг асосий йўналишларидан бири – давлат бюджети ғазна ижросининг автоматлаштирилган ахборот тизимини яратиш ва такомиллаштириш ҳисобланади. Бу стратегик вазифани бажариш мақсадида “Давлат бюджетининг ғазна ижроси” дастурий мажмуаси яратилди ва бугунги кунда у давлат бошқарувининг барча поғоналарида бюджет ижросини бошқаришнинг самарали ва истиқболли автоматлаштирилган ахборот тизимига айланиб бормоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Осиё тараққиёт банки иштирокида “Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш” лойиҳасини

амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2007 йил 1 ноябрдаги ПҚ-721-сонли Қарорига мувофиқ равишда мамлакатимиз ҳудудларида “Давлат молиясини бошқариш тизимини ислоҳ қилиш” лойиҳаси муваффақиятли амалга оширилмоқда. Мазкур лойиҳа негизида амалдаги давлат молия тизимининг фаолиятини қамраб олувчи инфор­мацион тизимни такомиллаштириш кўзда тутилган.

2009-2012 йиллар мобайнида номи юқорида зикр этилган қарорга мувофиқ (ПҚ-721-сонли) мамлакатимизда “Давлат молия тизимини бошқаришнинг инфор­мацион тизими” деб номланган замонавийлаштирилган амалий дастур билан таъминлаш режалаштирилди. Мазкур дастурнинг амалга тадбиқ этилиши орқали бутун республика­миз ҳудудида давлат бюджетининг ғазна ижросини таъминлаш билан боғлиқ барча жараёнларни қамраб олиш имконияти яратилмоқда.

Айни вақтда бюджет тизими бюджетларининг барчаси учун бирдек очик бўлган транзит тарзида ҳаракатланиши мумкин бўлган даромад (тушум)лар қирим қилинадиган махсус ҳисоб­рақамлар ёпилиб, уларнинг ўрнига “Давлат молиясини бошқаришнинг ахборот тизими” (ДМБАТ) мажмуавий дастури бўйича давлат бюджетининг даромадлар қисмига келиб тушадиган тушумлар учун алоҳида шахсий ҳисоб­рақамларнинг очилиши жорий этилди.

Молия вазирлиги Ғазначилиги ҳамда унинг жойлардаги ҳудудий бўлинмаларининг функционал фаолиятини амалий ва норматив-ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш учун тегишлича шарт-шароитлар яратилмоқда. Молия вазирлиги Ғазначилиги ўз зиммасига юклатилган функционал фаолиятни амалга оширишида жорий қонунчилик талабларига, шунингдек, айни турдаги фаолиятга тааллуқли жаҳон стандартлари (МСБГУС, РСҒФ-2001)га мувофиқ иш юритилиши таъминланади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилигининг ташкилий тузилмалари “Давлат молиясини бошқаришнинг ахборот тизими” (ДМБАТ) мажмуавий дастурининг амалиётга бевосита тадбиқ этилиш вақтига келиб маълум даражада оптималлаштирилди. Шу мақсадда мавжуд тизим негизида моддий-техник, инфор­мацион ва кадрлар билан таъминланиш жиҳатидан муайян янги­ланишлар қилинди.

“Давлат молиясини бошқаришнинг ахборот тизими” (ДМБАТ) мажмуавий дастурининг турли модуллари орасида тегишли инфор­мациялар билан алмашинув жараёнлари модуллараро механизмлар ёрдамида амалга оширилади. Ушбу механизмлар пакетнинг ўзак қисмида ҳамда модуль тизимининг алоҳида со­злаш тизимларида жойлаштирилган. Модул пакетининг ўзак қисми норматив-справочник типидagi информатив блокка ҳам эга. Ушбу информатив блок негизида бажариладиган операциялар классификатори, Ғазначилик ҳамда банк бўлинмалари ҳақидаги справочникларда сақлаб қўйилади.

Давлат бюджетининг даромад ва харажатлари моддалар бўйича амалга оширилган касса операцияларига асосланиб “Бош китоб” деб номланган модуль томонидан Ғазначиликда юритиладиган Бош китобда қайд этилиши учун

алоҳида маълумот тайёрланади. Бу ҳилдаги маълумотлар ҳар куни кун давомида мунтазам равишда Ғазначиликка юбориб турилади. Ғазначилик таркибига кирувчи барча бўлинмалардан керакли маълумотларни йиғиб олганидан кейин ҳар кун давомида бир маротабадан жамланган маълумотлар Бош китобда қайд этилади ва бажарилган ишлар асосида жойларга тасдиқланган маълумотлар юборилади. Яратилган модуль коммуникация тизимидаги алоқалар нисбатан ёмон ишлаганида, Ғазначиликнинг ҳудудий бўлинмаларидан юбориладиган маълумотларнинг келиши нисбатан суст кечганида ҳам бир маромда ишлаб туришга қодир.

4.3. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг “ЎзАСБО” автоматлаштирилган тизими

Давлат бюджетини ижро этиш жараёнида бўладиган бюджет операциялари ҳисоби, юклатилган вазифалардан келиб чиққан ҳолда, бухгалтерия ҳисобининг қуйидаги турларига бўлинади:

- бюджет (давлат бюджети (республика ва маҳаллий бюджетлар), давлат мақсадли жамғармалари) ижроси операциялари ҳисоби;
- бюджет ташкилотлари харажатлар сметасини ижро этиш операциялари ҳисоби.

Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодексининг 24-боб, 161-моддасига кўра, *бюджет ҳисоби* бюджет тизими бюджетларини ижро этишда ҳисобга олинadиган, пулда ифодаланган активлар ва мажбуриятларнинг, шунингдек мазкур активлар ва мажбуриятларни ўзгартирувчи операцияларнинг ҳолати тўғрисидаги ахборотни тўплаш, рўйхатдан ўтказиш ва умумлаштиришнинг тартибга солинган тизимидир.

Бюджет ҳисоботи бюджет ҳисоби маълумотлари асосида белгиланган шакллар бўйича тузиладиган активлар ва мажбуриятларнинг ҳолати тўғрисидаги маълумотларнинг умумлаштирилган тизимидир.

Бюджет ҳисоби ва бюджет ҳисоботининг ягона методологияси Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Бюджет Кодекси, Бюджет ҳисобининг стандартлари, шунингдек бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Бюджет ҳисобининг стандартлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Бюджет тизими бюджетлари ижросининг бюджет ҳисоби:

- молия органлари;
- ғазначилик бўлинмалари;
- давлат солиқ хизмати органлари ва божхона органлари;
- бюджет ташкилотлари;
- давлат мақсадли жамғармаларини тақсимловчи органлар томонидан юритилади.

Давлат бюджетининг ва давлат мақсадли жамғармалари бюджетларининг ижроси бўйича бюджет ҳисоби касса усули бўйича юритилади.

Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш стратегияси қатор йўналишлар билан биргаликда, янги бюджет таснифи ва бухгалтерия ҳисобининг янги ҳисоблар режасига асосланган ягона бюджет ва ҳисоб тизимини йўлга қўйишни назарда тутди. Бу стратегик вазифани бажариш доирасида бюджет ҳисобининг ва бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг янги, такомиллашган ва компьютерлашган тизими босқичма-босқич татбиқ этилмоқда.

“ЎзАСБО” КД:

– бюджет ташкилотларидаги бухгалтерия ҳисобининг тўлиқ циклини ўз ичига олган бухгалтерия ҳисоби бўйича операцияларни автоматлаштиради;

– “Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби бўйича Йўриқнома”нинг ва бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи бўйича бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг талабларига тўлиқ мувофиқликни таъминлайди;

– Молия вазирлигининг маълумотлар марказида бюджет ташкилотлари маълумотларининг марказлаштирилган тарзда сақланиши ва юқори ишончилигини таъминлайди;

– “Ғазначилик-4” Компьютер дастури ва бошқа мавжуд компьютер дастурлари билан интеграциялашув учун кенг имкониятлар беради;

– Молия вазирлиги ва молия органлари билан ўзаро таъсирлашув асосида бюджет ташкилотлари маблағларини жиддий тежайди;

– бюджет ташкилотлари ходимларига дастурдан фойдаланиш ҳуқуқини беради, улар Молия вазирлигининг Ахборот-ҳисоблаш марказидан олинган “ЎзАСБО” КДга кириш учун логинлар ва паролларга мувофиқ Молия вазирлигининг дастурий майдончасидан (<http://www.mdm.uz>) фойдаланишлари мумкин.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ғазначилик ягона ахборот тизимининг мазмуни, афзалликлари ва ишлаш принципларини тушунтириб беринг.

2. Бюджет ташкилотларида ягона бухгалтерия ҳисобини юритишнинг компьютер дастурини татбиқ этишнинг ижобий томонлари нимада?

3. Бюджет ташкилотларини паспортизация қилишнинг моҳияти, зарурлиги ва аҳамияти нималарда намоён бўлади?

4. Ўзбекистон Республикасида Ғазначилик фаолиятини яна қайси йўналишларда такомиллаштириш зарур, деб ҳисоблайсиз?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.

2. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 у.

3. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
4. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
5. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b.
6. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O’quv qo’llanma. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil. -152 b
7. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz.
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
3. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
4. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот мақсади тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги ғазначилик органларида ўтказилади ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар давлат бюджетининг ғазна ижроси ҳақида назарий билимлар бериш, уларда мамлакатда амалга оширилаётган институционал ислохотларнинг бугунги босқичида давлат молия тизимида амалга оширилаётган ўзгаришларнинг асосий йўналишлари ва ғазначилик тизими самарали фаолиятини таъминлашнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг зарурлиги, шарт-шароитлари. Ғазначилик фаолиятини ташкил этишнинг моҳияти, мақсади, вазифалари ва тамойиллари.

Дарс шакли баҳс-мунозара. Ишнинг мақсади тингловчиларда бюджет тизими бюджетлари, ғазначилик тизими фаолияти, ягона ғазна ҳисобрақами, ғазначиликнинг бош китоби, ғазначиликнинг ахборот тизими шаклланиши ҳамда амал қилиши хусусиятларини муҳокама этиш ва кўникма ҳосил этишдан иборат.

Ишни бажариш учун қуйидаги масалалар муҳлкама этилади:

1. Бюджет тизими бюджетлари ғазначилик тизимининг моҳияти ва мазмуни.

2. Ғазначилик тамойиллари ва вазифаларининг хусусиятлари.

3. Ғазначилик ташкилий элементларининг амал қилиш қонуниятлари.

➤ **Муҳокама учун саволлар** : Бюджетни ижро этиш, давлат бюджети касса ижроси, давлат бюджети ғазна ижроси, бюджетнинг ғазна ижроси тамойиллари, ғазначилик ягона ҳисобрақами, ғазначилик бош китоби, ғазначилик органлари, ғазначилик ягона ахборот тизими .

Фойдаланилган адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011 Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
2. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
3. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.

4. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O'quv qo'llanma. "VORIS-NASHRIYOT". 2012. 208 b.
5. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil. -152 b
6. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner's Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz.
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
3. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
4. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

2-амалий машғулот: Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижросининг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари. Молия вазирлиги Ғазначилиги ва ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти.

Дарс шакли: Дебат усули. Ишнинг мақсади ғазначиликнинг ҳуқуқий ва меъёрий асослари, Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг аҳамияти, "Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси қоидалари"нинг зарурлиги ва хусусиятлари, Молия вазирлиги Ғазначилиги ва унинг ҳудудий органлари таркиби ва ваколатлари борасида дебат уюштирилади.

Қуйидаги масалалар ўртага ташланади:

- Ғазначилик органларининг ҳуқуқий тартибга солиниши.
- Бюджет кодексига ғазначилик фаолиятини ташкил этилиши ҳақида.
- "Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси Қоидалари"нинг ғазначилик механизмини ташкил этишдаги аҳамияти.
- Ғазначилик органларининг ваколатлари ва мжбуриятларининг амалдаги ижроси ҳолати.

Назорат саволлари: Бюджет кодекси. Ғазначилик механизми. Молия вазирлиги Ғазначилиги. Ҳудудий ғазначилик органлари. Ғазначиликнинг функциялари. Ғазначиликнинг ҳуқуқлари. Ғазначиликнинг мажбуриятлари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. "Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови" мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: "Ўзбекистон", 2017. – 48 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.
3. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон
4. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.
5. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
6. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
7. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “ VORIS-NASHRIYOT ”. 2012. 208 b.
8. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

5. www.ziyonet.uz.
6. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
7. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
8. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

3-амалий машғулот: Ғазначиликда бўйича юридик ва молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш, харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

Дарс шакли: Кейс - стади.

Кейс-стади – Ғазначилик органларида юридик мажбуриятларни рўйхатга олиш тартиби

Муҳокама қилинадиган масалалар:

1. Бошқарув аспектлари.

- а) бюджет ижроси жорий назорати.
- б) натижалар (лимитлар, технологик ўзгаришлар, шартномаларни шакллантириш жараёни)

2. Ўзгариш омиллари.

2.1. Бюджет ташкилотлари харажат сметаларида бюджет меъёрлари ва лимитларига амал қилиниши

3. Ўзгариш натижалари

- а) бюджет маблағларини иқтисод қилиниши.
- б) маблағлардан самарали фойдаланиш.
- с) маблағлардан фойдаланиш унумдорлигини ошириш.

д) моддий рағбатлантириш сиёсати.

е) моддий жавобгарлик.

Назорат саволлари: Харажатлар сметалари. Харажатлар лимитлари. Харажатлар гуруҳлари. Сметаларни рўйхатга олиш. Хўжалик шартномалари. Юридик мажбуриятлар. Нарх мониторинги. Хужжатлар пакети.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси коидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.
3. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
4. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
5. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “ VORIS-NASHRIYOT ”. 2012. 208 b.
6. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

7. www.ziyonet.uz.
8. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
9. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
10. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.

4-амалий машғулот. Молиявий мажбуриятлар ва улар юзага келишининг хусусиятлари. Харажатлар тўловини амалга ошириш тартиби.

Ишнинг мақсади содир бўладиган амалий вазият ва ундан чиқиб кетиш, мақсадга мувофиқ ечимини топишга қаратилган. Бу борада қуйида кейс орқали масала кўриб чиқилади.

Кейс.

Амалий вазият. Давлат харидларини амалга оширишда тендер савдолари бўйича субъект ғолиб бўлди. Савдолар натижаларига кўра хўжаик шартномалари шакллантирилди ва юридик мажбурият рўйхатдан ўтказилди. Молиявий мажбурият шалланиши учун хўжали субъекти мажбуриятларини ўз вақтда бажармади. Шартнома иштирокчилари ўртасид ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Хўжалик субъекти раҳбарига мурожаат қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.

2. Алтернатив хўжалик юритувчи субъектлар билан шартнома шакллантирасиз.

3. Шартнома шартларининг бузилиши юзасидан жавобгарликка чақирасиз.

4. Ёки бошқача йўллари топасиз.

Назорат саволлари: Молиявий мажбуриятлар. Счет фактуралар. Иш ҳақи қайдномалари. Тўлов топшириқномаси. Ғазначилик мемориал ордери. Харажатларни тўлаш рухсатномаси.

Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича профессор-ўқитувчилар томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини амалий масалалар ечиш орқали янада бойитадилар. Шунингдек дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, масалалар ечиш, мавзулар бўйича кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Тавсия этилаётган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.
3. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
4. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
5. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b.
6. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.

Электрон таълим ресурслари

7. www.ziyonet.uz.
8. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
9. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
10. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали

У. КЕЙСЛАР БАНКИ

Мисол №1

100 000 сум кийматли 4 йил муомила муддатига эга булган купонсиз облигация коплов муддатига 2 йил колганда 125 000 сумга сотиб олинди. Облигацияни сотиб олган инвестор учун икки йил муддатга пулларини банкка куйиш фойдалирок булиши учун, банкнинг ярим йиллик минимал ставка бирлиги кандай булиши лозим? Банк мураккаб фоизларни хар ярим йилда кушади.

Ечими.

1. Инвесторнинг даромадини аниклаймиз

$$100\,000 - 125\,000 = 87\,500 \text{ сум}$$

Инвестицияланадиган сумма ва кутилаётган даромадлар маълум. Банкнинг минимал фоиз ставкасини куйидаги формуладан аниклаймиз:

$$P_n = P \cdot (1 + K/m)^{nm}$$

Бу ерда

P_n - кутилаётган даромад

P - инвестицияланаётган сумма

K - банк ставкаси

n - йиллик кушилмалар сони

m - йиллар

$$K = (\sqrt[nm]{P_n/P} - 1) \cdot m$$

$$K = (2^{2 \cdot 2} \sqrt{87\,500/125\,000} - 1) \cdot 2 = 1,25 \text{ ёки } 125\%$$

Демак, ставка 125% кам булмаслиги лозим

$$K = (\sqrt[nm]{N/P} - 1) \cdot m$$

$$K = (2^{2 \cdot 2} \sqrt{100\,000/125\,000} - 1) \cdot 2 = 1,36$$

Мисол №2

Б компанияси А компаниядан Скомпания томонидан берилган векселни сотиб олди.

Охиргиси вексель буйича 2000 йилнинг 1 июнигача 5 млн сум тулашни ваъда килган. Б компанияси А компанияга векселни сотиб олаётганида 700000 сум тулаган. А ва Б компаниялари кимматбахо когозлар билан операцияларини бажаргани учун кушилган холда кандай микдордаги соликни тулашган.

Ечими.

А ва Б компаниялари кимматбахо когозлар билан операцияларини бажаргани учун соликка тортилишмайди, чунки солик бир маротаба эмитент томонидан кимматбахо когозлар жойлаштирилаётган вақтида туланади, колган хаммаси РФ СК 149 моддасига мувофик.

Мисол №3

АЖ нинг баланси куйидаги курсаткичларга эга,

Минг сум

Актив	Сумма	Пассив	Сум
-------	-------	--------	-----

			ма
Асосий воситалар	500	Низом маблаг	800
Номатериал активлар	100	Захира жамгармаси	100
Тайёр махсулот	300	Фойда	100
Хисоб раками	100		
Баланс	1000	Баланс	1000

Агар имтиёзли акцияларнинг миқдори низом маблагининг 10% ташкил этса ва уларнинг чиқарилишида белгиланган дивиденд киритилган бўлса, АЖ раҳбарияти томонидан қандай максимал сумма имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар туловларни амалга ошириш учун ишлатилиши мумкин?

Ечими.

Бошқонлар Кенгаши қарорига асосан туловларнинг максимал суммаси қуйидагича бўлиши мумкин:

Акциялар миқдори * қиймат * белгиланган дивиденд, лекин корхонанинг даромадидан қўп бўлмаган ҳолда, ва туловларни амалга оширгандан сўнг АЖнинг соф активлари нархи унинг низом маблаг ва захира жамгармасидан кам бўлмаслиги кераклигини инобатга олган ҳолда.

Мисол №4

Акциадорлик жамияти 1000 сум қиймга эга бўлган 30 000 та оддий акцияларни эмиссиясини рўйхатга қўйди, шулардан 26000 дона акциадорларга сотилди, 4000 эса сотилмай қолди. Бир қанча муддатдан сўнг яна 1000 дона акцияларни жамият акциадорлардан сотиб олди. Хисобот йилининг якунланганидан сўнг акциадорлар йигилиши фойданинг 3 млн. сумини дивидендлар сифатида жойлаштирилиши ҳақида қарор қабул қилди. Хар бир акция учун қандай миқдорда дивиденд туланиши мумкин?

Ечими.

Мисол шarti бўйича маълумки акциадорлар қўлида 25000 дона оддий акция қолган, унда

$$3\ 000\ 000 / 25\ 000 = 120$$

Демак хар бир акцияга тугри келадиган дивиденд миқдори 120 сум.

Мисол №5

АЖ акциясининг қиймат нархи 50 000 сумга тенг. Агар 25% миқдорида дивиденд қўтилаётганлиги, банк ставкаси 20% тенглиги маълум бўлса, акциянинг қийматбаҳо қозғалар бозоридаги тахминий курс нархини аниқланг.

Ечими.

Акция бўйича даромадни аниқлаймиз бу дивиденд миқдори.

Курс нархини аниқлаймиз

$$D_n = P * (1 + k), \text{ бу ерда}$$

D_n - акциянинг курс нархи

P - қиймат нархи

k - дивиденд ставкаси

даромадлиқ K сини аниқлаймиз $=25\%/20\%=1,25$

$D_n = P * k = 50000 * 1,25 = 62500$

Мисол №6

АЖ облигациялари 1993 йилнинг 1 январидан чиқарилган. Облигацияларнинг муомиласида булиш муддати 2 йил. Йиллик купон 8,5%. Қиймат нархи 1000 сум, лекин биринчи жойлаштиришдаги облигациянинг нархи 974 сумни ташкил этади. Биринчи жойлаштирилишида облигацияни сотиб олган (солиққа тортилиш ҳисобга олинмасин) инвестор учун, пулларини банкга 2 йил муддатга қуйиш фойдалироқ булиши учун банкнинг минимал ставка миқдори қандай булиши керак.

Ечими.

Облигациянинг даромадлилигини аниқлаймиз

$$K = (C + (N - P)) / P$$

Копловгача булган йиллар сонига тугирлаймиз

$$K = ((2C + (N - P)) / 2P) * 100\%, \text{ бу ерда}$$

K - облигациянинг даромадлилиги

N - облигациянинг қиймати

P - сотиб олинган баҳо

2 - копловга қадар булган йиллар сони

$$K = ((2 * 85 + (1000 - 974)) / 2 * 974) * 100\% = 10,06\%$$

Мисол №7

"А" АЖти қандайдир бирламчи X нарх буйича бошқа АЖнинг облигациясини сотиб олди. Облигациянинг қиймати 10000 сум. Коплов муддати 10 йилдан сунг. 10% даромад ҳар йили купон буйича туланади. 7 йилдан сунг ушбу облигация "А" АЖнинг балансида 9670 сум нархдаги қуринишига эга. Бирламчи X нархи аниқлансин.

Ечими.

Облигацияни коплов муддатигача 3 йил қолаёпти, бу дегани облигациянинг баҳоси ҳар йили тенг миқдордаги узишлар билан 10000 сумга қутарилаёпти, демак бир йиллик узиш $(10000 - 9670) / 3 = 110$ сумни ташкил этади.

АЖ облигацияни 7 йил саклаган, демак курс нархига ҳар йили 110 сумдан олган. Унда X курс нархи $9670 - 110 * 7 = 8900$ сумга тенг булади.

Облигация 8900 сумга харид қилинган.

Мисол №8

АЖнинг ҳар бир акциясининг қиймат нархи 100 сум, оқимий бозор баҳоси эса донаси учун 600 сум. Компания ҳар бир акция учун 20 сум миқдоридаги чоракли дивидендни тулайди. Йиллик ҳисобловда АЖ акцияларининг даромадлилиги қандай?

Ечими.

Ҳеч нарса узгармаслик шарти билан 600 сумга харид қилинганда, йиллик даромад 80 сумни ташкил этади, унда даромадлилиги $F = 80 / 600 * 100\% = 13\%$ ташкил этади.

Мисол №9

2 млн. сум низом маблагига эга булган АЖ яна 1000000 сумга 10 минг дона оддий акция ва 500 000 сумга йиллик ставкаси 20% фоиз булган 500 облигация чикарди. Жамиятнинг соф даромади 250 минг сум. Хар бир акцияга тугри келадиган дивиденд микдори аниклансин.

Ечими.

АЖ нинг низом маблагги акцияларни чиқарилиши билан 3 млн. сумгача кутарилади, унда у 30000 оддий акциядан ташкил топади.

Облигациялар буйича туловлар

$$250 * 20\% = 50000 \text{ сум}$$

$$250 - 50 = 200\,000 \text{ сум}$$

$200000 / 10000 = 20$ сум. Хар бир оддий акцияга 20 сум тугри келади.

Мисол №10

АЖ нинг хорижий иштирокчиси хар бирининг киймати 100 сум булган 100 акциялар учун доллар билан 1доллар =100 сум курси буйича тулади. АЖ унга тегишли булган акцияларни хорижий иштирокчидан сотиб олишга қарор қилди. Акциянинг бозордаги нархи сотиб олинмокчи булган махалда ҳам киймати буйича қолган. Доллар курси 1 доллар учун 120 сумгача кутарилган. Хорижий иштирокчига акциялар учун қандай сумма туланади?

Ечими.

Акциянинг бозордаги нархи сотиб олинмокчи булган махалда ҳам киймати буйича қолганлиги туфайли хорижий иштирокчига хар бир акция учун 100 сумдан туланади.

Мисол №11

Молиявий йилнинг бошида инвестор 1000 сумга акция харид қилиб, 4 ой муддатдан кейин уни сотаяпти. Агар акция буйича йиллик даромад 120 сум булиши қутилаётган бўлса, акциянинг сотилаётган тахминий боҳосини аниқланг. Йил бошидан молиявий бозор ва компанияда вазият деярли узгармаган.

Ечими.

Акция буйича йиллик ставкани аниқлаймиз

$$K = (120 / 1000) * 100 = 12\%$$

P_n - қутилаётган баҳо

$$P_n = (1000 - 40 / (1 + 0,12)^{1/3}) * (1 + 0,12)^1 = 1075$$

Савдо бўлаётган тахминий баҳо 1075 сумга тенг.

Мисол №12

Инвестор 900 сумга киймати 1000 сум булган йиллик дивиденд микдори 70% деб белгиланган имтиёли акцияни харид қилди. Хозирги вақтда акциянинг курс баҳоси 1200 сум. Инвестор акцияни 2 йилдан сунг сотишни мулжаллаяпти. Берилган акциянинг оқимий йиллик даромадини аниқланг (соликларни ҳисобга олмаган ҳолда).

Ечими.

Окимий йиллик даромад 700 сумни ташкил этади. Биринчи йил учун 700 сум иккинчи йил учун шунга кушимча акцияни харид килинган ва сотилаётган нархлари орасидаги фарк.

Мисол №13

Депозит сертификати буйича копов муддатига олти ой колганида 1000 сумга сотиб олинган ва копов муддатига 4 ой колганида 1400 сумга сотиб юборилган. Ушбу операция буйича йиллик хисобдаги даромадлийлигини аникланг(оддий фоиз ставкаси буйича соликларни хисобга олмай).

Ечими.

Операциядан тушган даромад 2 ойга $1400-1000=400$ сумни ташкил этади, яъни бир йиллик хисобдаги даромадлийлик $400/1000*6=2,4$ ёки йиллик 240% ташкил этади.

Мисол №14

Шуъба АЖ нинг баланси куйидаги курсаткичларга эга,

Млн.сум

Актив	Сумма	Пассив	Сумма
Асосий воситалар	250	Низом маблаг	280
И/ч захиралари	30	Муассислар билан хисоб китоб	20
Газна	5	Фойда	100
Хисоб раками	115		
Баланс	400	Баланс	400

Муассислардан бири("АВС" жамияти) шуъба корхонанинг 70% акцияларига эга. "АВС" жамиятининг шуъба корхонага кушган хиссасини аникланг.

Ечими.

$(280*70\%)/100\%=196$ млн. сум

Хисса 196 млн. сумдан иборат.

Мисол №15

Киммат бахо когозларнинг олди-сотди операциясидан инвестор 100000 сум микдорида даромад олди. Олинган даромаддан кушимча киймат солиги туланадими?

Жавоб: Олинган даромад кушилган киймат солигига тортилмайди, чунки бу РФ СК нинг 149 м. билан тартибга солинувчи молиявий операция.

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1) Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида муҳассама этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимоти дир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2. Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;

- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўлланниш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутати:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилиятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулидан мустақил таълимни

ташқил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзунинг ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий статистика маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташқил этишининг мазмуни “Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

2) Мустақил таълим мавзулари.

“Бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси” модулидан мустақил таълим сифатида ўрганиладиган қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Ғазначиликнинг ижтимоий-иқтисодий моҳияти
2. Ғазначиликнинг бюджет ижросида аҳамияти
3. Ўзбекистон Республикасида ғазначилик муносабатларининг ҳуқуқий-ташқилий асослари
4. Ғазначилик тизими шароитида бюджетлараро муносабатларнинг амал қилиш шакллари
5. Ғазначилик тизимида бюджет тизимининг бўғинлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар шакллари
6. Ҳудудий ғазначилик органлари фаолияти
7. Ғазначилик фаолиятини мувофиқлаштиришда Молия вазирлигининг ўрни, вазифалари, функциялари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари
8. Бюджет ижроси турлари: касса ижроси, ғазна ижроси, аралаш ижро.
9. Бюджет ташкилотлари фаолиятини молиялаштиришда бюджетдан ташқари маблағларни ғазначилик органлари орқали амалга ошириш
10. Ғазначиликнинг бош китоби юритилишининг ўзига хос хусусиятлари
11. Ғазначилик тизимининг ахборот тизими
12. Ғазначиликда юридик мажбуриятларнинг вужудга келиши
13. Ғазначилик тизими шароитида тижорат таклифи амал қилиши
14. Ғазначилик тизими шароитида тендер савдосининг ташқил этилиши
15. Ғазначилик тизими шароитида нархлар мониторингини ташқил этиш
16. Молиявий мажбуриятнинг юзага келиш тартиби
17. Юридик мажбуриятга қабул қилинган шартномалар бўйича олдиндан тўлов
18. Ғазначиликда тўловларнинг амалга оширилиши

- 19.Харажатларни амалга оширишга рухсатнинг моҳияти
- 20.Ғазначилик тизими шароитида бюджет ташкилотлари сметасига ўзгартириш киритиш тартиби
- 21.Давлат бюджети ғазна ижроси юзасидан хориж тажрибалари
- 22.Ғазначиликда бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағларининг шакллантирилиши
23. Ғазначиликда давлат мақсадли жамғармалари маблағларининг шакллантирилиши
- 24.Ғазначиликда давлат мақсадли жамғармалари харажатларини маблағ билан таъминлаш

VII. ГЛОССАРИЙ

Айланма касса маблағи – молия йилида Ўзбекистон Республикаси республика бюджетининг, Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетининг, вилоятлар вилоят бюджетларининг ва Тошкент шаҳри шаҳар бюджетининг, туманлар ва шаҳарлар бюджетларининг шахсий ғазна ҳисобварақларида турган бюджет маблағларининг йўл қўйиладиган энг кам миқдори;

бюджет жараёни – бюджет тизими бюджетларини шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, тасдиқлаш ва ижро этиш, уларнинг ижроси устидан назорат қилиш, бюджет тизими бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлаш ва тасдиқлаш, шунингдек улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёни;

бюджет соҳасидаги ваколатлар – бюджет жараёни иштирокчиларининг бюджет муносабатлари соҳасидаги ваколатлари;

бюджет ташкилоти – давлат функцияларини амалга ошириш учун белгиланган тартибда давлат ҳокимияти органларининг қарорига кўра ташкил этилган, давлат бюджети маблағлари ҳисобидан сақлаб туриладиган нотижорат ташкилот;

бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари – қонун ҳужжатларида назарда тутилган манбалар ҳисобидан бюджет ташкилоти тасарруфига келиб тушадиган маблағлар;

бюджет тизими бюджетлари – Давлат бюджети, давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари;

давлат бюджети – давлатнинг давлат вазифалари ва функцияларини молиявий жиҳатдан таъминлаш учун мўлжалланган марказлаштирилган пул жамғармаси;

давлат бюджетининг ғазна ижроси – давлат бюджетининг барча даромадларини ягона ғазна ҳисобрақамига киритишдан, шунингдек, давлат бюджетининг харажатларини шу ҳисобрақамдан тўлашдан иборат бўлган жараён;

давлат молиявий назорати – бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг ижроси устидан назоратни амалга ошириш мақсадида молиявий назорат объектларининг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатларини ўрганиш ҳамда таққослаш;

давлат харидлари – бюджет тизими бюджетларининг маблағлари ҳисобидан товарларни (ишларни, хизматларни) харид қилиш;

Ғазначилик – Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги таркибидаги давлат ижроия органи.

ғазначилик бўлинмалари – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилиги, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри

бўйича ғазначилик бошқармалари, туманлар ва шаҳарлар бўйича ғазначилик бўлинмалари;

Ғазначилик бош китоби – бюджет операциялари бухгалтерия ҳисобини юритишнинг компьютерлаштирилган тизими бўлиб, унда давлат ташкилотлари ва муассасалари билан бўладиган барча молиявий операциялар ўз ифодасини топади;

Ғазначилик мемориал ордери – маблағларни бир шахсий ғазна ҳисобварағидан бошқа шахсий ғазна ҳисобварағига ўтказиш учун фойдаланиладиган тўлов ҳужжати;

Ғазначиликнинг ахборот тизими – бюджет операциялари бўйича кодлаштирилган ва таснифланган маълумотлар асосида ишловчи давлат маблағларини бошқаришнинг ягона автоматлаштирилган тизими;

ҳудудий молия органлари – Қорақалпоғистон Республикасининг Молия вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларининг молия бошқармалари, туманлар ва шаҳарлар ҳокимликларининг молия бўлимлари.

молиявий мажбурият – бюджет ташкилотларида ва бюджетдан маблағ олувчиларда уларга пул маблағларини ўтказиб бериш мажбуриятини юкловчи ҳужжатлар, шу жумладан ижро ҳужжатлари асосида юзага келадиган мажбуриятлар;

шахсий ғазна ҳисобварақлари – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ахборот тизимида очиладиган, бюджет тизими бюджетлари ижроси билан боғлиқ операцияларни акс эттириш учун мўлжалланган таҳлилий ҳисоб регистрлари;

харажатларни молиялаштириш (тўлаш) – бюджет ижроси жараёнида харажатлар рўйхати ва сметасига киритиладиган ўзгартиришларни ҳисобга олган ҳолда тегишли йил учун тасдиқланган бюджет параметрларига ҳамда бюджет ташкилотларининг харажатлар сметаларига мувофиқ тузилган бюджет харажатларининг чораклар бўйича тақсимланган йиллик рўйхатига биноан амалга ошириш;

хўжалик шартномаси – тарафлардан бири шартлашилган муддатда тадбиркорлик фаолияти соҳасида товарлар етказиб бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш мажбуриятини оладиган, иккинчи тараф товарларни, ишларни, хизматларни қабул қилиб олиш ва уларнинг ҳақини тўлаш мажбуриятини оладиган келишув;

ягона ғазна ҳисобварақами – Ғазначилик томонидан бошқариладиган, давлат бюджети маблағлари ҳамда бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари киритиладиган, давлат бюджетида маблағлари назарда тутилган юридик ва жисмоний шахсларнинг харажатлари тўланадиган, шунингдек, давлат мақсадли жамғармаларининг харажатлари амалга ошириладиган банк ҳисобварақами;

юридик мажбурият – бюджетдан маблағ олувчилар ва уларга мол (товарлар, ишлар, хизматлар) етказиб берувчилар ўртасидаги шартнома тегишли тартибда мажбурий равишда Ғазначиликда рўйхатдан ўтказилганидан кейин

вужудга келадиган, шунингдек, тегишли давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг қарорлари асосида юзага келадиган мажбурият.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.–176 б.

2. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. –Т.: “Ўзбекистон”, 2011.–440 б.

3. Каримов И.А. Она юртимиз бахти иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. –Т.: “Ўзбекистон”, 2015. – 302 б.

4. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – 56 б.

5. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

6. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

7. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.

2. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 360-сон

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 4732-сон Фармони.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 28 февралдаги “Давлат бюджетининг ғазна ижросини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 594-сон Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси

Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли Қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими бюджетларининг ғазна ижроси қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2016 йил 22 ноябрдаги 88-сон буйруғи.

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 февралдаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курслари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 103-сонли қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

1. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.

2.

3. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.– Т.: “Нихол” нашриёти, 2013, 2016.–279б.

4. Karimova V.A, Zaynutdinova M.B., Nazirova E.Sh., Sadikova Sh.Sh. Tizimli tahlil asoslari.– Т.: “O’zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014.–192 b.

5. Арипов М. Интернет ва электрон почта асослари.- Т.; 2000. – 218 б.

6. Баркалов С.А. Системный анализ и принятие решений.– Воронеж: НПП ВГУ, 2010. 662с.

7. DUET-Development of Uzbekistan English Teachers*- 2-том. CD ва DVD материаллари, Тошкент.: 2008.

8. Michael McCarthy “English Vocabulary in use”. Cambridge University Press, 1999, Presented by British Council.

9. Исмаилов А.А., Жалалов Ж.Ж., Саттаров Т.К., Ибрагимходжаев И.И. Инглиз тили амалий курсидан ўқув-услубий мажмуа. Basic User/ Breakthrough Level A1/-Т.: 2011. – 182 б.

10. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.

11. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
12. Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии в образовании. Учебное пособие. М.: Изд. МГТУ им. Н.Баумана. 2002. -336с.
13. Симонович СВ., Евсеев Г.А., Мураховский В.И. WINDOWS: лаборатория мастера: Практическое руководство по эффективным приемам работы с компьютером - М.: АСТ-ПРЕСС: Информком-Пресс, 2000. - 656 с.
14. Спицнадель В.Н. Основы системного анализа. Учебное пособие.– Санкт-Петербург: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2000. –176 с.
15. Зеер Э.Ф., Шахматова Н. Личностью ориентированные технологии профессионального развития специалиста. – Екатеринбург, 1999. – 244 с.
16. Саттаров Э., Алимов Х. Бошқарув мулоқоти. – Т.: “Академия”, 2003. – 70 б.
17. Махмудов И.И. Бошқарув психологияси. – Т.: 2006. – 230 б.
18. Махмудов И.И. Бошқарув профессионализми: психологик таҳлил. – Т.: “Академия”, 2011. – 154 б.
19. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G’aznachilik”. Darslik. T: “Sano-Standart”, 2014 y.
20. Qosimova G.A. “G’aznachilik”. O’quv qo’llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.
21. Srojiddinova Z.X. O’zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. T.: «infoCOM.UZ». 2010. 500 b.
22. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Byudjet tizimi. O’quv qo’llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b.
23. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O’quv qo’llanma. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil. -152 b
24. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner’s Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.
25. Меҳмонов С. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Фан ва технология”. 2012. 352 б.;
26. Mehmonov S. va Ubaydullaev D. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi. Darslik. – Т.: “Sano - standart”. 2013. 454 b.;
27. Ibragimov A., Sugirbaev B. Byudjet nazorati va auditi. – Т.: “InfoCOM.UZ”2010.
28. Останакүлов М. Давлат сектори ва бухгалтерия ҳисоби. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009. 132-б

IV. Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги: www.edu.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси: www.aci.uz.

3. Компютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш: www.ictcouncil.gov.uz.
4. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz.
5. www.ziyonet.uz.
6. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
7. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
8. www.mfer.uz – Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий сайти.
9. www.uza.uz – Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти.
10. www.uzreport.com – бизнес ахборотлари портали.